

VIGILIA

1998 / 2

A családról

Hajnal Ágnes, Lábady Tamás, J. Haaland Matlary
és Soltész János írása

MOHÁS LÍVIA: Két sátor és két vakond a gót háborúban

F. O'CONNOR: A Szentlélek temploma

Poszler György esszéje az esztétikai nevelésről

Beszélgetés Jelenits Istvánval

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A személy élettére	81
SOLTÉSZ JÁNOS:	Szerelem és kegyelem	82
LÁBADY TAMÁS:	Családbarát jogalkotás	88
HAJNAL ÁGNES:	Családi krízisek és gyermekelhelyezési perek	95
JANNE HAALAND MATLARY:	Az anyaság feltételei a mai Európában (Mezősiné Ménesi Krisztina fordítása)	103

SZÉPÍRÁS

MOHÁS LÍVIA:	Két sátor és két vakond a gót háborúban	109
PARDI ANNA:	Dániel; Merton cellája <i>(versek)</i>	117, 118
VARGA NÓRA:	F. O'Connor kegyelmi pillanatai	119
FLANNERY O'CONNOR:	A Szentlélek temploma <i>(elbeszélés; Varga Nóra fordítása)</i>	124
POSZLER GYÖRGY:	Elbeszélések után vagy Elbeszélések előtt	135

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BALÁZS SÁNDOR:	Jelenits Istvánnal	144
----------------	--------------------	-----

EGYHÁZ A VILÁGBAN

BERNÁT LÁSZLÓ:	Karácsony a nagyvilágban	153
	Vértanúk 1997-ben	153
	Amerikai színódus	154

KRITIKA

SZITÁR KATALIN:	Géczi János: Prózák	155
SZ. MOLNÁR SZILVIA:	Géczi János: A kancsólakó kígyó	156

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	157
--	-----

A személy élettére

Évszázadok, olykor évtizedek távlatából is jól kivehetővé válik a történelem útját járó ember haladásának főiránya, kitérőivel, kanyarjaival, olykor zsákutcáival együtt. Az újkor nemcsak az Újvilágot fedezte fel, hanem számtalan, addig ismeretlen világot is feltárt. S amikor már-már úgy látszott, hogy sikerült a természetet meghódítani, akkorra bebizonyosodott: elpusztul az anyatermészet (s vele mindnyájan), ha csupán nyersanyagkészletnek tekintjük saját, mesterségesen előállított világunkhoz. A környezetvédők figyelemztetését előbb-utóbb kénytelenek meghallani a tudomány, a technika és a gazdaság művelői, sőt mindnyájan, akik pillanatnyi haszonélvezői vagyunk a természet kiuzsorázásának.

Vadonatúj világot kívánt az ember alkotni a társadalomban és magánéletében is. Az újítás és a forradalom felértékelődött, a hagyományok őrzése devalválódott. Kevesen merték kimondani a költővel, hogy „a régi jobb volt”, még akkor is, amikor páratlan kulturális kincseket romboltak le, emberéleteket pusztítottak el a modernizálás pragmatikus jelszavával. Aldous Huxley már a harmincas években ironikus hangon beszélt a „szép új világról”, amelyben minden tökéletesen funkcionál, csak éppen az Ember ment veszendőbe.

Lassan szerveződik csak a Zöldek mozgalmához hasonló összefogás az emberi természet megóvására, személyes életünk védelmére. Az iskolásgyererek környezetismeretet tanulnak ugyan, de többségüknek elemi tudásuk sincs arról, hogy milyen a személyes környezetük: hogyan kell egészséges emberi kapcsolatokat teremteni, a többi emberrel együtt lenni, milyen a boldog családi élet. A folytonos modernizáció feltétele és következménye az alkotásra termelt ember munkájának, ennek azonban megfelelő keretek között kell történnie. Lassan túljutottunk a természet meghódításának naiv, kezdeti, akaratlanul is sok kárt okozó szakaszán. Ráeszméltunk: a természet primitív kiuzsorázása nem folytatható tovább. Kíméletesen, a természet szempontjait is figyelembe véve kell kialakítanunk felhasználásának új formáit, saját túlélésünk érdekében is.

Ez a felismerés nemcsak a nagytermészetre érvényes, hanem az emberre, egyéni és közösségi életére is. Ma már látjuk: nem egy tekintetben elkábított a szabadság lehetősége a biztos szebb jövő ígéréssel. Valójában pedig a szabadság képes magának a szabadságnak, az életnek, az emberlétnek elpusztítására is.

A Zöldek nyomán új mozgalomnak kellene szerveződnie: a személy és a család védelmére. Az Emberi Jogok Kartája után össze kellene állítanunk az emberi értékek kartáját: azokét az értékekét, amelyek nélkül nem vagy csak embertelenül élhető az élet.

Szerelem és kegyelem

1958-ban született, 1989 óta Nyíregyházán a Görög Katolikus Hittudományi Főiskola tanára. Szakterülete főleg a filozófiai antropológia és az erkölctan.

A szerelem a test-lélek ember életének alapvető megnyilvánulása. Olyan, mint az ember egészsége: állandó ápolásra, odafigyelésre, gondozásra, néha pedig „orvosi beavatkozásra szorul”. A szerelem reális szemlélete egyrészt természetes síkon való vizsgálatát kívánja, másrészt annak tudomásul vételét, hogy a bűnbeesés utáni állapotban vagyunk, és csak a krisztusi kegyelem által helyreállított emberként tudunk minden emberi tényezőről, így a szerelem jelenségéről is gondolkodni. A szerelem így megszentelhető és megszentelendő valóságként áll előttünk.

A szerelem megnyit egy megszólítható személy felé, hogy ön-maga elszigeteltségéből kilépve a másikban megtalálja önmagát. A személyes kapcsolat igazi mélységét viszont akkor érheti el igazán, ha Istennel való bensőséges viszony az alapja. J. Cassianus szerint a szerelemben megnyilvánuló belső erő alapja annak, hogy a lelki élet magával ragadó és erőteljes legyen, ne pedig vértelen és halvány. A szerelemben és a szexualitásban a nagyobb szeretet jelét láthatjuk.¹ Krisztus nem egyszerűen erkölcsi tökéletességet kér tőlünk, hanem elevenséget, mert ő azért jött, hogy „életük legyen és bőségben legyen” (Jn 10,10). Ehhez a szexualitást és a szerelmet nem szublimálni kell, hanem sokkal inkább integrálni. A szerelem, a szeretet valódi átalakító erőt hordoz akkor is, ha egészséges erotika táplálja, hisz a másikon keresztül Istenhez tud közelebb vinni, intimitása pedig a Szentháromságos Isten intimitásának kinyilatkoztatásához visz közelebb.

A szerelem: erő és öröm

Másik oldalról is megvilágítható a szerelem és a kegyelem kapcsolata: Isten országa és az öröm fogalma szoros összefüggésben van egymással, s így a szerelemben megjelenő öröm is része lehet Isten országa megvalósulásának. Nyilván csak akkor, ha az örömet és az élvezetet megfelelően értelmezzük. Erich Fromm felhívja a figyelmet, hogy nehéz észrevenni a kettő közti különbséget, mivel az „örömtelen élvezet” világában élünk. Az öröm mérhetetlenül több, mint egy vágy kielégítése. Az öröm az alkotó cselekvés kísérő jelensége, több, mint csúcsmélny; nem a pillanat tüze, hanem parázs, mely a létezésben lakozik. Nem véletlenül tulajdonít Eckhart mester az örömnek teremtő erőt: „Ha az Atya ránevet a Fiúra és az visszanevet, a nevetés jókedvet kelt, a jókedv örömet teremt, az öröm szeretetet szül, és a szeretet hívja elő a Lelket, és ez teremti meg a Szentháromságot.”² A bensőséges szerelemben megélt öröm valami hasonlót jelent, kifejezi a Lélekben való növekedést, és Szentháromság mintájú közösséget hoz létre.

²Eckhart mester:
Schriften In: Pfeiffer:
Deutsche Mystiker,
1857, Leipzig

A párválasztás

³Auer—Teichtweir—
Stratlin: *A testben való
ember*, 1981, Bécs, 145.

⁴Buda Béla: *A
szexualitás modern
elmélete*, 1974, Bp., 2.
kiad.

A szerelem párbeszéde

⁵Nyíri Tamás: *A filozófiai
gondolkodás fejlődése*,
1973, Bp., 443-446.

⁶Gyökössi Endre: *Nem
jó az embernek
egyedül*, 1984, Bp., 64.

A nemiségnek személyessé kell válnia ahhoz, hogy igazán emberi legyen,³ hogy a szerelem, a kegyelem és az öröm megvalósulhasson általa. Fr. Alt fogalmazza meg, hogy manapság ritka a szerelem, az embereknek csak „kapcsolatuk” van. Ezt addig ápolják, amíg könnyűszerrel megtehetik, aztán véget vetnek a „kapcsolatnak”, és új „kapcsolat” után néznek. Azt tapasztaljuk, hogy akik eljutnak a házasságkötésig, azok közül is csak kevesen esküsznek valódi mélységgel, Isten által elgondolt, személyes módon. Pedig a nemiség alapvetően személyes jellegű adománya a Teremtőnek, s ezért lesz hozzá mindig kevés a „biológiai feltételek leírása”.⁴ Ezt az adományt, mely lényegét tekintve az ajándékozásra épül, s az adás és elfogadás kettős egységében nyilvánul meg, csak érett személyiségek tudják helyesen megélni. E megállapítás a szerelem átértésének sarkpontja. Ugyanis a szerelmi élmény csúcsa az Én és a Te új közös azonosságának, önmaga azonosságának és a másik azonosságának egyszerre történő átélése. Az érett személy képes arra, hogy szégyen nélkül átadjon és elfogadjon, s hogy önmagától „eltávolodva”, önmagát ne elveszítse, hanem gazdagodva a másik által, önmagához visszatérjen. Az éretlen személyiségnek alig van esélye arra, hogy a teljesség ígéretével élje meg a szerelem élményét, ahogy a kábítószeres is csak délibábszerűen jelzik a személyesség kitágulását, valójában azonban tönkréteszik azt. Ezért szükséges az érettség kifejlesztése s részben kivárása, hogy rossz élmények és téves utak elkerülhetők legyenek. A párválasztás időszakában ezért hasznos a szexuális visszafogottság megfogalmazása.

A szerelemmel való visszaélés elkerülése érdekében a másik megismerésére szellemi értelemben nagy gondot kell fordítani. Mind az egzisztencializmus, mind a perszonalizmus kulcsfogalomként kezeli a kommunikáció vagy a dialógus fogalmát.⁵ Jól gondolják, hisz a másik mélyebb megismeréséhez elengedhetetlenül szükséges néhány fontos témakör megbeszélése: például leendő társam hogyan gondolkodik a hitről, általában az élet értelméről, a munkáról, az emberi tevékenységről, mi a véleménye a személyes kapcsolatról, szerelemről, házasságról, családról, gyerekekről? A személyes szféra kérdéseibe nemcsak a jövő, hanem a múlt is beletartozik. Az őt körülvevők, családtagok, barátok életfelfogása, róluk vallott véleménye. Igazában nem valódi az a vonzalom, mely nem akar a szó szoros értelmében mindent tudni a másiktól, nem tud s nem akar állandó kommunikációs fórumot fenntartani a másikkal. Ennek a kommunikációs folyamatnak esetleges kudarca ellenére is haszna van. Rendkívül sokat lehet belőle tanulni, s az emberismeret mellett igazi önismerethez eljutni. Az Én-hez ugyanis mindig a Te-n keresztül vezet az út.⁶

A jegyesség

A jegyesség mint ismerkedési idő sohasem válhat elavult szokássá. A jegyesség komoly testi, lelki elkötelezettség vállalása Isten, a családtagok, a barátok és önmagunk előtt, s egy végső esély az „igen” megerősödésére vagy annak esetleges visszafordítására. Az együttjárás és a jegyesség időszakában is csak a bennünk lévő szerelmes természet és a kegyelem együtt tud hozni olyan felelősségteljes „igen” vagy „nem” döntést, amelyet a későbbiekben is emelt fővel vállalhatunk. Ezért szükséges a párválasztás időszakában minden kezdődő vagy erősödő kapcsolatot testi, lelki és kegyelmi szempontból mérlegelni, párhuzamos kapcsolatokat időben megszüntetni, s hosszútávra a maradandó „igent” kiérlelni, s a másikra, s nem utolsósorban Istenre hagyatkozva vállalni. Ha mindketten így gondolkodnak, akkor a döntés rossz eredményt hozó kockázata minimálisra csökkenthető. Az ilyen értelemben — legalább tendenciáját tekintve — hasonló gondolkodású, de nem feltétlenül hasonló természetű partner megkeresése a kívánatos.

A házasság

A házasságban erőt lehet meríteni az együttjárás és a jegyesség időszakából. Erősíti azt, amit házastársi, bensőséges szerelemnek, szeretetnek nevezünk. A házasság előtt az egyik legnagyobb probléma, hogy a felek nem törekedhetnek a teljes egyesülésre, a teljes testi-lelki önátadásra, és úgy gondolják, hogy ez minden konfliktus forrása. A házasságban már természetes, sőt, néha kötelesség is a teljes egyesülés keresése, mégsem problémamentes a kapcsolat. A házasság előtti küzdelmek hasonlítanak a házasság alattiakhoz, s az egymásért való szükségszerű áldozathozatal különböző időszakait jelentik. Igazi, mély szerelmi kapcsolat áldozat nélkül sohasem volt és sohasem lesz. S hogy erre a felek készek legyenek, valóban nem elégséges csak a házasság előtti önmegtartóztatás erejéről szólni, hanem a házasság életének erejét, a szexualitás szenvedélyes szerelemben történő megélésének lehetőségét is szükséges legalább ilyen mértékben hangsúlyozni, mert áldozathozatalra lendítő, képesítő erő. A szexualitás mindig többet jelent, mint csupán nemző vagy a szerelmi élvezet csúcslényéhez vezető erőt. Sokféle áldozatos cselekedet is fakadhat szerelemből, a mosogatástól kezdve a gyöngédség apróbb-nagyobb jelein át a legteljesebb egyesülésig, vagy akár valamilyen okból a szerelmi együttléttől való tartózkodásig. A szexualitás ereje tehát csodálatos isteni ajándék, a test-lélek ember teljességre való törekvését hivatott szolgálni. A megkeresztelt emberben még inkább ez a feladata, hisz benne a teljességre törekvés a legszélesebb dimenzióban jelentkezik. Az ember feladata, hogy segítse a benne lévő ösztönös erő helyes kibontakozását.

C. G. Jung beszél arról, hogy az ember úgy valósíthatja meg önmagát, hogy férfias és nőies vonásokat enged kibontakozni önmagában. Ugyanis bennünk van valami az ősi emberi egység utáni vágyból: az animus és az anima, amit integrálni kell. Az anima a nőies vonásokat jelenti: az érzést, az éltető erőt, a vallást, a közösségséget, a gyöngédséget, az anyaságot és a kapcsolatokra való képességet. Az animus a férfias tetterő, az akarat, a szellem, az eszményekre való törekvés összefoglalója. A férfias és nőies vonások egyszersmind pozitívak és negatívak. Az animus eltorzulhat a konokságban, makacsságban, az anima hamissá válhat mint prostituált vagy mint mindent elnyelő anya. Az élet első felében tudattalanul minden emberben benne vannak az ellenkező nem vonásai. A férfi általában kivetíti a nőre, a nő a férfira. Az élet második felének feladata, hogy birtokba vegyük az animát is, az animust is.⁷ Így minden férfinak meg kell engednie, hogy a benne lévő anima ne csak a felesége legyen, hanem saját viselkedésében is gyöngédségként és tapintat formájában megnyilvánuljon, a nő számára pedig bizonyos mértékű határozottság és elvekhez való ragaszkodás nem jelenti a nőiesség elvesztését. Világosan kell látnunk, hogy itt nem a szerepek összekeveréséről van szó, hanem érett személyiségű, egész emberek, a férfi és a nő harmóniájáról, melynek szerelmi életükben különleges jelentősége van. Jól értelmezett formában a szexuális életben természetes és nem szégyel-nivaló a nő animusának, és szinte elengedhetetlen a férfi animájá-nak kinyilvánítása.

Az agapé

Az erősz, ha a szeretet növekedésére irányul, az agapé irányába mutat, ami jóakaró, ajándékozó szeretetet jelent. Az igazi szerelem úgy akarja a jót elérni, hogy a másik java lesz számára a fontosabb, mert tudja, hogy az általa így szándékoltt jó nagyobb értékű és élményű lesz. Az erősz és az agapé ezért a házások szerel-mében semmiképp sem lesz ellentétes egymással, mert „a tökéle-tes emberben mindkettő egyszerre fejlődik”.⁸ Vagyis az emberi szív olthatatlan vágyat, erősz és a Szentlélek ajándékát, a kegyel-met is egyszerre hordozza. Isten a vágyat ezért ültette az ember-be, hogy az be is teljesülhessen. Ezért nem helyes a vágyakat for-rásuktól, a teremő Istentől elszakítva szemlélni. A házasságban az erősz csúcsa az extázis lesz, de ez nem zárja ki az agapét, mert benne a Szeretet-Isten közelségét is meg lehet tapasztalni. Érvé-nyes rájuk is az a feladat, amit Sienai Szent Katalin kapott az Úr Jézustól: „Melléd helyeztem a felebarátodat. Mindazt, amit vele teszel, úgy veszem, mintha velem tennéd.” Isten gyöngéd és hű-séges az emberrel. A házastársak között is ez emeli az erősz is agapévá. Ha Isten, a szövetség szerzője így bánik a szövetséges féllal, akkor a házaselekeknek mint „szövetségeseknek” követniük kell a példát. A gyöngédség a mély szerelem, a szeretetből fakadó erotika legfontosabb jele. Nem elfojtás, nem is szublimálás, ha-nem a személyesség igazi elismerése és mélysége. Mindig testhez

⁷Jung, C. G.: *Der Mensch und seine Symbole*, Walter-Verlag, 1991, Olten und Freiburg im Breisgau, 12. kiadás, 177-195.

⁸Im.: 3.

kötötten jelentkezik, mégis túlmutat rajta. A házastársaknak egymáshoz gyöngédnek kell lenniük; a gyöngédség nem gyengeség, hanem feladat. Ezt fejezi ki egy-egy szál virág, egy simogatás, vagy egy váratlan, becéző szó. Ha a szülők egymáshoz gyengédnek, akkor tudják gyermekeiket is megtanítani rá. A gyöngédség nem szexualitás, nem is egyszerűen szerelem, hanem az isteni szeretet intimitásában gyökerező, kegyelmet hordozó, az erotikában mellőzhetetlen szeretet-elem, a szerelmi játékosság olaja vagy olyan fűszere, amely sohasem tud ízetlenné válni.

A hűség

A másik, ami az erőzt agapévá teszi, a hűség. Az emberi történelem a tartós szerelmi kapcsolattartás igényét igazolja. Az ember történelmi lény, s ha ilyen, nem korlátozható csak a jelenre, egy éjszakára, hétvégére vagy valamilyen szakaszos intervallumra. A személy önmagából fordul ki, ha nem a múlt, a jelen és a jövő egységében és folyamatában értelmezi magát s a másik személylyel kapcsolatos szerelmét. S ha így értelmezi, akkor megérti a hűség realitását. Alapja a bizalom. Kockázatvállalás is ez, de a bizalom légkörében. Bízni kell a szerelmesnek magában, a másikkban, s ez csökkenti a kockázatot. S még inkább csökkenti a harmadik tényező, a kettőjüknek külön-külön és együtt Istenbe vetett bizalma. Őt hívják segítségül az igent mondó szerelmesek a házasságkötésben. A hűség az akarat emlékezete. Ha a hitet, a reményt és a szeretetet akarni is kell, akkor teljesen logikus, hogy a hűséget is akarni kell, s a házastársat is a hűségben. Ezt nagyon találóan fogalmazta meg Gyökössi Endre egy előadásában: „Szerettem, hát elvettem (hozzámentem), most pedig már azért is szeretem, mert elvettem (hozzámentem).”

Család

A család intézményének alapja a házastársak legmélyebb szerelme, szeretetből fakadó teljes önátadása. Ennek megvalósítása teljes hűségben és felbonthatatlan egységben a gyermek, a társadalom és az egyház érdeke.⁹ A házasságnak javai és céljai magukban foglalják az emberi szerelem csúcsmélységeit s az élet továbbadásának felelősségét is. Az igazi házastársi szerelem az istenszeretet megnyilatkozása.¹⁰ A házasság szentsége állapotbeli feladataikban és méltóságukban fel is szenteli erre a házasságleleket. Isten bőszégesen megáldja sokoldalú szeretetüket, szerelmük minden igazi megnyilvánulását. A gyermek fogadásában és felnevelésében valósul meg a család, s teljeseedik ki a házasság. Létrejön az egyedüli hely, ahol optimálisan nevelődhet föl az ember. Az igazi családok váltak mindig a hit szigeteivé is a hitetlen világban. Krisztus maga is családban nőtt fel, az egyház sem más, mint Isten családja. A keresztségben kapott általános papság megvalósításának is első helye a család.¹¹

⁹Spidlik, T.: *A Szentlélek útjain*, 1996, Nyíregyháza, 150-151.

¹⁰*Gaudium et spes* 48.

¹¹*Magyar Katolikus Katekizmus*, 1994, Bp., 1655-57. 97.

Az egyháznak is jobban ki kell aknáznia ezt a kegyelmet, amit a házasságokon keresztül a világnak szánt Isten. Az ő életük megszentelt, egyházépítő élet. A házastársak Isten előtt is különleges emberek, hivatásuknál fogva sajátos papságot valósítanak meg. A szülők forró testi-lelki szerelme, szeretete az alapja annak az atmoszférának, amely a gyerekek számára az életadó környezetet biztosítja. Minden más szellemi, anyagi érték csak ezután következik.

A gyermekek maguk is gazdagítják a családot, a házastársak szerelmének elmélyülését, visszahatnak a szülők kapcsolatára. Ébren tartják a Szentháromságos Istenre való figyelmet, szeretetük alapját. Akkor nyilvánul meg ez leginkább, amikor a férj a gyermek előtt gyengéden megöleli a feleségét, s a gyermek azonnal mosolyogva odafut, és fölkéredzkedik közéjük, hogy ő ki ne maradjon. A Szentháromság igazi földi képe ez.

Konfliktusok kezelése

A gyermekek ébren tartják az igazságérzetet és a tiszteletet. A szülők között az igazság megfogalmazása és képviselése nagy rugalmasságot kíván. A nézeteltéréseket nagyon tárgyilagosan és szubjektív motívumokat is figyelembe véve kell elrendezni. Nemcsak az a fontos, hogy mit mondunk, hanem még fontosabb, hogy „hogyan”; s ehhez alkalmas időpontot kell lehetőleg a konfliktus előtt, de akár a vitatkozás után is találni. Természetes, hogy néha vannak viták, de nem mindegy, hogyan zajlanak le. Ennek művészetét is a szülőktől tanulják a gyerekek. Gyerekek előtt éles hangú vitát nem tanácsos folytatni. A gyermekek figyelmeztetnek az igazság követésére és helyes képviselésére. Ez együttjár a másik véleményének, személyének és a gyermek személyének tiszteletben tartásával, s a nevelés elveinek következetes megvalósításával.

A gyermekek ébren tartják a megbocsátás készségét, hiszen hamar és könnyen tudnak békülni, felejteni. A felnőtt görcsössége e téren nem dicsérni való, hanem sokszor komoly bűn is. A gyermek jelenléte a megbocsátó isteni szeretetre figyelmeztet.

A gyermekek ébren tartják a nyitottságot: a házasság szexuálisan zárt, de perszónálisan nyitott dimenziót jelent. A gyermek a gyermek felé mindig nyitott, szinte bizalmas. A felnőtt a felnőtt felé sokkal kevésbé, sokszor még házasságon belül sem. A gyermek az isteni önközlő és befogadó nyitottság jele.

A gyermekek végül ébren tartják a szülőkben kérdéseikkel a szellemi frissességet. Ez a fontos még akkor is, ha néha kielégíthetetlen a kíváncsiság vagy épp szurkálódó jellegű. Nem szégyen elismerni, hogy kérdéseik nehezek vagy kényelmetlenek, de törekedni kell tisztességesen válaszolni azokra, s taníthatni a gyerekeket az okos és hasznos kérdésfeltevésre. Kérdéseik el nem fojtása — különösen a szexualitás terén — egy életre szóló bizalom megszerzésének, vagy ellenkező esetben elvesztésének az alapja lehet.

Családbarát jogalkotás

LÁBADY TAMÁS

Született 1944-ben. Alkotmánybíró. Az Alkotmánybíróság helyettes elnöke. Kandidátus. Magánjogot tanít a JPTE és a PPKE jogi karán. Nős, feleségével a Házas Hétvége Katolikus Lelkiség pécsi régiójának a felelőse.

A jogi környezet olyan, mint maga a világ, amelyet szabályoz: keresztényellenes, közösségellenes, családellenes. De legalábbis individualista és a hatalmon lévők javára egoista.

Az Alkotmány szerint a Magyar Köztársaság ugyan védi a házasság és a család intézményét (15. §), és különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, továbbá védelmezi az ifjúság érdekeit (16. §), ezek az alkotmányi rendelkezések azonban állami kötelezettségeket, és nem alanyi jogokat fogalmaznak meg, és még csak nem is az Alkotmány ún. alapjogi fejezetében vannak. Bár az alaptörvény az alapjogi fejezetben is tartalmaz a családdal kapcsolatos rendelkezéseket, de ezek között az állami feladatokat többnyire külön utasítások szabályozzák. Alapjogként az Alkotmány csak a szülők jogát fogalmazza meg arra, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák, továbbá a gyermek jogát a családra, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges (67. §). Viszont az megint állami kötelezettségként fogalmazódik meg, hogy az anyáknak a gyermek születése előtt és után külön rendelkezések szerint támogatást és védelmet kell nyújtani (66. §).

Amikor az Alkotmány nem jogot konstituál, hanem állami kötelezettséget mond ki, akkor ezt a kötelezettséget az állam vagy teljesíti, vagy nem. Az Alkotmányban biztosított alapjogok kikényszeríthetők, az állami kötelezettségvállalások azonban általában és közvetlenül nem. Az állam kötelezettségét legfeljebb választások, tehát négyéves ciklusok során lehet közvetetten, a választások eredménye által befolyásolni, többnyire azonban számottevő eredmény nélkül. A magyar Alkotmány viszont a családok jogait közvetlenül kikényszeríthető alanyi jogokként nem, vagy csak korlátozottan ismeri.

A család jogai

Márpedig a családnak vannak jogai! Igaz, hogy a jog maga, az alanyi jog általában személy jogaként jelenik meg, tehát egyének jogaként, de azoknak a jogoknak, amelyek a családdal kapcsolatosak, alapvető közösségi és szociális dimenziójuk van, és ezek a családban, mint sajátos közösségben fejeződnek ki.

Jogalkotásunk individualista

Az első tétel, amelyet tehát leszögezhetünk, hogy jogalkotásunk már az alaptörvény szintjén is individualista. Teljesen az egyénre, az individuumra szabott. Ez a szabályozás tulajdonképpen összhangban van azzal a neoliberális jogfelfogással, amely a modern

jogállam és társadalmi berendezkedés középpontjába kizárólag az egyéni szabadságjogokat állítja. Eszerint a család az egyén választása; bármilyen alkotmányos vagy egyéb jogi preferálása „a családot nem választókkal szemben” diszkriminatív. Mivel a család természeténél és fogalmánál fogva férfi és nő szövetségén alapul, kiemelt jogi védelme megengedhetetlen megkülönböztetést, az azonos nemű személyek együttélési formáival szemben is. Végül a család történetileg és szociológiailag is a „nő kizsákmányolásának” a természetes közege, annak bármiféle jogi szabályozása sérti tehát a férfi és a nő egyenjogúságának alkotmányos elvét. Ezért az államnak nemcsak vallási és a lelkiismereti meggyőződésre tartozó, továbbá gazdaságpolitikai kérdésekben, hanem társadalom-politikai, társadalom-strukturális kérdésekben is semlegesnek (még szélsőségesebb megfogalmazásban: közömbösnek) kell lennie.

**Nincs társadalom
család nélkül**

Minden további jogi érv előtt álljon itt két másik — nem jogi — alaptétel, amelyek külön bizonyításra nem szorulnak, vagy amelyeket más tudományok és empirikus vizsgálatok már igazoltak. Az egyik szerint: minden eddigi ismeret cáfolhatatlanul tanúsítja, hogy minden emberi társadalomban volt és van a családnak valamilyen formája, vagyis család nélkül az emberi társadalmak nem tudnak fennmaradni. A másik: a történelem rengeteg példát szolgáltatott arra, hogy nem életképesek azok az emberi közösségek, amelyekben az individuális szempontok, így az anyagi jólét, a fogyasztás és az élvezet a család közösségét és minden más, vele kapcsolatos értéket háttérbe szorít. Az ilyen hedonista életszemlélet egyedül a hanyatló, dekadens kultúrákra jellemző. Ez pedig azt jelenti, hogy a családdal mint minden létezett, létező és elképzelhető társadalom alapsejtjével kapcsolatban közömbös állam és jog már nem a társadalom, hanem egyedül a „kevesek” vagy a „senki” joga, amely magát a jogot — mint szabályozó kultúrhatalmat — benső lényegétől fosztja meg.

Az egyén jogai

Hogy ez az immár negyedik tételként megfogalmazott evidencia milyen abszurd élethelyzetek forrása, arra nézve álljon itt ismét egy példa a magyar Alkotmány és törvényhozás gyakorlatából. Az alaptörvény — noha koncepcióját még nem a neoliberális individualista alapjogi felfogás „termékenyítette meg”, hanem ezekben a részletekben az 1949-es, ún. „sztálinista alkotmány” ideologikus megfogalmazásait őrzi¹ — explicit módon nem tartalmazza még a házasságkötés szabadságának alapjogát sem. Történt, hogy a fegyveres erők továbbszolgáló állományába tartozó egyik kiskatonája „szerelmi házasságot kívánt kötni”, s azt katonai előjárója nem engedélyezte. Ekkor derült ki, hogy a magyar jog bizonyos (katonai stb.) hivatásoknál a házasságkötés szabadságát nem összeférhetetlenségi okként korlátozza, hanem kifejezetten parancsnoki engedélyhez köti. Pedig a kétfő nyilvánvalóan nem ugyanaz a nem jogász számára sem. Az egyik esetben valamely hivatás gyakorlásának feltételéről van szó, amelynek vállalá-

¹Zlinszky János: *A család az Alkotmányban*, Vigilia, 1994. 12.

sát a hivatást választó döntheti el, a másik esetben viszont arról, hogy a hivatást gyakorló természetes és alapvető házasságkötési jogát előljárója — diszkrecionális alapon — korlátozhatja. Ebben az összefüggésben már a liberális jogfelfogás szerint is a házasságkötés szabadsága „rögtön” alkotmányos alapjoggá nemesedik, de csak azért, mert a beavatkozás szabadságot korlátoz.

²22/1992. (IV.10.) AB
határozat

Némi „jogi bakugrással” erre az álláspontra helyezkedett a magyar Alkotmánybíróság is, és az Alkotmánynak az emberi méltóságot garantáló abszolút szabályából (54. §) vezette le, hogy a házasságkötés szabadsága alkotmányos alapjog, amely alkotmányos és bírói jogvédelemben részesül.² Ezt mondják ki egyébként a nemzetközi dokumentumok, amelyek szerint a házasságkötésre alkalmas korban levő férfiak és nők házasságkötési és családalapítási jogát el kell ismerni; hogy házasságot csak a házasulandók szabad és teljes beleegyezése alapján lehet kötni; hogy férfiaknak és nőknek — egyenlőségük alapján — azonos jogaik vannak a házasságkötésre és a házastárs szabadon történő megválasztására stb. Ezek az egyezmények nemcsak a házasságkötés szabadságáról, hanem a családalapítás jogáról is rendelkeznek, és előírják, hogy az egyezményekben részes államoknak a lehető legszélesebb körű jogokat, védelmet és segítséget kell nyújtaniuk a családnak, mert a család a társadalom természetes és alapvető egysége.

³Tamás Lábady:
*Constitutional Protection
of Privacy (Protection of
Marriage and the
Family, Right to
Privacy)*, Acta Juridica
Hungarica, 1996.

A család jogai

Ha pedig egy társadalomban a házasságkötésre jogosultnak joga van a családalapításra, akkor kell, hogy jogai legyenek magának a családnak is, amely létrejött. Ha nem így lenne — pusztán egy formális analógiával élve — érvényes alapítványrendelet után az alapítvány önálló jogait sem ismerhetnénk el. Melyek azok a jogok tehát, amelyeket egy korszerű Alkotmányban szabályozási tárgyként kellene szerepeltetni; legalább nagy vonalakban vegyük szemügyre ezeket.³

a) A család mint alapvető és természetes közösség elsőbbséget élvez minden más közösséggel és az állammal szemben is. Ennek az elsőbbségnek a garantálására alkotmányosan kell biztosítani a család intézményének fennmaradását, megszilárdítását és preferálását. A családhoz való alkotmányos jog tehát lényegét tekintve intézményi garanciarendszer, amelynek az Alkotmány alapjogi fejezetébe kell bekerülnie. Ebben a konstrukcióban nem a „kegyes államnak” van joga a családoknak jogokat osztani, és a családokról paternalista módon gondoskodni, hanem a családoknak van alapjuk arra, hogy családként éljenek és fejlődjenek, és ezeket a jogukat az állammal és minden más személlyel szemben ki is tudják kényszeríteni.

b) A családoknak joguk van ahhoz, hogy az állam részéről megfelelő családpolitikára számíthassanak jogi, gazdasági, és pénzügyi téren, mindennemű diszkrimináció nélkül. A családoknak — különösen az ún. nagycsaládoknak — joguk van szociális téren olyan törvényi szabályokra, amelyek figyelembe veszik

szükségeiket. A család védelmére vonatkozó alkotmányi előírásokat tehát jogként kell az Alkotmányban megfogalmazni, függetlenül attól, hogy itt nem egyének jogairól, hanem ún. kollektív jogokról van szó. Az alkotmányi szabályoknak a család egységét és stabilitásának a megszilárdítását kell célozniuk. A törvényhozó feladatává kell tenni az alaptörvényben a családi illetményrendszer kidolgozását, a családi alapú adórendszer megteremtését, a jövedelmi és vagyoni viszonyokon nyugvó arányos közteherviselés alkotmányi követelményrendszerét ki kell egészíteni „a családi viszonyoknak megfelelő” kritériummal. A családok szociális biztonságát is alanyi jogként kell megfogalmazni, mert nyilvánvaló, hogy a családok támogatása a társadalom hasznára forduló befektetés. Ennek során kimondandó, hogy az állam a családvédelem és a gyermekekről való gondoskodás egyszer már elért szintjéről nem léphet vissza, azaz az elért védelmi szintet nem csökkentheti.

A szociális szabályrendszernek meg kell szüntetnie azt a kétszeres igazságtalanságot, amely a gyermekeket vállaló családokat a gyermektelenekkel szemben sújtja. Ez ugyanis hátrányt jelent egyszer a gyermekek eltartása és neveltetése során, másodszor pedig akkor, amikor az így felnőtt és keresővé vált személyek a gyermeket nem vállalók öregkori eltartását is biztosítják.

A házasság joga

c) A házasság az a természetes intézmény, amely férfi és nő egymást kiegészítő, bensőséges életközössége, a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének, tipikus környezete az élet továbbadásának és a gyermek családban való felnevelésének a kerete. A házasságkötésre alkalmas korban lévő minden férfinak és nőnek elidegeníthetetlen joga, hogy szabadon válassza meg életállapotát, hogy házasságot kössön és családot alapítson, minden diszkriminációtól mentesen, és megszorítások nélkül. A házastársaknak elidegeníthetetlen joga, hogy döntsenek a születendő gyermekeik számáról és üteméről.

Mivel a házasságkötés alkotmányos alapjog, a házasságkötés szabadsága alkotmányosan garantált alanyi jog, az ezzel kapcsolatos szabályokat is az Alkotmány alapjogi fejezetébe kell felvenni. Az Alkotmánynak ki kell fejeznie, hogy a házasság férfi és nő életközössége, vagyis a házasságkötés szabadsága a férfi és a nő alapjogaként határozandó meg. Ez az értékválasztás önmagában nem jelenti a szexuális kisebbségek és kivételes életközösségek diszkriminációját. A de facto, azaz szociológiai értelemben vett más együttélési formáknak azonban számolniuk kell azzal, hogy a jog férfi és nő törvényes életszövetségére vonatkozik, és az nem alkalmazható a nem hagyományos értelemben vett együttélésekre, amelyekre a diszkrimináció tilalmán túl nem kell speciális alkotmányi rendelkezéseket érvényesíteni.

A szülők jogai

d) Az alkotmányos családvédelem fogalmi körébe tartozik az alapvető szülői jogosultságok meghatározása is. A szülői jogok alanyi jogként való meghatározása a nevelésre irányul: a szülők-

nek eredeti, elsődleges és elidegeníthetetlen joga van a gyermekek nevelésére; ezért az államnak a szülőket kell elismernie gyermekeik elsődleges nevelőiként. A szülőknél jogukban áll gyermekeiket erkölcsi és világnézeti meggyőződésükkel összhangban saját kulturális hagyományaik szerint nevelni. A szülői jogok kizárólag olyan korlátozásoknak vethetők alá, amelyek a gyermek érdekeinek elsődlegességéből adódnak. A hatályos túlzó szabályozással szemben viszont a New York-i Egyezményből csak a gyermek érdekeinek elsődleges figyelembevételét indokolt és egyben szükséges az Alkotmányba felvenni a gyermekek jogairól.

Lehetséges volna ma Magyarországon egy ilyen szabályrendszer az Alkotmányba beépíteni? És ennek alapján törvények sokaságát meghozni például arról, hogy a szociális biztonság ne individuális jogon, hanem családi jogon járjon? Bevezethető volna a mai magyar politikai-társadalmi valóságban a családi adórendszer? Hogy ne karkai titokzatos bürokráciák szimulálják és lélegeztessék azt a rendet, amelyben az államgépezet adómilliárdokat nyel el, mire visszacsepegtet néhány ezret családi pótlék formájában a nagycsaládosoknak. Áttetszővé volna tehető az a konstrukció, amely most már a 2 x 1%-os adófelhasználás keretében — virilista módon — a közösbe többet fizető polgároknak a közpénzek elosztásába nagyobb beleszólást enged, mint a kis jövedelműeknek? Amikor arra a kiáltó társadalmi igazságtalanságra még az Alkotmánybíróság se figyelt fel, hogy az 1%-os törvények a rendszerváltás nyerteseinek (azaz a magasabb adót fizető gazdagoknak) szája szerint osztják újra a civil (és vallási) szférát.⁴ Megváltoztatható az egész társadalombiztosítási reform, amely lényegileg ugyanezt a szisztémát követi, és csak a jómódúaknak kedvez, a kis jövedelműeket pedig nyugdíjas korukra a jelenleginél is nagyobb nyomorba taszítja? Alapvetően megreformálható a családi viszonyok sajátos atmoszférájába amúgy is „benyomulásra” szinte alig képes családjog, amelynek törvényi szabályozása a maihoz hasonló családellenes korból, 1952-ből származik?

Aligha... Akkor pedig milyen lehetőség van arra, hogy a keresztény értékrendből és családfelfogásból legalább valami beépüljön a jogba? Van-e egyáltalában erre valamiféle esély? Mit kell és lehet tenni ahhoz, hogy a kétezres éves keresztény kultúra és erkölcs családra vonatkozó alapvető elvei a jog világába betüremkedhessenek? Akkor, amikor a keresztény erkölcsre a válasz Bertolt Brecht válasza a *Koldusoperá*-ból: „Előbb a has jön, s csak azután a morál.” És amikor a keresztény családmoddellre a válasz: „... a család hagyományos intézménye elfogadhatatlanul igazságtalan”,⁵ mert „a család méltatlanul hátrányos és kiszolgáltatott sorsot ró a feleségekre, az anyákra”. Hogyan illeszthető bele — és egyáltalában beilleszthető-e — ebbe a gondolkodásba a keresztény nő-felfogás, amely szerint a nő valóságos lényege az anyaságban rejlik, amelyben „teljességgel kifejezésre jut és feltárul a

⁴199/B/1997. AB
határozat

⁵Kis János: *Liberális szemmel, A Magyar Katolikus Püspöki Kar körleveléről*, Magyar Narancs, 1996. szeptember

⁶II. János Pál: *Férfi és nő, Elmélkedések a Teremtés könyve alapján*, Bécs-Budapest, 1996.

A keresztények megújulása

⁷II. János Pál: *Átlépni a remény küszöbén*, 1995, Budapest.

A családok megújulása

⁸József Attila: *A Dunánál*

Mások tisztelete

⁹ApCsel 9,1-19.

nő titka”, vagyis, hogy a nőiség elválaszthatatlan az anyaságtól.⁶ És hogy ennek a női kiteljesedésnek egyedüli alkalmas színtere a család, ahol a házaspár életének tartalmát kialakíthatja, ahol férj és feleség állandóan jelen lehet egymás számára közös életvitelükben, magatartásukban és érzelmeikben. És ahol egyedül találja meg az anyaságban teljessé lett nő gyermeke számára a gondoskodó, nevelő és szerető apát. A családszociológiai feltárásokból elég pontosan tudjuk, hogy mennyivel „igazságosabb”, „mértőbb”, „előnyösebb” és „kevésbé kiszolgáltatott” helyzetben vannak a gyermeküket egyedül nevelő anyák a családban élőknel... Mégsincs sok esély arra, hogy ezt a keresztény házasság- és családeshimént a jog legitimálja.

Akkor tehát semmit se lehet tenni? Már hogyan lehetne! Az első, amit a keresztények tehetnek — és ez lenne ötödik tézisem —, a keresztények megújulása Krisztusban. Európa — és vele a „rég világ” kereszténysége — eltávolodóban van az Evangéliumtól.⁷ II. János Pál pápa szerint a keresztényeknek „semmi okuk nincs az erkölcsi elbizakodottságra”. A végső kérdés az, hogy a keresztények mennyire veszik komolyan keresztény hitüket, létezésük végső értelmét. Képesek-e saját maguk a megújulásra, ha egyáltalán azt akarják, hogy a világ — és benne a jog is — megújuljon. A világot újra kell evangelizálni, de ehhez először maguknak a keresztényeknek kell megújulni. Ez kihívás, feladat és program egyszerre.

Az önmegújulás az alapja a keresztény házasságok és családok megújulásának — és ez legyen a hatodik tétel. Nem a jogot kell elsősorban megváltoztatni, hanem az embert. Ha a keresztény hitvesek gyermekeik és a társadalom „elé élnek” a szeretetben való növekedés lehetőségét, ha bizonyítani tudják, hogy a szerelem és a hűség mindig tovább növelhető, és hogy a múlt évek alatt a másik újra és újra felfedezése naponta újabb csoda; ha az „én” szemléletét át tudják vinni a „te”, a „mi”, a család fókuszára; ha felül tudják múlni a jelent, és képesek a jövőnek feszülni; ha a családban nagylelkűen tudják adni és fogadni az életet, amely „a szeretetből sarjad”, ha majd az európai önzés bűneinek megbánóiként kibékülnek a teremtett világgal, akkor talán várható egyfajta „kopernikuszi fordulat”. Újra el kell tudni mondani a mai keresztény szülők gyermekeinek József Attila gyönyörű sorait: „Anyám szájából édes volt az étel, / Apám szájából szép volt az igaz. / Mikor mozdulok, ők ölelik egymást.”⁸ Nem azért hallják-e a gyerekek a „hűség” szót csak a kutyaikkal kapcsolatban, mert senki sincs, aki „a hűséget eléjük ölelje”?

És hogy állnak a keresztények a máság tiszteletével?

A hetedik tézis megalapozására érdemes felidézni Saul megtérését az Apostolok Cselekedeteiből.⁹ Ebben a történetben azonban a legtöbb ember figyelmét elkerüli egy mellékszereplő, egy Ananiás nevű férfi. Ananiás keresztény ember volt, mai szóval talán éppen Damaszkusz „plébánosa”, és látomásában az Úr őt is meg-

szólította: menj be Damaszkuszban az Egyenes utcába, ott fogsz találni egy Saul nevű tarzusi vak férfit, és mondd meg neki, hogy én küldtelek. És mit tesz erre Ananiás? Nemhogy nyomban engedelmeskedne az Istennek, hanem vitába száll vele: no de uram, tudod Te egyáltalában, hogy hova küldesz engem? Ez a Saul üldözi a keresztényeket! Uram, most is azért jött Damaszkuszba, hogy összegyűjtsön egy csomó keresztényt, és bilincsbe verje. Hát csak nem fogok elmenni egy „ilyenhez”! És Ananiás majdnem elrontja az Isten ügyét... Mert — ugye — ő még az Isten felkérésére se áll szóba „mással”, aki nem keresztény... Eleget tanulnak-e a mai keresztények Ananiás történetéből?

¹⁰Mt 17,1-13.

¹¹Zlinszky János:
Keresztény közéletiség,
Magyar Szemle 1996.
szeptember

Mintha a különböző keresztény közösségek, kiscsoportok, lelkeségi mozgalmak valamiféle felsőbbrendűséget élnének meg. Mintha egy újfajta arisztokratizmus, egy újfajta rendiség illata lengené körül ezeket a közösségeket. Házass hétvégések, fokolárások, neokatekumenek, Regnumosok, Schönstatt stb. A Táborhegy élményében¹⁰ élük meg egymásnak örvendezve kereszténységüket, és azt mondják: Uram, jó itt nekünk, építünk sátrat, mert itt boldogok vagyunk és föltöltődünk, ezáltal könnyebb elviselnünk ezt az acsarkodó, gonosz világot. Mi ezzel a romlott, profán világgal nem közösködünk. De Jézus válasza ez: le kell menni a Táborhegyről! És II. János Pál is azt mondja, hogy nem belesimulni kell a mi világunkba, hanem belebonyolódni! A *Gaudium et spes* is azt mondja: a keresztények kötelessége, hogy erkölcsi ítéletet mondjanak a politika felett, és ez nem megy másként, minthogy beleolvadnak a közéletbe.¹¹

¹²Robert Schuman:
Európáért, Budapest,
1991.

¹³Jn 15,5

A keresztényeknek ez az egyetlen lehetőségük és egyben kötelességük. Belsőleg, házasságukban és családjukban megújulva, Krisztussal egzisztenciális közösségben, tanítványként ismét rátérni az útra, és újraevangelizálni a világot. Ennek során a keresztény közéletiség jegyében elsősorban a civil szférán keresztül joguk és kötelességük is — levetkőzve arisztokratizmusukat és a másság iránti megvetést — „belebonyolódni” a politikába, harcolni a családok demokratikus jogaiért, tudatosítva az egész világgal, hogy „a demokrácia az Evangélium lényegéből fakad, mert mozgató ereje a szeretet”.¹² Ezt a szeretetet kell szétszórni mind erőteljesebben a szeretetínségtől átitatott világban, s az majd a családokat segítő jogalkotás terén is „bő termést hoz.” A többi már Krisztus dolga, aki a legmegnyugtatóbbat és a legbiztatóbbat mondja nekünk: „Hiszen nélkülem semmit sem tehettek”.¹³

Családi krízisek és gyermek-elhelyezési perek

HAJNAL ÁGNES

1971-ben az ELTE BTK pszichológiai szakán végzett. Az egyetem elvégzése után szakpszichológusként dolgozott pszichiátriai gondozóintézetben, kórházi pszichiátriai osztályon, négy éve pedig a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Magatartástudományi Intézetében. 1979 óta folytat igazságügyi szakértői tevékenységet, ennek keretében több száz válási és gyermekelhelyezési perben álló családot vizsgált.

Magyarország nemcsak az öngyilkossági halálozások és kísérletek számában, keringési és tumoros betegségekben, halálos kimenetelű balesetekben, valamint különösen a férfiak alacsony élettartamában áll hosszú évek óta vezető helyen Európában, de a válások száma is igen magas. Válási és gyermekelhelyezési perben álló, Budapesten élő magyar családokat szeretnék bemutatni, rámutatva arra, hogy a nagy indulatokkal és megkeseredéssel folyó perek miként vezetnek a különféle pszichés dekompenzációk halmozódásához.

Évente 23-24.000 válást mondanak ki, és 1.000 fennálló házasságra 9,5-9,8 válás jut. 1995-ben például a bíróságilag felbontott házasságok 74%-ában volt közös gyermek, és a szülők válása 23.313 gyermeket érintett. A gyermekek elhelyezéséről válás esetében — a szülők megegyezésének hiányában — a bíróság dönt. A bíróság a gyermeket annál a szülőnél helyezi el, akinél a kedvezőbb testi, érzelmi és erkölcsi fejlődését biztosítva látja. A kapcsolattartást is szabályozza a jog, ha a szülők nem tudnak megegyezni, ami igen hátrányosan sújtja a gyermektől külön élő szülőt. A gyermekért folytatott harc sokszor összefonódik a lakásért folyó küzdelemmel is. A válások és gyermekelhelyezési perek növekvő számával növekszik a bíróságok igénye a pszichológus szakértők bevonására, akiknek többnyire a nevelésre egyaránt alkalmas szülők között kell a nevelői alkalmasság különbségét megállapítaniuk, figyelembe véve a gyermekek érzelmi kapcsolatát, kötődését a szülőkhöz és testvéri helyzetben egymáshoz.

A perek során véletlenszerűen kiválasztott 100 családnál tapasztalható (200 felnőtt, 158 vizsgált gyermek) legfeltűnőbb jelenségekről szeretnék beszámolni.

A minta bemutatása

Az életkor a mintában

A felnőttek átlagéletkora:	36,5 év	
A gyermekek átlagéletkora:	9,4 év	
Életkori eloszlás:	3,5-6 év:	51 eset
	7-10 év:	49 eset
	11-15 év:	58 eset

A gyermekek száma a mintában

A 100 családban 170 közös saját gyermek nevelkedett, a perben vizsgált gyermekek nem vizsgált édestestvéreinek száma 12, akiknek vizsgálatát nem rendelte el a bíróság nagyon alacsony vagy a nagykorúsághoz közel álló életkora miatt.

Előző házasságok a mintában

14 férfinak és 17 nőnek volt korábbi házassága.

A házasság időtartama a mintában

76 házasság az együttélés 5-15. éve között bomlott föl, 16-20 évi együttélés után vált el 14 házaspár, a házasság első 4 évét követően 10 házaspár.

Iskolai végzettség a mintában

A mintában az iskolai végzettség meghaladja a magyar átlagnépességre vonatkozó adatokat, mert 8 általánost nem végzettek nincsenek e csoportban, ugyanakkor a felsőfokú végzettségűek háromszoros arányban vannak reprezentálva a mintában.

A családok élethelyzete a szakértői vizsgálat idején

Együtt él: 43 házaspár

Külön él: 57 házaspár. Ebből újabb élettársi kapcsolatban él: 28 nő és 25 férfi.

A vizsgálat idején 1 szülővel él a vizsgált gyermekek közül: 95 gyermek

Valamelyik szülő (gyermekkel élő vagy a gyermektől külön élő szülő) új élettársi kapcsolata által érintett gyermekek száma: 89

Édestestvérétől elszakadt (legalábbis átmenetileg): 16 gyermek

Munkaviszony

A főváros kedvezőbb állás kínálata miatt tényleges munkanélküli a mintában nem volt, a személyek zöme (főleg a férfiak) főállásukon kívül másodállásokkal is rendelkeztek, ami a napi 8 órán túli, és sokszor hétvégi munkát is jelent.

Tapasztalatok

A szituáció, amelyben az igazságügyi szakértői vizsgálat történik, végtelenen kiélezett. A kiélezettséget egyrészt az elhúzódó házassági krízis jelenti, másrészt a per maga. Ennek kimenetele a személyek számára sorsdöntő következményekkel jár az élet szinte minden területén, ezért a per pozitív kimeneteléhez valamennyi személynek meghatározó érdeke fűződik. A gyermekek elhelyezésében megegyezni nem tudó szülők között a gyermekek érzelmi megnyeréséért rivalizáció kezdődik, és ez a nevelési ellentétek kiéleződésében csúcsosodik ki. (A látszólagosan neveléssel összefüggő ellentétek felduzzadása alapvetően a perrel összefüggésben jelentkezik, és többnyire csupán a házassági ellentétek kibontakozásával merülnek fel.)

A válás maga, valamint az ehhez csatlakozó harc a gyerekekért és/vagy a gyerekek ürügyén a család egészének és egyes tagjainak is olyan krízisét okozza, amely a családot valamennyi funkciójában érinti (nevelés, érzelmi- és szexuális szféra, egzisztenciális viszonyok, baráti és rokoni kapcsolatok, motivációk, értékek).

Szülői magatartásformák a gyermekelhelyezési perek folyamatában, és ezek összefüggése a gyermekek pszichés dekompenzációjával

1. Fontos érzelmi kapcsolatok elvesztése, illetve a szülők élettársi kapcsolatai

A gyermekek számára nagy érzelmi megterhelést jelent maga a szülők közti házassági konfliktus, az egyik szülő részleges vagy teljes elvesztése, majd az esetleges lakóhelyváltás folytán a korábbi érzelmi kapcsolatok elvesztése (óvoda-iskolaváltás), és az új környezethez történő alkalmazkodás kényszere. Már a per időszakában egyik vagy mindkét szülő sokszor új élettársi kapcsolatba lép, és az új partner révén a gyermek új testvéreket is nyerhet, részben az élettárs által az új együttélésbe hozott gyermekei, részben a szülő új kapcsolatából született féltestvérek révén. A lakóhely-, iskola- és óvodaváltások sora a mintában pontosan felmérhetetlen volt. Ugyancsak nem felmérhetőek azok az érzelmi veszteségek, amelyek a gyermekeket az egyik szülő rokonságának részleges vagy teljes elvesztésével érik annak révén, hogy a házastársi ellentétet és indulatokat a felek kiterjesztik a másik fél rokonságára is.

2. Verekedések, veszekedések a házastársak között

Figyelembe véve a napirenden levő veszekedéseket, és igen sok családban a rendszeres verekedéseket a két nem egyenlő részvételével a házassági krízis elmélyülése időszakától, úgy látszik, hogy a házastársak a partneri viszony megromlásában saját szerepüket alig elemzik, annak minden okát a másik félre hárítják, az együttélés harmonikus időszakát is átértékelik utólag, minek következtében a kapcsolat gyűlölködéssé fajul.

A verekedések nem mutatnak a mintában összefüggést sem az agresszivitással mint személyiségvonással, sem az iskolai végzettséggel. Úgy látszik, hogy a frusztrációk mennyisége az elviselhetetlenségig fokozódik, és ez a partnerek közötti kölcsönös és kíméletlen feszültségevezetésében nyilvánul meg, jöllehet egyéb szociális kapcsolataikban, életvezetésük egészében általában jól alkalmazkodó személyek. (A mintában a 200 felnőttből csupán 6 esetben lehett nevelési alkalmatlanságot vélemezni, 4 esetben antiszociális személyiség és alkoholizmus, 2 esetben súlyos és krónikus skizofrénia alapján.) Elemezve a házastársak által adott indokokat a házasság megromlásáról, vezető helyen áll a közös kikapcsolódási formák, pihenés, közös nyaralás hiánya, az anyagi gondok, elhidegülés, külső kapcsolat(ok).

3. A gyermekekért folyó rivalizáció

A fentiekén túlmenően a per során a gyermekért folyó küzdelem, rivalizáció az érzelmi megterhelések sorát a végletekig felfokozza. Elmondható, hogy a szülők óriási többségét a gyermekhez tényleges érzelmek fűzik, ami nem összeférhetetlen azzal a tapasztalattal, hogy a megegyezés hiányát nem ritkán az a hátrányos érzelmi-anyagi helyzet is indokolja, amely a külön élő szülőt sújtja.

A gyermekelhelyezési per indítékai között igen nagy számban fellelhető viszont a másik fél elleni gyűlölet, bosszúvágy. A partneri viszonyt a szülők nem képesek megkülönböztetni a nevelési kérdésektől. Az elhatározott válás ellenére sokszor mindkét fél tovább hordozza a sérelmeket, fájdalmat, dühöt, ami továbbra is egymáshoz láncolja őket. A gyermekeket pedig bevonják a harcba, meglehetősen változatos módszerekkel.

A szülői rivalizáció leggyakoribb módjai

1. A rivalizáció e perek során a szülői magatartásból soha nem hiányzik. A gyermek érdekeit, lelki egyensúlyát védeni kívánó szülőknél is megfigyelhető a korábbihoz mérten fokozódó engedékenység, türelem, a változatos programszervezés, nagyobb időráfordítás. Ezek az esetek a rivalizáció viszonylagosan pozitív eszközökkel történő megvalósításához tartoznak.

2. Korrumpálás anyagi eszközökkel az egyik vagy mindkét szülő oldaláról, ami állandó ajándékozáshoz vezet.

3. A szülő a gyermeket viselkedésében nem korlátozza, nem tilt, nem büntet, ettől remélve a gyermek fokozottabb kötődését.

4. Csábítás a gyermek vágyainak megfelelő abszurd ígéretekkel (például kap majd lovat a lakótelepi lakásba, felhőkarcolót stb.).

5. Amit az egyik szülő követel, tilt, azt a magatartásformát a másik fél engedi, serkenti.

6. Az erőszakosabb szülő a másikat kiszorítja a gyermekkel történő foglalkozásból, megszünteti az érintkezés lehetőségét is, például utazásokat, kétnapos programokat szervez, ürügyekkel kihívja a gyermeket a másik fél szobájából stb. Kedvezőtlenebb esetben a gyermeket a másik szülővel való minden kontaktus miatt határozottan bünteti, például nem lehet a másik szülő vacsorájából, nem beszélhet vele, nem mehet vele a játszótérre, nem fogadhatja el ajándékát stb., és emellett minden, a másik szülővel szembeni negatív megnyilvánulást jutalmaz. A gyermek helyzete akkor válik végképp tarthatatlanná, ha mindkét fél alkalmazza ugyanezeket a módszereket, és a gyermek bármely reakciójával is kiváltja valamelyik szülő haragját, sértettségét.

7. Az öndicséret, a saját kiválóság állandó hangoztatása, aminek révén szokványos és triviális tevékenységek is irreálisan felértékelődhetnek a gyermek szemében (például vacsorát adott stb.).

8. Büntudatkeltés érzelmi zsarolással (például „sírok, mert elmesz apáddal, és én egyedül leszek egész nap”, „meghalok, öngyilkos leszek, ha elhagysz”).

9. Fenyegetés a másik fél választása esetében (például veréssel vagy érzelmi zsarolással: „úgy elmegyek, hogy sose látsz többet”).

10. Befolyásolás direkt, közvetlen módszerekkel a másik szülő ellen.

11. A per során már különélő szülő gyermekkel való kapcsolattartásának akadályozása különféle módszerekkel (hivatkozás a

gyermek nem létező betegségére, távollétére, a gyermekek kölcsönös „elrablása és visszarablása” óvodából, iskolából, játszótéréről). Néha a két szülő rokoni és baráti köre ütközik meg, előfordul, hogy testőröket fogadnak a szülők a gyermek mellé.

4. A házassági krízis, ill. választási kényszer pszichés következményei a gyermekeknél

Ott, ahol a rivalizáció, befolyásolás erőteljes a szülők részéről, a viták jelentős része a gyermekkel történő érintkezés körül folyik (például kivel legyen a hétvégén, ki menjen érte az óvodába, kinek a vacsoráját egye stb.). Ennek következménye, hogy azok a gyermekek, akik egyébként mindkét szülővel szívesen vannak együtt, rettegnek a szülők egyidejű jelenlététől az agresszív jelenetek ismétlődésének lehetősége miatt.

A rivalizáció lényege, hogy mindkét szülő a másik szülőtől való érzelmi leválást kívánja a gyermektől, és az egyik szülőt a másik megtagadásával kell megnyernie. A gyermek számára a legnagyobb megterhelést talán az jelenti, hogy a szülők választást várnak tőle, és a kivételesen szép esetek közé tartozik, amikor ez csak metakommunikatív úton közvetítődik a gyermek felé.

Ennek pszichés következményei

1. Súlyos bűntudat, önvád.
 2. Érzelmi ambivalenciák, mert a gyermek mindkét szülőt szereti és elutasítja egyidejűleg.
 3. Kisgyermekektől életkorilag idegen érzelmi távolságtartás mindkét szülő vonatkozásában.
 4. Mindkét szülővel kapcsolatosan átélt csalódás.
 5. A sokféle ellentétes befolyás során kialakuló tájékozódási képtelenség, bizalomvesztés miatt gyakran alakul ki a teljes bezárkózás, információ-visszatartás. A gyermek nem beszél érzelmi kérdésekről, mert „beszélni veszélyes”. Gyakori, hogy az egyik szülő a másik fél által teremtett információzárlat miatt a gyermeket informátorként, üzenetközvetítőként használja fel. A szülők között így keletkező veszekedések a gyermeknél bezárkózáshoz vezetnek. Gyakori, hogy a gyermeket az információközlésért és az információ-visszatartásért egyaránt büntetik.
 6. A szülők által a gyermekekre kényszerített titkok, amelyek saját életvezetésükre vonatkoznak, érzelmileg megterhelő velejárói e pereknek.
 7. Taktikázás, zsarolás a gyermek részéről a szülők irányába.
- A gyermekek egy része gyorsan felismeri a szülők vetélkedéséből nyerhető előnyöket. Azt a szülőt, amelyik éppen elmarasztalja, vagy kívánságát nem teljesíti, azzal bünteti, hogy a másik félhez fordul, „beárulja”, aki a panaszokat azonnal orvosolja, megmutatva a gyermekeknek, hogy „ő a jobb szülő”.

A szülők így gyorsan megtanítták a gyermeknek, hogy minden követelmény és ellenőrzés alól ki lehet bújni, minden vágyát azonnal ki kell elégíteni, máskülönben elfordulásával bünteti a gyermek a szülőt. Jó értelmi képességű kisgyermekeknél, de főleg serdülőkorúaknál jellemző és veszélyeztető a tiltások hiányának e következménye, mert a serdülőkorban megjelenő új igények sokasága jó táptalaja a szülők zsarolási lehetőségének (programok és pénz követelése, a hazamenés időpontjának kitolása, diszkrét stb.). Különélő szülők esetében pedig tipikus, hogy a gyermek átköltözésével bünteti a szülői tiltást, követelményt, korlátozást, és hogy mindkét szülő kijátszásával csavargásba kezd. A szülők nevelési koncepciójuk egyeztetési képtelenségével, illetve saját érzelmi szükségleteik előnyben részesítésével megtanítták a gyermeket arra, hogy a konfliktust kiváltó helyzetet mindig a kiváltó helyzet elhagyásával oldja meg.

Kisgyermekeknél gyakorta előforduló taktika, hogy mindkét vetelkedő szülőt biztosítják választásukról. Ennek oka hol az erős szorongás, hol a faggatásoktól való gyors menekülés vágya, máskor pedig az a pozitív érzélem, amelyet az ilyen közlés kivált a szülőből.

8. A tilalmak, követelmények megszűnése miatt gyakori a gyermekek szabályozatlan, fellazult, agresszív viselkedése.

9. Serdülőknél az azonos nemű szülővel történő erős azonosulás alapján nem ritka a másik nem erőteljes elutasítása.

A gyermekek magatartászavarai, devianciái

A mintában 2 enyhe fokban értelmi fogyatékos és 1 epilepsziás gyermek szerepelt, a többi gyermeknél lényeges egészségkárosodás, betegség nem állt fenn korábban.

A szülők válásával összefüggésbe hozható tünet, magatartászavar 54 esetben fordult elő (34%).

A magatartászavart, pszichopatológiai tüneteket mutató gyermekek csoportjában különösen nagy halmozódást mutattak a fenti megterhelő faktorok különféle kombinációjú halmozódásai.

Magatartászavarok gyakorisága a mintában gyermekeknél

1. Túlnyomóan szorongásos tünetek (alvászavar, pavor noct., irreális félelmek)	15 esetben
2. Negatív belgyógyászati status mellett testi tünetek (hasfájás, hányás, fejfájás, gyomorgörcs)	3 esetben
3. Enuresis nocturna, encopresis	3 esetben
4. Agresszív, irányithatatlan magatartás (iskolai, óvodai és szülői panaszokkal)	6 esetben
5. Súlyos tanulmányi hanyatlás (bukás több tárgyból), egyéb tünetekkel	6 esetben
6. Csavargás, szökés otthonról, játéktérrel, lopások, rendőrségi beavatkozással	7 esetben
7. Kábítószerfogyasztás első alkalommal	1 esetben
8. Öngyilkossági gondolatok, autoagresszív magatartás	2 esetben
9. Öngyilkossági kísérlet (4 gyógyszeres, 1 érfelemzés)	5 esetben
10. Dadogás kezdete	2 esetben
11. Obesitas	3 esetben
12. Anorexia nervosa (bulimiával)	1 esetben
összesen:	54 esetben

A felnőtteknél is megfigyelhető a válási krízissel, perrel időbeli egybeesést mutató pszichés dekompenzációk halmozódása (öngyilkossági kísérletek, alkoholfüggőség kialakulása, depresszió, hipertóniás krízis, önhibás karambol, gyomorvérzés stb). Az összes felnőtt 19%-a vett igénybe orvosi kezelést a szakértői vizsgálatot megelőző életszakaszban. A valóságban a vizsgálat során megállapítható pszichés dekompenzációk száma ennél jóval nagyobb volt mindkét nemnél (74 eset), különösen az impulzivitás fokozódásával, öngyilkossági gondolatokkal, enyhe lefolyású, orvosi ellátást nem igénylő gyógyszeres öngyilkossági kísérlettel jellemezhető krízis-állapotok, gyógyszer- és alkohol abúzus vonatkozásában.

Összefoglalás

A házasságok tömeges felbomlásában nagy szerepe van a felek által kialakított új partneri kapcsolatnak. Az élet alapvető anyagi feltételeinek megteremtése által megkövetelt hosszantartó fizikai, érzelmi, anyagi megterhelések, mindkét fél munkavállalási kényszere, másodállások vállalásának szükségessége és a gyermekek nevelésének megnövekedett terhei, a tartós lemondásra alapozott életvitel, a csökkent feszültségtűrő-képesség, az értékrendi zavarok sokszor robbanásszerűen eredményezik a korábbi életvitellel történő szakítást, a hosszantartóan visszaszorított személyes igényeknek, önérvényesítésnek és az érzelmi felfrissülés keresésének olyan módjait, amelyek egyúttal az érzelmi-anyagi megterhelések újratermelését is jelentik.

Nagyon valószínű, hogy válás esetében a szülők megegyezésen alapuló döntése a gyermekek elhelyezéséről jóval kisebb érzelmi megterheléssel jár. Fokozott figyelmet igényel a csonka családok számának növekedése mellett a nevelőszülői helyzetek tömegessé válása Magyarországon, ami újabb érzelmi problémákkal terheli mind a felnőtteket, mind a gyermekeket. Szinte közhelynek számít, hogy milyen nagy a család szerepe a személyiségfejlődésben. A devianás viselkedésformák okaira vonatkozó elméletek sokfélék. Azonban a gyermekekkel és felnőttekkel foglalkozó szakemberek, függetlenül valamilyen pszichológiai irányzattal való elkötelezettségüktől és a megközelítés módjától, egyetértenek abban, hogy a gyermekkori érzelmi veszteségeknek, traumáknak, a szülők krónikusan konfliktuózus kapcsolatának vagy személyiségzavarának jelentős szerepe van a gyermek személyiségének diszharmonikus alakulásában, a gyermekkori magatartászavarok és a felnőttkori pszichiátriai betegségek, pszichoszomatikus betegségek, devianciák megalapozásában.

Magyarországon követő vizsgálatok hiányában nem tehetünk kijelentéseket a jövőre vonatkozóan e felnőttek és gyermekek pszichés fejlődését illetően, hiszen a per lezáródását követően a

szituáció lezárulásával járó feszültségcsökkenés a pszichés dekompenzáció átmenetiségét is igazolhatja elvileg. Nem kétséges azonban, hogy a gyermekek e perek során elhúzódóan extrém mértékű érzelmi feszültségeket és súlyos érzelmi veszteségeket élnek át. Rendszeresen megélik, hogy kívánságaikon a szülők összeütköznek, pedig egyiket sem szeretné elveszíteni. A gyermek minden közeledési kísérlete az egyik fél koalíciós kísérletéhez vezet, és a másik fél szeretetmegvonása fenyegeti. Az egyik szülőhöz való erős kötődését a másik szülő megtorlása követi, amely komoly szorongás forrásává válik. Mindkét szülőtől erős distanciát tartani egy gyermek számára nem fenntartható, és minél fiatalabb, annál kevésbé. Számos vonatkozásban tehát a gyermek kettes kötésben él. A helyzetet, főleg a kisgyermek, sem meneküléssel, sem közeledéssel nem képes megoldani, mert egyaránt büntetik. Viszonylagos feloldódás csak akkor következik be, ha az egyik szülő nincs jelen. Az egyik, vagy mindkét szülő azonnal teljesíti követeléseit. Így nem tanulja meg a frusztrációk elviselését, a szükségletek késleltetését anélkül, hogy agresszív vagy depresszív legyen. A kényszer alkalmazása a szülők között, vagy a gyermek irányába gyakori viselkedésmóddal a vizsgált családokban. Ha a családban a sikeres kényszer dominál, a gyermekek átveszik, annál inkább, minél kevésbé van a családban vagy a családon kívül alternatív modell. Sokszor a gyermek instrukciót is kap az egyik szülőtől, hogyan kell célját a másikinál elérni (pénz, ajándék, ruha, hazugságok stb.). E megoldások gyors sikert hozhatnak, de azt implicálják, hogy bizalommal és nyíltsággal nem lehet célokat elérni. Különösen agresszió- és szorongáskeltő az a következtetlenség, amellyel a két szülő ugyanazt a viselkedést hol bünteti, hol jutalmazza. A szülők viselkedése az addigi jó testvéri kapcsolat megromlását is gyakran eredményezi azáltal, hogy a testvérek egymás felé közvetítik a szülők ellentéteit a szülők rivalizációjából eredő, megosztottá váló azonosulásuk alapján, mert a szülők néha nyíltan, de legtöbbször rejtetten az „igazságossági elvnek” megfelelően a testvérek elszakításáért harcolnak.

JANNE HAALAND
MATLARY

Az anyaság feltételei a mai Európában

Az oslói egyetem tanára, a Család Pápai Tanácsának tagja. Az 1996. október 17-19-én megrendezett *Család és demográfia Európában* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változatának első része.

Ötéves kislányom a szerepjátékokkal kapcsolatban megjegyezte: „Ha egyedül lennék, nekem kellene játszanom mindenkit”. Igaza van: a gyermekeknek inkább testvérekre van szükségük, mint drága játékszerekre. Európában a születések száma mégis alacsonyabb, mint valaha. Miért? Ezt a kérdést szeretném áttekinteni és elemezni antropológiai és gazdasági szempontból.

Az anyaság „antropológiai” körülményei

Norvég állampolgárként a Nyugat egyik leginkább elvilágiasodott társadalmában élek. Európán belül feltehetőleg Norvégiában hatott legkevésbé a keresztény, de különösen a katolikus antropológia. A 1537-ben államcsínnnyel bevezetett reformációt követően a protestáns egyház az erős, monolitikus államhatalom egyik karja lett. A modern jóléti állam tovább erősítette az államot és az állampolgárok függőségét. Az államon, illetve az államegyházon kívül szinte nincs is erkölcsi vagy normateremtő tekintély. Norvégia tehát joggal tekinthető a „legrosszabb esetnek”, bár várhatóan Európában másutt is hasonló irányú fejlődés fog kibontakozni. Az „életformák pluralizmusának” az alábbiakban vázolandó problémái máris egyformán jelen vannak minden nyugati demokráciában.

A szubjektivizmus

A közéletben és a tömegtájékoztatásban uralkodó szemlélet szerint a pusztá szubjektivizmuson túl semmit sem állíthatunk biztossággal a jóról és a rosszról. Ezért bárki szabadon valósíthatja meg saját életformáját, elképzeléseit mindaddig, amíg az mások érdekeit nem sérti. Az egyént nem másokhoz fűződő kapcsolatainak rendszerében tekintik — például mint családtagot, akinek a családon belül meghatározott helye és feladatköre van —, hanem mint különálló és egyre több „joggal” rendelkező személyt (minden nőnek „joga” van ahhoz, hogy gyermeke legyen, vagy épp ellenkezőleg ahhoz, hogy ne legyen, azaz, „joga” van az abortuszhoz). Az anyagyermek kapcsolatnak ez a felfogása eleve kizárja, hogy a szülők a gyermeket ajándéknak, az anyaságot pedig természetes kötelességnek, sőt, a nő elsődleges feladatának tekintsék.

Ez az emberkép a továbbiakban a különböző családtípusok elfogadásához, végül pedig ezek nyilvános elismeréséhez és támogatásához vezet (például homoszexuális párkapcsolatok vagy az a

modell, hogy egyedülálló nők is nevelhetnek gyermeket, a nő maga dönthet, akar-e gyermekhez „jutni” akár természetes módon, akár mesterséges megtermékenyítés útján). Az állam nem avatkozik bele a homoszexuális párok gyermekvállalásának kérdésébe, bár még nem tekinti őket szülőkné. Ez azonban pusztán idő kérdése, hiszen alapelv a társadalmi „értéksemlegesség”.

Ez a széles körben elterjedt mentalitás, noha talán a skandináv országokban bontakozott ki a legteljesebben, nem kizárólag erre a régióra jellemző, hanem az egész nyugati világban megfigyelhető. Ugyanakkor saját pusztulásának csíráit hordja magában, hiszen egyetlen állam sem fogadhatja el tartósan az emberi élet valamennyi „természetes” megnyilvánulását. A demokrácia valódi próbaköve az lesz, amikor megjelennek az első olyan hangok, melyek elismerést és állami támogatást követelnek például a pedofil tevékenység számára.

Azt kell világosan látnunk, hogy míg a legtöbb európai demokratikus állam a természetes családot tekintette politikája alapjának — s ezt úgy határozta meg mint „a társadalom természetes alapegységét” —, addig ez mára megszűnt. A nyugati államokra erős politikai nyomás nehezedik, hogy ezek az országok ne az egységnek tekintett családot, hanem az egyénközpontúságot tekintsék törvényeik és politikájuk bázisának. A család tehát többé nem alapegység a politika szempontjából, hiszen helyét az egyén vette át. Ebben pedig a családot felmorzsoló új modell, az „életformák pluralizmusa” mellett közrejátszik a jóléti állam hagyományos ideológiája és a feminizmus is.

Európa demográfiai viszonyait ma a nők határozzák meg, a szabályozás eszközeiről — a fogamzásgátlókról és az abortuszról — pedig az állam és/vagy a piac gondoskodik. A fogamzásgátlást az iskolában tanítják, és vannak helyek, ahol a hatóságok ingyenesen biztosítják a fogamzásgátlókat. Mindezek mögött az az ideológia húzódik meg, hogy mivel a szexuális élet „mellékhatásaként” terheségek jönnek létre, valamint mivel a fiatalok szexuális életet élnek, meg kell őket tanítani a „biztonságos szex” játékszabályaira. Ezt az érvelést az AIDS veszélye is alátámasztja.

De szinte soha senki nem kérdőjelezi meg ennek az érvrendszernek az alapját, tudniillik azt, hogy a fiatalok szexuális életet élnek. Mivel ezt az alapfeltételt a szexuális viselkedésről szerzett tapasztalati tényként fogalmazzák meg, irányadóvá válik, az tűnik normálisnak, ha a fiatalok szexuális életet élnek; ennek megállapítása nyomást gyakorol a fiatalokra, hogy szexuális életet kell élniük. Az a néhány fiatal, aki ellenáll ennek a nyomásnak, mégpedig abban a korban, amikor nem könnyű a többiekkel eltérő módon viselkedni, kivételnek tekinthető.

A szexualitás mai nyugati felfogásának fő problémája az az álláspont, hogy az egyénnek meg kell adni a szabadságot arra, hogy kívánsága szerint bárkivel és bármikor szexuális kapcsolatot létesíthes-

sen. Ebből logikusan következik az a felfogás, mely szerint a szexualitás bármely formája kizárólag az egyént érintő személyi jog. Eszerint a gyermekeknek sincs lényeges szerepük a szexualitás vonatkozásában: az egyén döntésétől függően szándékos vagy véletlen következménynek tekinthetők. Az utóbbi esetben — a modern orvostudomány fényében — kézenfekvő megoldás az abortusz: közvetlenül a fogamzás után egyetlen tablettá megszünteti a problémát; a később elvégzett abortusz pedig egyszerűen úgy fogható fel, mint a hibás fogamzásgátlásra adott logikus válasz, tehát mint pusztán technikai probléma, amelyért az egyén nem hibáztatható.

Ez a felfogás olyan szemléletnek szerves része, amely az emberi életet irányíthatónak tekinti. A modern orvostudomány arra törekszik, hogy az élet összes természetes folyamatát egyre jobban szabályozni tudja, s erre sarkallják az új technológiai vívmányok, melyek segítségével az ember mindeddig nem tapasztalt módon válik képessé élet és halál kérdéséről dönteni. E folyamat utolsó állomása az eutanázia: bár a halál változatlanul a tökéletes kontroll végső határa, az ember ma maga akarja meghatározni, mikor és hogyan érkezzék a halál. És pontosan ugyanígy el akarja azt is dönteni, megszülessen-e egy gyermek, s ha igen, mikor szülessen, és milyen legyen. A „hibás” magzatok abortuszra vannak ítélve.

Magát az orvostudományt persze nem hibáztathatjuk. A baj ott van, hogy nemcsak az orvoslásban, hanem főként a politikában hiányoznak a józan erkölcsi szabályok.

A demokratikus folyamat irányítása egyre inkább érdekcsoportok kezébe kerül. Ezek többnyire nem képviselnek mást, mint a saját érdekeiket; a média pedig, kielégíthetetlen szenzációéhségtől vezérelve, felnagyítja új és merész követeléseiket. Az érdekcsoportok logikája azon a követelésen alapszik, hogy — gyakran állítólagos hátrányos múltbeli megkülönböztetésük ellentételezéseként — a maguk számára új jogokat ismertessenek el.

A közügyek megszűnése

A közéleti eszmecserék tárgya tehát többé nem a közérdek vagy az emberi jogok — melyek szükségképpen egyetemesen alkalmazható politikát vagy jogokat jelentenének —, hanem a más-ság és a csoportérdekek politikája. A nők szerint jogaik mások, mint a férfiak jogai; a feminizmus olyan új ideológia, mely senki másra nem vonatkozik, csakis a nőkre.

Amikor a közéleti eszmecsere többé nem egyetemes, akkor egy bizonyos ponton összeomlik a „res publica”-ként, azaz közügyként értelmezett társadalom. Úgy gondolom, a nyugati demokráciák már nincsenek is messze ettől a ponttól.

A törvény definíció szerint egyetemes abban az értelemben, hogy mindenkire egyformán érvényes, és erkölcsi abban az értelemben, hogy elfogadott viselkedési normákon alapul. Ennek ellenére azt figyelhetjük meg, hogy a törvény, ahelyett, hogy az adott társadalmon belül elfogadott viselkedésformák jogszabályi rögzí-

tését jelentené, egyre inkább érdekcsoportok eszközévé válik. Azokban az országokban — mint például Észak-Európában —, ahol a katolicizmus befolyása a legkisebb volt, példátlan mértékű a törvény valódi szerepkörének szűkülése.

A demográfiai kérdés tehát csak része annak az általános „antropológiai” problémának, amely ijesztő gyorsasággal sodorja váltságba a nyugati politikai rendszert. Az egyén az emberi életet (és egyre inkább a halált is) úgy tekinti, mint amit szabályoznia kell. Az élet — a gyermekben — tárggyá válik. Ugyanakkor az állam nem képvisel központi társadalmi normákat, mert az életformák pluralizmusaért elszántan küzdő érdekcsoportok — a tolerancia és a szabadság nevében — mára elérték a teljes társadalmi „értéksemlegessé” megvalósulását. Az elvilágiasodás, a szekularizáció hatására néhány generáció alatt sikerült aláásni a nyugaton hagyományos keresztény normák általános elfogadottságát, és visszaszorítani azokat a magánszférába.

Az európai államok számára a termékenység ma azon egyszerű oknál fogva érdekes, hogy a népesség előrepszik, és egyre költségesebbé válik. Komoly problémát jelent a nyugdíjak és az egészségügyi ellátás finanszírozása: miből fogják ezeket fizetni?

Mivel a legtöbb európai jóléti államban ez a kérdés közügy, logikus megoldásként kínálkozik a születésszám növelése. Ám napjainkban az is megtörténhet, hogy a helyzet megmentésére kapóra jön majd az új „emberi jog”, az eutanázia. Az USA Legfelsőbb Bírósága szabályozni fogja az „orvosi asszisztenciával végzett” öngyilkosságot,¹ és a nyugati világnak az az általános igénye, hogy a halált ellenőrzése alá vonja, erősen valószínűsíti egy ilyen jog elfogadását ezekben az országokban.

A születésszám növelése nem vonzó politikai szándék a mai Európában, ahol egyre több a sokgyermekes bevándorló. Ezek a bevándorlók nem úgy illeszkednek be a befogadó országok társadalmába, ahogyan a politikusok kívánatosnak tartanák, ezért tömegesen fenyegetést jelentenek. A születések számának növelése tehát nem vonzó politika: inkább úgy tűnik, hogy a legtöbb állam különféle érdekcsoportok követeléseinek próbál eleget tenni ahelyett, hogy továbbra is elkötelezetten támogatná a családot, amely végső soron — egészen napjainkig — hagyományosan, minden kétséget kizáróan, a politika célja volt.

Az említett tendenciákkal szemben — melyek közül a család és a gyermekek szempontjából az „életformák pluralizmusa” a legújabb és egyben a legveszélyesebb — a skandináv államokban ma megfigyelhető a szilárd nagycsaládok számának növekedése is. Jó anyagi körülmények között élő értelmiségi házaspárok egyre gyakrabban vállalnak négy-öt gyermeket. A sok gyermek mintegy új státusszimbólummá válik.

Ezek a nők vallják, hogy éppen azért válnak igazán nőkké, hogy anyák lesznek; hogy sok gyermeket szülni és nevelni a léte-

¹Lásd a The International Herald Tribune 1996. október 3-i számának címlapját.

zõ legegészségesebb dolog, s hogy azok a nők, akik nem szülnek gyermekeket, soha nem tudják meg, mit is jelent valójában nőnek lenni. Férjüktől elvárják, hogy segítsen az otthoni munkában, ezért ezek az apák rugalmasan szervezik a munkájukat, és ennek a rugalmasságnak a lehetőségét megkívánják a társadalom és a munkaadók részéről.

Mínthogy jól képzett asszonyokról van szó, joggal megkövetelhetik, hogy úgy kezeljék és tiszteljék őket, mint anyákat és ugyanakkor mint akiknek más hivatásuk is van. Nem hajlandók a férfiakat utánozni, és nem mentegőznek, amiért gyermekeket szülnek. Nem hagynak fel munkahelyi tevékenységükkel, de rész-munkaidőben dolgoznak, illetve, amíg gyermekeik kicsik, otthon maradnak velük. Férjüktől azt kívánják, hogy részt vállaljon a családi felelősségből otthon és a munkahelyen.

Ezek a házaspárok minden bizonnyal elsősorban a társadalmi és politikai nihilizmust akarják ellensúlyozni azzal, hogy szilárd család építése mellett döntenek. Világosan látják, hogy szülői feladataikat maguknak kell ellátniuk, saját képességeik szerint; valamint, hogy kellően széles látókörrrel rendelkeznek ahhoz, hogy az életformák divatos „értékpluralizmusa” túl könnyen meg ne téveszthesse őket.

Az a kép tehát, amelyet a „fejlett” skandináv viszonyokról felvázoltam, nem egységes. Egyrészt újfajta fejlődést hoz az erős, szilárd családok megjelenése, másrészt viszont rohamosan csökken azoknak a száma, akik a családot természetes egységnek tekintik, amelyen belül kibontakozhat az anyai és apai hivatás.

A feminizmus

Az anyaságot a hetvenes években a feminizmus felől érték támadások. Ez a mozgalom legfőbb értéknek a férfiktól való teljes függetlenséget kiáltotta ki mind anyagi, mind egyéb vonatkozásban. Kulcsfontosságú volt a társadalmi és politikai hatalomhoz jutás. Később pedig számos változatban jelent meg az „életformák pluralizmusa”.

A homoszexuális mozgalom nyílt és célratoró volt. Eljárásuk a szokásos mintát követte: egy elnyomott kisebbség számára követeltek jogokat. Az egyén és az egyéni szexuális élet mindinkább elvált, végül pedig teljesen kiszakadt a család összefüggéséből.

A mesterséges megtermékenyítés technikája révén többé a magzatok fogantatásának sincsen feltétlenül köze a heteroszexuális egyesüléshez. A „gyermekhez jutás” így kizárólag egyéni döntés kérdése: homoszexuálisok is „juthatnak” gyermekhez, egyedülálló nők is „juthatnak” gyermekhez — már csak az egyedülálló férfiak „gyermekhez jutása” ütközik némi törvényi akadályba.

A „gyermekhez jutás” módja

Ennek a mindent átható, egyénközpontú antropológiának következtében sok nő úgy tekinti a „gyermekhez jutást”, mint bármely kívánatos, esetleg nemkívánatos tárgy beszerzését. Maga akarja eldönteni, akar-e gyermeket, vagy nem, s ha igen, mikor.

Az, hogy házasságban él-e, vagy sem, ebben a döntésben mellékes.

Számos magasabb végzettségű nő termékeny életszakaszának utolsó éveire halasztja a terhességet — és akkor döbben rá, hogy valami nagyon fontosat hagyott ki az életéből. Megfelelő apát keres tehát (de legalábbis olyat, akinek a génjei valószínűleg jók), és megszüli a közös gyermeket, az apával azonban többnyire nem marad tartós a kapcsolat. Vannak nők, akik örökbefogadnak gyermekeket, és egyedül nevelik fel őket. Kétségkívül igen nagy adag önzés is van ebben: a gyermek azért kell, mert ez „teljesíti ki” az anyát.

A gyermek „tárggyá válása” csakis azért lehetséges, mert a természetes családi környezettől elkülönítve szemléljük. Ha az egyén — függetlenül attól, hogy családos-e, vagy sem — úgy dönthet, hogy gyereket akar, akkor ez atomisztikus és szollipszista, azaz kizárólag az egyént tekintő antropológiát tükröz. Bármit akar az egyén, megszerezheti. Persze vannak még törvényi akadályok például homoszexuális „szülők”, vagy egyedülálló nők örökbefogadási kérelme előtt, de ezek nem döntő jelentőségűek.

Az „életformák pluralizmusának” kibontakozása során az állam egyszerűen érdekcsoportok nyomásának és társadalmi tendenciáknak engedett, így napjainkban nincs többé a család támogatását indokló elvi álláspontja. Míg a hallgatag többség mindmáig úgy gondolja, hogy a természetes család a természetes, s ennél fogva megilleti az állami támogatás, addig az elit körök soha nem mernének ilyen „lényegi” álláspontra helyezkedni. A mérvadó értelmiség, tudósok, politikusok attól rettegnek, nehogy merevnek, intoleránsnak bélyegezzék őket, ha úgy érvelnek, hogy a család jó, hiszen természetes, történelmi intézmény, amely ugyanakkor egyetemes és hagyományos is.

Ebből világossá válik az is, hogy miért ütközik rendkívüli nehézségekbe az, aki a mai nyugati közéletet befolyásolni akarja. A vitákban nem szerepel a jó és a rossz kategóriája: divatjamúlt fogalmaknak minősülnek. Ilyesmit csak egyszerű emberek mernek hangoztatni, ők pedig nem rendelkeznek kellő politikai súllyal.

Úgy gondolom, hogy a nyugati világban uralkodó érték-nihilizmus közvetlenül hat a családról, az anyaságról, a gyermekekről alkotott felfogásra. Közvetlenül hat az anyaság politikai feltételeire is, úgy tűnik, a család többé nem megfelelő bázisa a politikai támogatásoknak és a politizálásnak. Az állam családpolitikájának indítékait tehát éppen olyan pluralizmus jellemzi, mint az életformákat.

Mezősiné Ménesi Krisztina fordítása

Két sátor és két vakond a gót háborúban

MOHÁS LÍVIA

Született 1928-ban. Az Angolkisasszonyok egri intézetében nevelkedett. Író, pszichológus, testnevelő tanár. Legutóbbi írását 1997. 5. számunkban közzöltük. Részlet a szerző *Jusztiniánusz* című készülő regényéből.

Dalmácia illatos tájain. Jusztiniánusz ügynöke belép a frank hadvezér sátorába. Kereskedő álcáját viseli. 535-ben vagyunk, napos, szeles, viruló dalmát délelőtt.

Valahol ott a hegyek közt nézelődik egy hatalmas angyal. Nem tudjuk, mit néz, mit keres, honnan tudnánk, hiszen nem is látható emberi szemnek. Bokájánál az egyik sátor. Edward boldogan lökdösi nyelve hegyével protézisét, figyeli a homloka mögött megjelenő ügynököt, amint a sátorba lépett, azt fogja mondani természetesen, amit Jusztiniánusz szájába adott volt.

Itt a hegy és angyal bokájánál dől el — legalább felerészt — az itáliai hadjárat, azaz a gót háború bizánci sikere. Az érdem itt Jusztiniánuszé. A puha arcú margarétás császáré. Who never sleep. Avagy newer slept. Aki utál kimozdulni bizánci fészkeből. Mint egy igazi nő. Noha testében hímnemű és potens. Bár kissé gömbölyded. És abban is hasonlít az asszonyokra, hogy szívesebben küldi zsákmányért a férjét. Minthogy maga botladozzon a fényes slafrokban. Az jobban tud, és főképp jobban szeret behatolni a világba.

A másik sátor, amelyikről szó lesz, Nápoly alatt fog állani, az a férfi-férfi, Belizaré. A győzelmek emberéé. Edward alig várja, hogy kitalálja Belizár taktikai tűnődéseit. Álmait, félálmaid, meditációit. Amiket gondolt vagy gondolhatott volna. Abban a forró sátorban. Mielőtt bevette Nápolyt. Nápoly mindenképp kell. Be kell venni. Így lesz szabad az út az ősi Rómához. Edward ezt nem érti pontosan, csak elfogadja. Mert így írják a West Point-i Military Academy tankönyvben, az *Ancient and Medieval Warfare* címűben. Amit Edwardnak Sára fia küldött Pasadenából.

Óriási a két pasi! A ravasz-nőies, meg az egyenes hátú férfias hadfi. Ketten együtt olyanok, akár az agy. A teljességre törő jobbal félteke. Összedolgoznak. Köztük a Corpus Callosum. A híd. Ez néha Theodóra császárnő. De néha nem. Zseniális hármas. Másképp hogyan is lehetne huzakodni a góttal. Több, mint tízez-

res az emberfölény ott. 150 ezer gót. Ellenében két légió bizánci katona. Az annyi mint kétszer hatezer, mondjuk.

Tehát az első sátor az angyali bokáknál. Azt mondja az ügynök a frankok vezérének: nem szükséges nagy véráldozat. Ó, nem. Erről szó se legyen, csupán annyi kell, hogy a frankok tartóztassák fel egy kicsit a gótokat, akik Róma felé mennének. Sikeres csaták se fontosak. Csak feltartóztatni őket. Késleltetni. OKÉ. Mindezt persze nem ezzel a nyegle racionalizmussal mondja a követ, ahogyan itt Edward, a nyugalmazott ügyvéd kigondolja a Parlament könyvtárában. Szöszmötöl. Próbálja transzparenssé tenni, amit ott mondott az ügynök, és leegyszerűsíteni. Erre a ronda napi beszédmodorra. A követ mézes alázattal elrejteti a lényegét. Hadovál, mondanánk most. Rejtett gögű meghunyászkodással beszél, amittől a régi római férfiak, az igaziak, elhányták volna magukat. Ám aki új római, vagyis bizánci, az már ilyen, mint a követ. Virágos a szövege. Mázos, édes a mosolya. Miközben halk kicsike bókokat nyögdcicsél. És fel-felkiáltoz finoman meg sóhajtoz kedvesen. Ahogyan illik a világ legcsiszoltabb birodalmának követéhez.

Néhány kísérővel, néhány öszvérrel érkezett. Egyik öszvér hófehér. Behurcolják a selymeket. A frank vezér lábához közel a bíbort. Az aranyló zöldet is. Majd a mély vöröst, a sáfrány sárgát, végezetül az indigó kéket. Megvan itt a sorrend finoman kitalált civilizált rendje. Ne csak úgy össze-visszásan, ahogy a pécsi vásáron. Úgy rakják, hogy a sátorba beeső napfény arra a selyemgöngyölegre essen, amibe a legtöbb aranyat szőtt vala bele az indiai mester. Megmunkált puha bőröket. Prémeket. Arannyal futtatott vértéket. Míves rövid kardokat, sokat.

— Ne légy szűkmarkú — mondta volt Jusztiniánusz császár a kincstárnoknak, mikor összekészítették az ajándékokat. — Isten országáért adjuk. Az égi és a földi Jeruzsálemért mindent.

Kicsap a gyönyörű árukból a fényűző ledérség. A veszettül kényeskedő pompa. Imádnivaló és émelyítő. Letaglózza a sátorban állókat. Meg ülőket.

No, most akkor jöhet a szag. Mert a császár, who never sleep, veszettül tud szenvedni a bűztől — de orgisztikus örömet okoz neki a kellemes illat. Gondolja más ugyanígy. Ezért minden ajándékához csatlakoztat csiszolt szelencéket. Benne illatokat. Szentül hiszi, megvesztegetéseinek sikere az illatoknak köszönhető. A konstantinápolyi diplomataképzőkben tanítják a császár kreálta módszert. Meg az időzítést. Lényege: mikor már a mézes bókokkal végeztünk, az ajándékokkal pedig elkápráztattunk, nos, akkor! Elő az illattárral. De miképpen? Hát, az arra kijelölt bizánci időzített pillanatban, titkon megnyitja a legbódítóbb tartalmú szelencét. Mert szó és ajándék csak megingat. Ám ingás közben lódul az illat, ez odalöki a delikvenst, ahová az ügynök akarja.

Támad a jázmin és a balzsam. Lendülnek a lelkek a hús és az izzadságszag tetejére. Az angyal térdehajlatáig. Frankok és orrcimpák remegnek.

Jöhet a fülek öröme. A madárral. A vezér lába elé teszik a bronzkeretes ládát. Felnitják. Csodálatos madármuzsika röppen ki belőle. A háttulállók azt hiszik, idomított énekesmadarat küldtek. Pedig zafirhalom van. Az ügynök hajlog és pöntyög.

— Boldog és idvezült lesz valahány bizánci polgár, ha megtudja, hogy örömet szerezhetett a dicső frank vezérnek.

Marad a fehér öszvér is. Mindig küldenek a vesztegetés mellé. És az ügynök mindig elmondja, hogy ennek ősapján vonult be az Úr Jeruzsálembe. LÉHET UTÁNA JÁRNI. De íme, már a tiéd a jeruzsálemi örökség, így hozzánk tartozol.

Megkönnyebbedett a poggyász. Megy az ügynök társaival tovább. Itáliába. Van még dolog. Csapszékekben, árokparton, kocsmákban, vásárokon és a vendégfogadóknak. Ismerkednek. Politizálgatnak. Elhintik, hogy átvonul majd erre Belizár, de semmi gond. Nyugodtan alhat minden tanya és város. A sereg Afrikába megy. Valóban vonulnak komótosan. A gótok katonái sehol. Amarra nyúvasztják őket a frankok.

A császár meg otthon vágyakozik a selyem párnáin. Vágyakozik. Idevonhatni Rómát Bizánc kebelére. Szoros kötésbe. Fényesre csiszolni dicsét, mint Cézár idején. Ez a Gyöngy Arcú császár megalomániás. Akar épületeket, törvényt, teológiát, utakat, falakat és halál nélküli halhatatlanságot. A végtelent is. A szent várost is. Ez utóbbiért izzad most Belizár a 12 ezerrel. Ez mind istenharcos. Zavartalan az út Nápolyig, ide bebocsájtást kérnek. Azt mondja Belizár küldönce, pihennének egyet az afrikai utazásuk előtt. Nem lehet. Mondják Nápolyban, megsejtették: hosszadalmas lenne ez a vendégség. Visszajön a küldönc. És a percben, mikor átadja a hírt, miszerint Nápoly nem fogadja őket, Belizár lova megbotlik.

Akkor táborverés. A táborhelyet kijelölő centuriókat és mérnököket, mint rendszerint, előreküldték, ha lesz bebocsájtás, ha nem. Kijelölni a tábor helyét, hosszát, széltét és kapuit. Az elrendezés elvei azonosak, a sátraktól a sánc hatvan méterre. Ezen a távon ki és bevonulnak a katonák. Behajtják a marhát meg a zsákmányt. Állandóság van. Rend. Ez fontos. Megnyugtató. Mindig a meghatározott helyen van a fővezéri sátor. A két főút találkozásánál. Egyik oldalán a gyülekező hely, a fórum, amit Sára Appellplatznak mondana. És annak fog mondani, majd ha olvassa Edward kéziratát Jusztiniánuszról. A fővezéri sátor másik oldalán a quesutori hivatal. Meg a készletek tárolására a nagy sátor. Aztán sátrak a tribunusoknak, légióként hat. Sátrak az extraordinálisok lovas alakulatainak. Bórsátrak a katonáknak. Állanak, ahogy városban a házak az utcák szélein.

Készül a tábor. Belizár lova már három lábon áll. Szegény. Nap és Hold küldötte. Belizár lehajol a sérült lólábhoz, szánakozva simítja, rápillant a közelben heverő eltört égetett agyag csőre. Durva és éles. Talán ebbe léphetett. Vízvezeték csatorna szétmálott darabja. Lehet. Mert a közelben ott egy castellum aquae. Víz-elosztó kútház. Valaha. Fala most már tört és romos. Gazzal félig benőve. A ló hálás. Ha lehet hinni nedves nagy szemének. Belizár kantáron vezeti. Bicegve mennek.

A fővezéri sátorban két sajátos esemény. Mondhatni csodálatos. A lélek nem látható színpadán. De hiszen az angyal sem látható! Pedig ott van. Oly halk, észrevétlen kis jelek. Mind kapunk jeleket, kellő időben és kellő helyen. De színtelen csendességük miatt elsodródznak. Elvesznek. Elhalnak. Belizár esetében az első hajnalon élesek voltak az enigmatikus üzenetek. Egyik: villanásnyi álom a vakondokról. Feketék, bársonyosak, puhán mozognak, bújkálnak ki és be, ki és be, ki és be abba az égetett agyagcső darabba. Amelyikbe belelépett a ló. Batamannak hívják, Theodorától kapta volt a darai győzelem után. A fővezér a castellum aquae omló kövein üldögél álmában. Nézi a két játékos állatot. Könnyedén szedi a levegőt, és pontosan tudja, íme itt a megoldás. De hogy minek a megoldása, arról nem beszél az álom.

A másik jelhez nem tartozik vakond. Se kő, se kő, se eltört vízvezeték csőve. Csupán egy erős gondolat. Míszerint nem a nápolyiak készítetik rostokolásra. Hanem a Magasabb Erő. Mint a villámcsapás. Olyan éles és erős ez a gondolat. Mint a villám Marius idején a légiók jelvényén. Villámok, sasok körme között.

— De miért? — kiáltja félálmában Belizár. — Mit tegyek? Mi dolgom?

Reggel szótlánul részt vesz az íjászon. A buzogányvetésen. Aztán megy a sátrába. Kínlódik. Hever. Némán ordít befelé, hogy miért, miért, miért. Mi a cél ezzel a rostoklással? Kifelé olyan, akár a sír. Nyugodt, várakozó. Befelé üvöltöz. Mit kell tennem? Miért? Míg nem a következő hajnalon lassú hullámokban megjelenik félálmában Karthago. Figyel. Sejtí, ez a nyom. Karthagónál is töppedt várakozás volt. Akkor a városfalon belül ő, ahogy most a nápolyiak. Gelimer, a vandál, táborozott kívül. Az isten szent szerelmére se akart támadni Gelimer. Totojázott. Belizár meg küldözte kifelé a légiósokat, piszkálják. A rangot, a zsoldot aszerint kapták, hogy milyen jártasságot mutattak a vandálok nyúvasztásában. A kisméretű pajzsban hely jutott öt, hat kicsi buzogánynak. Ezek egyik vége hegyes, a másik meg tollas. A tollnál megfogni, felemelni váll fölé, akár a fáklyát. Elröppenteni. A pontosság a döntő. Ha mind az öt vagy hat hegyes vég beleáll egy-egy vandál testbe, azért jutalom jár. A vandálok izgató passzivitással viselkedtek. Őrjítette ez a passzivitás a bizánci istenharcosokat. Veszettül, mondhatni.

Elképesztőek voltak a bizánci íjászok. Olyan fegyver az, aminek használatához mindkét kéz szükséges. Ha nyeregben ülsz, kizárólag térdrel és sarokkal irányíthatod a lovat. A kengyel nagy segítség. Csakhogy nőies és lenézik. Puhány. Ám Belizár füttyül a férfi dőlyfre. Gőgre. Ha könnyebb kengyelre lépve íjazni — legyen. Vérteseinek egyszerűen kötelezővé tette. Az íjat a lovas a hátán viseli. Oldalán a tegez, benne a nyílvesszők. Harci vágta közben jobb kéz hátranyúl az íjért. Előrehozza. Egyik végét a jobb lábfejeire támasztja. Erősen rányomja, ezzel meghajlítja. Közben a bal kéz a tegezből kiemeli a nyílvesszőt. Ugyancsak a bal kéz az ideg lazán lógó hurkát ráerősíti az íj felső végére. A húr megszűl. Ekkor a bal kéz az íj felső részéről az íj közepére csusszan. Nyílvesszőt átadja a jobbnak. Jobb váll hátrahúzza. Már fenn suhan a nyíl a levegőben. Belizár ezt a hunoktól tanulta. „Akasztott ember”. Kitömött bábú, amit targoncára szerelt akasztófára függesztenek. A kiképzés része. Lejtőn gurul a targonca, a lovas megrohamozza. Vágásban kell felajzani íját. Kiloni. Egymás után háromat. A himbálódzó alakra. Rádobni az öt tollas kis buzogányt. Végül kaszabolni.

Nos, az izgatóan passzív Gelimer seregét, ahogyan ott sunyítottak Karthago alatt, az új római katonák teljességgel „akasztott embereknek” tekintették. Kik most leszálltak a targoncáról, mozognak, járkálnak. Még a gyalogos légiósok is átképezték vértessé magukat. Volt rá mód. Idő. Lehetőség. Előbb poroszkálással, majd lassú üggetésben — ahogy az újoncokat tanítják — végül vágásban gyakorolják az íj felajzását, a nyilazást, a buzogányvetést lóhátról — mind ezt Gelimer vandál táborának szélén. És belőtték a nyilaikat, bedobták a buzogányaikat. Naphosszat így szórakoztak. Akkor aztán a vandálok cölöpökkel vették körül a táborukat, és a bizánci buzogányok fennakadtak a cölöpökön. Nem átallottak az elszemtelenedett bizánciak ilyenkor leszállni a lóról, bebóklászni a cölöpök közé a buzogányért, akár a kölykök, mikor elgurul a labda.

Egyik hajnalon Gelimer, a vezérük, egyszerűen meglepett. Szétesett ott minden. Ekkor kezdődött el az, amire Belizár azóta sem gondol. Nem akar. Süllyesztí magába. Töröl. Még csak megtorlást sem alkalmazott utána. Úgy tesz, mintha nem lett volna, nem lenne az a nap. Érdekes, a katonái épp így. A maró szegény most előmászik. Belizár füle ég. Gyomorszája szorul. Ott fordult elő életében először, hogy képtelen volt úrrá lenni a seregén, egyszerűen leszarták szavait, huszonnégy órán át leszarták. Saját katonái. Talán az afrikai nap. Azon a reggelen, mikor Gelimer meglepett, a bizánci légiósok beszabadultak a vandál táborba és megörültek. Mámorosan rohantak, téptek, marcangoltak. Rendben van. Győzelem után a zsákmányszerzés mehet. De itt valami más volt. Torz. Eltűzött. Nem bírták abbahagyni. Napokig csinálták. Lehullott róluk a rend. Az „égi Jeruzsálemért harcolunk” finom hártájá. Kiszakadt. Kitüremkedett mögüle, nem az állatias, ha-

az ördögi piszok. Belizárnak így tűnt. Ő maga semmivel sem volt megvesztegethető, ezt mindenki tudta. De nem hajlandó eltűrni a hozzánemértést. Semmit, ami rendetlen, hiányos fegyelmű. Ordított, hogy elég. A katonái nem látták, mintha. Belecsimpaszkodtak a hímzett vandál takarókba. Isten harcosai foggal-körömmel kapaszkodtak a félig főtt vandál ételekbe, pedig rendesen táplálták a légiót, de még a krumpliból főzött sárgás és sziklakemény vandál cukordarabokat is fölfalták. A sátor mélyén elbújva vandál nőket találtak. No azok. Szétmarcangolták.

Hol volt onnan az angyal? Merre bámészkodott? Ki tudja. Centuriókat, tribunusokat nem látott a végeérhetetlen hosszú fosztogatáskor. Egyedül ordított, hörgött egy álló napon át. Cibálta a közkatonákat. Faltak, téptek, tepertek, gázoltak, rá se hederítettek. Ez volt a döbbenet, a hánytató, megőrültek és rá se hederítettek.

Belizár kirohan a sátorból. Hányini. Nápoly alatt vagyunk. 535. Újból megtörténik? Ez zakatol a fejben. A dolgok szeretik megismételni magukat. Most kell valamit tenni. Meg ne ismétlődjön a sátáni nap. A Karthagó alatti székelyen.

Kihányja magát. Megmosakszik. Tervezésbe fog. Egy légió az 10 cohors, vagyis hatezer ember. Minden cohorsban három manipulus, minden manipulusban két centuria, azaz 100-100 katona. Kiket egy-egy centurió reguláz. Melyik, milyen? És a tribunusok? Melyik, milyen? Olyan férfiakat választ, akik páratlan szépséggel tudnak egyszerre lenni urak és bajtársak. Kiknek tartásában van a nemesség. Belsőleg értendő. Ezeket istenítik a harcosok. Többnyire a művelt sztrategoszok között találhatók. Nagyúri birtokaikról hozzák a maguk katonáit. Ámbár önfejük kissé. A zsoldos az más. A zsoldos századosok közül a híres fegyvelmezőket. Akik a provinciák legvadabb kölykeit gatyába rázzák. Az elvetemült gazfickókat fapofával rongyosra szétszedik, aztán megformázzák. A jeles zsoldos sosem önfejű. Mérget lehet rá venni. A parancsot végrehajtja, ha belepusztulna is.

— Itt tévesztettem el — nyög egy rettenetesen Belizár. — Nem támaszkodtam ezekre.

Mire a nap korongja lefelé száll, felsorakoznak a kiválasztott férfiak.

— Két hét múlva bevesszük Nápolyt — mondja Belizár és elhallgat. Megdöbben. Mert abban a pillanatban, amint kimondta, két hét, két vakond jelenik meg gondolatában, a két álombeli. Feketé, bársonyosak. Roppant elevenek. A megdöbbenés annak szól inkább, hogy nem is gondolt rá: pont két hét kell. De a vakondok mintha örülnének. A két hétnek. Belizár hallgat. A válogatott katonák is. Rezzenetlen minden.

Az angyal mozdul. Szemhéja emelkedik. Zafír színű a szem.

A fővezér hallgat. Most jön rá, mit üzen az álom. A két fekete vakondról. Ahogyan azok haladnak a föld alatt, úgy lehet bevenni Nápolyt. Kiszáradt vizes csatornákon át éjjel bekúszik. Néhány

bizánci. Kinyitja a városkapukat. Mire emeli szemhéját a város, akkorra ott reggelizik a sok bizánci. Békésen a tereken. A szökőkutak peremén ücsörögve.

A válogatott katonák állnak, hallgatnak. Végre a fővezér megszólal, sóhajt és azt mondja, hogy Filius a császárnő legjobb mert leglassúbb nyúzólegénye. Csend ismét. Szemek se rebbenek. A legjobb, mert leglassabban nyúzó, ismétli Belizár. Eljön ide Filius. Eljön. Bórsátrat kap a fórum közelében. Naponta nyúzóleckét végez. Disznóbőrrel bevont bábukon. Nyilvánosan. Mindenki láthatja. Azt az új római, aki majd Nápolyban fosztogatni próbál, Filius kezére kell adni. Azonnal Filius kezére. Aki ott, a helyszínen nyilvánosan megnyúzza. Parancs.

Nem tudni, honnan, de Belizár valóban szert tesz egy süketnéma óriásra. Aki nyúzni tud. Tekintete rejtett, homloka alacsony. Nem vesz részt a harci gyakorlatban. Egyedül étkezik. Sátra előtt elhaladva, ha oda valaki bepillant, láthatja a felakasztott bábuk sorát. Éjjel sokáig fény van a sátrában. Ilyenkor beborítja, ragasztgatja disznóbőrrel a kiszemelt bábut. Reggel kiakasztja a sátra elé. Amikor a légiósok a gyakorlótérre vonulnak, láthatják. Dolgozik.

A süketnéma sátra körül különös a csend. Az angyal nézi.

Második héten a fővezér ismét összehívja a válogatott harcosokat. Az a parancs, mondja, hogy minden álló nap hosszan kell beszélni az istenharcosságról. Valahány bizánci katona, az mind Istenharcos. Minden új római. De hisz ezt mindenki tudja Bizáncban. Ivókban, tereken, bordélyban vitázni szoktak az isteni személyekről, teológiáról. A köznép is. Beleértve a lila farkocsú öszvérhajcsárokat. Tudják. Katonáik nem egyszerűen földi célokért ölnek. Ám. Aki valóban új római akar lenni, és ez örült nagy tisztesség a provinciák szedett-vedett kölykeinek, az rettenetes erővel véssze a fejébe: ami a zsidóság volt az ótestamentumban, az az új római ember most. Vagyis kiválasztott. Isten keresztény kiválasztottja. Ez a lélek fényűzése. Ehhez hit kell. Mindenki hozzáférhet, de senkinek sem egyéni tulajdona. Ezt taglalja Belizár, és taglalni kell majd a századosoknak is a katonáik előtt. Nem újság. Azok a népek ott Bizáncban örökké ilyeneket csépeltek.

Főnix érkezik a Nap oltáráról. A vállakról elszáll a Nyúzás Képzet. Rászáll a Biztonság Képzet. Mígnem a furcsa fojtogató csendben valaki elkezd a Krisztus Pokolraszállása című éneket. „Tárt szerelmű tökéletes jegyesünk / Te Szolimai Szűznek Szent Fia / Áldalak boldogan”.

Ment a beszéd a katonák fülébe az istenharcosságról. Egy héten át minden nap, ment. Akikben e tudat eddig csak olyan volt, mint a lószarral vegyes sár, amiképp az csak a felszint takarja, most aztán szilárdult. Mélyült, esetleg.

Belizár pedig a nyúztatás és a szép beszélgetések két hetében sétál. Tíz gyalogos kísérvél. A városfalak mentén. De onnan mérföldnyire is eltávolodnak. Még mindig alig beszél. Lehajtott

fővel megy. A tíznek a gazt és bozótot kell vágni meg a cserjét. Meg a magasra nőtt füvet a városfal mentén. Keresnek valamit a földön, de nem tudják mit. Csak utánozzák Belizárt. Figyelik a földet. Buján tenyészik az elvadult szeder. A fügefák. A vadviolák dúsak. A talaj nedves. A tizedik nap rátalálnak. Használaton kívüli vízvezeték csatorna, terebélyes, befelé vezet a városfal alatt. Megtisztoztatják, kotrik, kotorják titokban, éjjel bekúszik egy csoport kommandós, azaz Istenharcos, kinyitja a kapukat. Kész.

A sereg jót pihen a városban. Nem kell senkit megnyúztatni. Afrikát elfelejtik és indulnak, mert szabad az út Rómába.

Vitiges, a gótok királya már nem a frankokkal veszködik. Róma felé indul. Csakhogy Belizár már Róma falaihoz érkezett. A pápa megnyitja a város kapuit. Van esze. Inkább ezeknek, mint a gótoknak. Azok az ellenkező irányból közelegnek. Pokoli sokan.

Róma lepusztult város. A gaz benőtte már nemcsak az utcákat, tereket, kerteket. A városfalba is belefurakodott. Porhanyósította a köveket. Megrothasztotta a kapukat. Kidőlt, bedőlt őrtornyok vaksin. A csatornák, a kutak, a ciszternák gyanúsak. A víz béka-nyálás. Barna. Máshol beomlottak, kiszáradtak. Mocsok. Romlás. Szittyó a források szélén. Birkák a fórumon. Legelik a sovány fűpamacsot.

KEDVES OLVASÓINK!

Többen érdeklődtek a Vigilia
régebbi számai iránt:

1996-ból főleg a kisebbségekkel, a társadalmi
konfliktusokkal, a szektákkal foglalkozó írásokat
és az 1956-os emlékszámot keresték.

1997-ből a Krisztusról szóló tanulmányok
és vallomások, a magyar szerzetesrendeket
bemutató írások, az egyházmegyei zsinatok
elemzése és Ratzinger bíboros tanulmánya volt
a legkeresettebb.

A Vigilia 1996 és 1997-es teljes évfolyama
korlátozott példányszámban 500, — Ft-ért
megvásárolható a Vigilia Kiadóhivatalában,
vagy utánvétellel megrendelhető.

(1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. emelet.)
Telefon: 117-7246, Fax: 1177-682

Dániel

*Két fiú állt a pult mögött.
Szemükben baljósat villant az elnevelt létezés,
a tüneti, a mély, általános, átlagos üresség.
Alkalmi munka, alkalmi rendezvény.
Keresni csak pénzt keresett a két fiú,
de nem az élet értelmét.*

*Z. barátom a Szlovákiából áttelepült költőről
beszélt, aki rendszeres heroinfogyasztó lett,
harmincöt kilogrammra lefogyva flútetlen faházban
tengeti életét. Felesége elhagyta, a legutolsó nője,
a szilikonos mellű sztriptíz táncosnő is kiadta útját,
bár született egy közös fiúgyermekük.*

*Te pedig menj a vég felé!
Köszöntött Dániel próféta szava a lépcsőn,
az értelmetlen értelmiségi buliról kifelé sodródva.
Te pedig menj a vég felé!
A pesti sötét utcán elfojtott szeretettől, szánalomtól
csobogott ama ótestamentumi folyam túlsó partja.*

*Sokan tévelyegnek majd, de az ismeret gyarapodik —
informált a gylcsruhába öltözött, láthatatlan férfi.
A bűn siet, a bűn kiált, a bűn hivalkodik,
a bűn terjed, a bűn reklámoztatik, a bűn elhatalmasodik.*

*Mikor lesznek meg? Már megvannak a tömeges életmérgezés
kétségtelen, reális, megjövendőlt jelei.*

*Ó, bár magasságos, magasztos értelem
világosítaná meg köznapi értelmünket!
Ó, bár bátrabb lenne, aki keresztény.
Mert amikor véget ér a szent nép megrontójának
hatalma — mondod Dániel — mindezek beteljesednek.
Ezer és ezer lepecsételt tűzfal a jelenről hallgat.*

*Sokan megtisztulnak, fehérek és kipróbáltak lesznek,
a bűnösök pedig bűnösök maradnak. Pesten különös éllel,
sok vonatkozásban cseng e prófécia, míg súlyos, beteg
léptekkel megy a század a vége felé. Megy, halad,
megyek én is, örömmel, Uram. A gylcsruhákat nem látja
a multinacionális cégek kirakata.*

Merton cellája

Ami kegyetlen volt, könyörületessé lett.
Merton szétnéz a cellában, övé és nem övé,
ok és okozat lakja, bűnrészesség, pseudo
menekülő galamb szeli át az emigráns szándékok
tengerét. Egy amerikai férfi az individualista
mítoszokkal szembenéz.

Merton cellája szűk. De túlterjed a föld
válságövezetein. Szép, kopár indíték
tisztítja át a neurózis országát a mennyek
részévé. Atomkori kolostor, az kell neki,
embervolttal feltöltött elektromos ventilátor
az ő halálos feszültségei.

A cella berendezése egyszerű. Balra elzárva
az ösztönös képességek szekrénykéje, hol
az óember sokféle óindulatú borotvája pihen.
Merton asztalán lekapcsolva a lámpa, az előnyök,
hátrányok fontolgatása, a csordaszellem vagy
az önámítás kényelmes búrája.

Merton óráján megállt az idő a keresztnél.
Nyitva az ajtó, végtelen keserű, kék ecetben
úszik az ég. Nyitva a gyöngye pontok szakadéka,
a hit és a világ két rettegett pólusa. Majd a
holtteste, az Atyának visszaadott szegény szeg
áthidalja.

F. O'Connor

kegyelmi pillanatai

VARGA NÓRA

„...az Ördög mindig témája lehet az általam írt komédia-féleségnek. ... Az Ördögnél is jobban érdekelt azonban a Kegyelem jelzése; az a pillanat, amikor az ember tudja, hogy a Kegyelem fölkináltatott, és elfogadták...”¹

1965-ben Budapesten született. 1988-ban végzett az ELTE BTK magyar-angol szakán, jelenleg doktorandusz hallgató. Angoltanár.

¹O'Connor, Flannery: *The Habit of Being*. Letters. Ed. by Sally Fitzgerald, 1979, New York, 367.

²O'Connor, Flannery: *Complete Works*, Library of America, 1988.

³Fordításban megjelent: *Minden összefut, Elbeszélések*, Géher István utószavával, Európa, 1968., *Csalhatatlan vér, Amerikai kisregények*, Európa, 1969., „...És erőszakosak ragadják azt magukhoz”, Európa, 1975.

Flannery O'Connor amerikai író (1925-1964) mégis próféta lett saját hazájában. Korai halálát követően alig néhány évvel írói termésének Dávidja a kritikai irodalom Góliátjával találta magát szemben, s a Library of America William Faulkner után másodikként az ő műveit méltatta összkiadásra.² Jelen sorok kíváncsiságot szeretnének ébreszteni a Magyarországon kevésbé ismert,³ életpéldájával általában, és alkotásaival különösen tanúságot tévő író művészetére iránt.

Flannery O'Connor az emberi lét minden szférájában szélsőségekkel terhes déli Georgia államban született jómódú, köztisztelőnek örvendő katolikus család egyetlen gyermekeként, s ugyanitt halt meg másfél évtizedes hősies küzdelem után az édesapjától örökölt rosszindulatú, izületeket és belső szerveket megtámadó lupusz (lupus erythematosus disseminatus) betegséggel. Noha életének egészséges korszakában alkalma nyílt az északi élet megismerésére is (M. A. fokozatát az Iowai Egyetemen szerezte meg, s több hónapot töltött New York államban és Connecticutban), a fiatal nő élettere drámai mértékben beszűkült attól fogva, hogy „fél lábakra” szorult. Ritkán mozdulhatott ki a Milledgeville-től négy mérföldre eső Andalusia nevű farmról, kedvelt könyvei⁴ és pávai köréből. Édesanyja állandó gondoskodása létfontosságú volt a számára, akárcsak a bármikor szívesen látott, gyakran megszűrölő barátok, íróársak, ismerősök és ismeretlenek látogatásai. Ezen kívül a levelezés képezte a külvilággal összekötő köldökszínort.⁵ Lebilincselő élmény Flannery O'Connor leveleit olvasni: „Ott áll, mint saját szavaiból életre kelt főnixmadár — írja a gyűjteményt összeállító barát, Sally Fitzgerald — nyugodt, lassú, humoros, udvarias, egyszerre szerény és roppant magabiztos, mélyérzésű, éleselméjű, mélyen vallásos, de sohasem ajtatoskodó, egyenes, olykor vehemens, és a szó legteljesebb értelmében becsületes”.⁶ Leveleiből folyamatosan elmélkedő, tudatos, fegyelmeztet, az erkölcsi parancsokat és egyházi előírásokat meggyőződéssel követő hívő képe bontakozik ki. A legreménytelenebb körülmé-

⁴Mindig kéznél volt Aquinói Szent Tamás, Szent Ágoston, Avilai Szent Teréz, Keresztes Szent János, Sienai Szent Katalin, Teilhard de Chardin, Karl Rahner, Tillich, Buber, Simone Weil, Edith Stein, Jung stb. E névsor Flannery O'Connor metafizikai érdeklődésének fő irányát hivatott jelezni. Tudjuk, hogy az iowai éveket intenzív olvasással töltötte. Faulknert, Kafkát, Joyce-ot, Mauriacot, Bernanost, Greent, Waugh-t, V. Woolfot, D. Richardsont, K. A. Portert, Eudora Welty-t, Dosztojevszkijt, Turgenyevet, Csehovot és Gogolt habzsolt, rajongója lett Conradnak, és vallomása szerint sokat tanult Hawthorne-től, Flaubert-től, Balzactól és Henry Jamestől.

⁵Állandó kapcsolatban állt olyan írókkal, mint például Caroline Gordon, John Hawkes, Robert Lowell, Katherine Anne Porter, s élő barátságokat alakított ki nem szakmabeliekkel is.

⁶O'Connor, Flannery: *The Habit of Being*, im: x.

⁷Ibid 57.

rülmények közepette is meglátta az erőviszonyok aránytalanságából vagy az emberi tökéletlenségből fakadó komikumot, miközben árnya sem vetült rá a cinizmusnak. A sorscsapást, amelyet betegsége jelentett, „hamiskásan kacskintva áldásnak is föl tudta fogni”, s szokásos humorával állította, hogy az íráshoz amúgy is a fejét használja és nem a lábát.⁸ Szépirodalmi munkáit⁹ rendkívüli műgonddal, a tökéletesség iránti vággyal csiszolgatta, egy-egy novellát olykor hónapokon keresztül. A halála előtti nyolc évben mintegy százhusz ismertetést, bírálatot is írt a legkülönbébb tárgykörökben, javarészt helyi egyházkerületi folyóiratokba. Ezt afféle misszióknak tartotta a katolikus szellemi élet színvonalának emelése érdekében — amelyről szépirodalmi vonatkozásban vitriolosan úgy vélekedett, hogy „garantáltan nem ront meg semmi mást, csak az ízlést”.¹⁰ Bár vonakodott a teoretikus megszólalásoktól, nem mindig térhetett ki előlük. Az értekező próza szubjektív, közérthető formájában született, szellemes írásai eszmeileg a kereszténység, esztétikai és irodalomelméleti szempontból a modernizmus talaján állnak. Az újkritika örökségének felhasználásával fejtegette többek között azt, mit jelent számára egyszerre délinek és katolikusnak lenni, s hogy ez milyen következményekkel jár írásművészetére.

A déli gyökerek az író véleménye szerint elsődlegesen a nyelv szintjén érhetők tetten: „a valóságnak délies kiejtése lesz”.¹¹ A jó író csupán azért használ egy adott tájat, hogy „megláttassa, mi az, ami túlmutat rajta”,¹² azaz rá kell lennie arra a „különös kereszteződésre, ahol idő, tér és örökkévalóság valamiképpen találkoznak”.¹³ Hangsúlyozottan nem akart másról írni, mint a „végső dolgokról”, és nem tudott másképpen írni, mint saját tapasztalataiból merítve. Így mindig a transzcendensről is üzenő műveinek textúrája jellegzetesen déli lett. Szülőföldjében kiváltképpen az írással való átitatottságnak és a letörtetés történelmi emlékének köszönhetően kialakult tulajdonságokat szerette: „az elvontság iránti bizalmatlanságot, az Isten kegyelmétől való függőség érzését, és annak tudását, hogy a gonosz nem egyszerűen megoldandó probléma, hanem elszenvedni való misztérium”.¹⁴ Féltette az ipari civilizálódás folytán viharos változásnak indult régiót önazonosságának elvesztésétől. Mindemellett biztos volt abban, hogy a hagyomány, az élő mesélőkedv, valamint a feszültségek bőséges jelenléte lényegesen megkönnyíti a Délen élő író dolgát. Az irodalomtörténészek az ötvenes évek közepe táján tapintják ki azt a változást, amelyet a történelem és mítosz dialektikus drámáját megörökítő faulkneri hagyománytól való eltávolodást eredményezett az amerikai irodalomban. A széppróza tematikája a történelemtől az abszolút felé tolódott, amennyiben a létezés alapvető egzisztenciális feltételeinek keresésével kezdett foglalkozni, struktúrái pedig általában „egy érdekesebb, játékosabb, groteszkebb valóságérzés számára kezdtek megnyílni”.¹⁵ A vezető

⁸ *Conversations with Flannery O'Connor*, Mississippi, 1987, 43.

⁹ Regényei: *Wise Blood* (*Csalhatatlan vér*), 1952, *The Violent Bear it Away* („...És erőszakosak ragadják azt magukhoz”), 1960. Novelláskötetei: *A Good Man Is Hard to Find and Other Stories*, 1955, *Everything That Rises Must Converge*, 1965.

¹⁰ O'Connor, Flannery: *The Habit of Being*, im: 138.

¹¹ O'Connor, Flannery: *Conversations with*, im: 8.

¹² *Ibid* 110.

¹³ O'Connor, Flannery: *Mystery and Manners*, Occasional Prose, London, 1972. 59.

¹⁴ Coles, Robert: *Flannery O'Connor's South*, London, 1980. 112.

¹⁵ Hassan, Ihab: *Contemporary American Literature*, New York, 1973.

műfaj, a regény — mintegy megelőlegezve a posztmodernet — újra fölfedezte a déli groteszk, a rémirodalom s a pikareszk hagyományát. Halványult a választóvonal komédia és tragédia, pátosz és ironia, kötött illetve improvizatív formák között. A mimetikus epikai folyamatok helyét olykor kifejezetten komikus, képregény jellegű irodalom foglalta el. A novella Hawthorne, Poe, Crane, James által megteremtett, Anderson, Hemingway és Faulkner keze nyomán alakított, mindvégig népszerű formája ekkor — Walker Percy mellett — elsősorban Flannery O'Connor munkásságának köszönhetően szintén új színeket öltött.

A meglepetés semmiképpen sem prózaformai újításokból fakad. Sem a metaforikus voltánál fogva rendkívül élenken láttató o'connori kifejezőmód — amely ugyanakkor a drámai érzelmek festését tárgyilagos és aprólékos leírásokkal ellentozozza és tiszta kontúrokkal dolgozik —, sem pedig a feszültségfokozással élő, ökonomikus szerkesztésmód nem lépi túl a modernista hagyomány kereteit. Az általában mindentudó narrátor által lineárisan elbeszélte epikai tartalmak pszichés állapotok tárgyasításával ötvöződnek, leggyakrabban indirekt belső monológ formájában. Az epika alaptényezői közül az alakok és a cselekmény vonatkozásában azonban mégis igazi kihívással találja magát szemben az olvasó.

Flannery O'Connor groteszk imaginatív világának benépesítői intellektusuk megváltó erejében tetszelgő értelmiségiek, társadalmi helyzetükre vagy erényeikre büszke álszent háziasszonyok, ellenszegülő gyerekek, vagy kifejezetten marginalizálódott alakok: vallási fanatikusok, kallódó városlakók, dörzsölt csalók, hidegvérű köztörvényesek, azaz testi és/vagy lelki fogyatékosok. Az elbeszélések drámai fordulópontján jelentkező Kegyelem szempontjából pedig annak öntelt elutasítói, vagy változni képes, alázatos elfogadói, illetve (többszörre tudtukon kívüli) hordozói, felkínálói. Ritka az olvasót azonosulásra hívó, rokonszenves szereplő. Az alakok külső-belső megrajzolása különböző mértékben, ám mindig élményszerűen egyénített, gyakran karikatúraszzerű. Mindebben lényeges szerepet játszanak közvetlen nyelvi megnyilatkozásaik is. A család intézménye kínálja a koordinátarendszert, amelyben elhelyezkednek — egymással leginkább csak csatározó családtagként, alkalmazottként, vagy hívatlan vendégként. Életük helyszíne — egynéhány városban játszódó elbeszélés és a két regény kivételével — valamely félreeső vidéki birtok és környéke. A táj többszörre kitüntetett szerephez jut a klimatikus pillanatokban; feladata a főszereplő lelkiállapotának poetizált megjelenítése, a szakrális-transzcendens szféra sugalmazása. Az elbeszélések szövetében újra meg újra föltűnő tárgyak szintén szimbolikus tartalmak hordozói, olykor a profán és szakrális ütközésének pontjai.

Kétféle archetipikus cselekménystruktúra ismerhető fel az elbeszélésekben. A kezdeti állapotból kifelé induló mozgás (elutazás), vagy ennek ellentéte (idegen jövetele) során történnek meg azok az események, amelyek kapcsán a főszereplők soha nem tapaszt-

¹⁶Az angol nyelvű irodalomban számottevő hagyománya van a kitüntetett, revelatív pillantokról való gondolkodásnak. Ismeretes, hogy a modernista James Joyce a romantikus költőnek, William Wordsworthnek *Az előszó* című vallomások-filozofikus költeményétől ihletetten talált rá az 'epifánia' kifejezésre (Wordsworthnál: 'spots of time'). Joyce kortársa, Virginia Woolf pedig szinte egész művészetét az epifániával rokon 'moments of being' fölmutatása köré szötte. Nála e megvilágosodott pillanatok — a számára egyedüli autentikus valóságot jelentő művészetéhez hasonlóan — a heideggeri világbavettség, egy esetleges, kaotikus és létében állandóan fenyegetett univerzum tudatának háttéréből kiemelkedve az emberben élő teljesség iránti nosztalgia hordozói.

¹⁷Weil, Simone:
Jegyzetfüzet II, Új Mandátum, 1994. 9.

¹⁸O'Connor, Flannery:
The Habit of Being, im:
307.

talt léthelyzetben, váratlan válságban találják magukat, s amelyek végül az eredeti viszonyok szétrobbanásához (apokalipszis) illetve újrendeződéséhez (apokatasztázis) vezetnek.

A „megváltásra való ráutaltság” jegyében tematizálódnak a tipikus kor- és helyi tünetek: feketék és fehérek konfliktusa, idegengyűlölet, vallási fanatizmus, a hagyományos és a technokrata gondolkodásuk ellentéte, öncélú bűnözés. Ezek mögött azonban rendre felsejlik önnön mérgezett forrásuk, ahol a középkori misztériumdrámákból is jól ismert hét főbűn valamelyike vigyorg szembe velünk. Mire gyümölcsaik megteremnek, már az égbekiáltó bűnök berkeiben járunk, merthogy alig található olyan O'Connor-novella, amelyben ne esne vagy 'szándékos gyilkosság' vagy 'a szegények, árvák, özvegyek nyomorúságának nagyobbitása', vagy 'a munkások bérének igazságtalan visszatartása'.

A történetek általában az egyetemes keresztény tapasztalat ívét mintázzák: a bűnösség állapotából haladnak a bűn felismeréséig, megbánásáig, a gyónásig, a vezeklésig és a föloldozásig. Valamennyi stációt azonban csak a két regényben járja végig a főhős, habár ott is talányos, hogy maradéktalanul-e. A novellák többsége a bűnösséget és a kegyelemre való ráutaltságot dramatizálja, a kínzó hiányt és égető éhséget, amelyet a történet végén — jellegzetesen a halál érkezésével egyidejűleg — epifánia¹⁶ követ. Ezek azok a rendkívüli, sűrített pillanatok, amelyekről — a Flannery O'Connor számára tájékozódási pontot jelentő — Simone Weil eképp meditált: „Az ember csak egy villámcsapásnyi időre képes kiszabadulni e világ törvényei alól. A megállás pillanatai ezek, a szemlélődésé, a tiszta megvilágosodásé, a lelki ürességé, az erkölcsi üresség elfogadásáé. Ezekben a pillanatokban vagyunk fogékonyak a természetfölöttire... Aki egy percre vállalja az ürességet, vagy kap természetfölötti kenyeret, vagy elbukik. Félelmetes kockázat, de bele kell menni, bár egy percnyi teljes reménytelenséget jelent” (Jelenits István fordítása).¹⁷ O'Connor főszereplői ekkor valóban föl ismerik a bűnbánat szükségességét, s vagy élnek az alkalmmal, vagy elvetik, hiszen „az egész emberi természet vadul visszautasítja a kegyelmet, mert az megváltoztat bennünket, márpedig a változás fájdalmas”.¹⁸ Az elbeszélések harmadik csoportjában nem egyértelmű a főszereplők válasza nagyerejű látomásukra, miáltal a jelentésem folyamatok csak a befogadó tudati-érzelmi világában, mintegy az elbeszélések meghosszabbításában teljesedhetnek ki. E parabolisztikus történetekben perdöntő szerepe van tehát a jövő sugalmazásának, de a gyakori új-, méginkább öszösvetségi allúziók révén rányílnak az idő más dimenziójára is, és azt találjuk, hogy „a sokkírozóan durva köntös mögött az egész múlt és az egész jelen ott rejlik.”¹⁹

Az o'connori paradoxon lényege ott keresendő, hogy az író az önmagában megtapasztalhatatlannak gondolt kegyelmet kívánja prózájában megjeleníteni. „Minden történetem azt mutatja,

¹⁹Perneczky Géza:
Picasso — Picasso
után, Corvina, 1989. 18.

²⁰O'Connor, Flannery:
The Habit of Being, im:
275.

²¹Ibid, 173.

²²O'Connor, Flannery:
Mystery and Manners,
im: 34.

²³O'Connor, Flannery:
The Habit of Being, im:
144.

²⁴Ibid, 389.

²⁵O'Connor, Flannery:
Mystery and Manners,
im: 1112.

²⁶*The Grotesque in*
Southern Fiction, Ibid.
41.

hogy a kegyelem egy nem túlságosan készséges szereplőt akar megdolgozni; de a legtöbb keménynek, remény nélkülinek, brutálisnak, stb. tartják ezeket az elbeszéléseket.”²⁰ A saját állítása szerint a modern románc hagyományában dolgozó szerző nem-egyszer kényszerült értékhiányos látomásának létjogosultsága mellett érvelni: „Foggal-körömmel védem a művészeket azt a jogát, hogy a világnak valamely negatív vetületét mutassa meg — márpedig a materializmus rohamos térhódítása következtében ebben egyre bőségesebb a választék. Természetesen csak akkor láthat valamit feketének az ember, ha létezik fény, amelynél annak látja... lehetséges azonban, hogy a fény teljességgel a művön kívül van. Nem a 'pozitív' vagy 'negatív' a kérdés, hanem a hihetőség.”²¹ Másutt, az ábrázolás- és kifejezőkritikai szempontot befogadáslélektanival társítva az őt és olvasói többségét elválasztó világnézeti szakadékkal magyarázta az erőszak és a groteszk alkalmazását prózájában. „Az a személyes véleményem, hogy manapság a keresztény hitük fényénél látó íróknak van legélesebb szemük a groteszk, a perverz és az elfogadhatatlan iránt... A megváltás értelmetlen lenne, ha mindennapi életünkben nem volna meg az oka... A keresztény író visszataszító torzulásokat talál a modern életben, s nehézsége abból fakad, hogy ezeket ténylegesen torzulásnak tüntesse fel egy olyan közönség előtt, amely hozzá van szokva, hogy természetesnek lássa őket. Az írónak egyre erőteljesebb eszközökhöz kell folyamodnia, hogy látomását ehhez az ellenséges közeghez eljuttassa..., sokkhatással kell nyilvánvalóvá tennie vízióját — a nagyothallóknak kiabálunk, a csökkentlátóknak pedig hatalmas és meghökkentő alakokat rajzolunk.”²² Meggyőződése szerint „szinte lehetetlenség a természetfeletti Kegyelemről szépprózát írni. Jóformán kötelező azt negatívan megközeleíteni. Ami a természetes Kegyelmet illeti, úgy kell vennünk, ahogy jön — a természetten keresztül. Mindenképpen a gonosszal körbevéve működik”,²³ s olykor kifejezetten eszközként használja „a tökéletlent, a tisztán emberit, sőt az álszentet is.”²⁴ O'Connor végső soron az erőszak jelenlétét is úgy magyarázza, mint azét az eszközét, amely „furcsa módon egyedül képes (szereplőit) a realitáshoz visszatéríteni, s előkészíteni őket kegyelmi pillanataik fogadására. Az a gondolat, hogy a realitás olyasvalami, amihez csak súlyos áron tudunk visszatérni, idegen az átlagolvasótól, a keresztény világlátásnak azonban szerves része.”²⁵

Az író realitás-fogalma mindig annak függvénye, hogy az illető mit tart a valóság végső kiterjedéséről. Aki hisz a létezés misztériumvoltában, írja egyik esszéjében, csupán annyiban érdeklődik a felszínen látottak iránt, amennyiben azokon keresztül magáról a misztériumról nyer tapasztalást. Ez a fajta próza „folyvást a misztérium határai felé tolja ki önnön határait”.²⁶

FLANNERY
O'CONNOR

A Szentlélek temploma

Amerikai író (1925-1964)
Az íróőről lásd e szá-
munkban Varga Nóra ta-
nulmányát.

A két lány egész hétvégén Első- illetve Második-templomnak szólította egymást. Közben dőltek a nevetéstől, és annyira kivörösödtek, megizzadtak, hogy határozottan elcsúfultak. Különösen Joanne, akinek amúgy is pattanásos volt az arca. Abban a barna zárdátólzetben érkeztek, amelyet a Szent Skolasztikában kellett viselniük, de miután kinyitották a bőrröndjeiket, nyomban megszabadultak egyenruhájuktól, és piros szoknyába, harsány színű blúzba bújtak. Kirúszották a szájukat, fölvtették magas sarkú ünneplő cipőjüket, s végigtiptek az egész házon. A hallban álló nagy tükör előtt többször is lelassítottak, hogy megsejmeljék a lábukat. A gyermeklány kifigyelte összes mozdulatukat. Ha csak egyikőjük jött volna, akkor most vele játszana, mivel azonban ketten vannak, őt kihagyták mindenből. Nem tehetett mást, tisztes távolból gyanakvóan fűrkészte őket.

Tizennégyévesek voltak, nála két évvel idősebbek, ám meglehetősen nehéz fölfogásúak. Éppen ezért küldték őket zárdába. Ha rendes iskolába járnának, folyton csak a fiúkkal foglalkoznának, a zárdában azonban a nővérek kordában tartják őket, mondta az anyjuk. A gyermek néhány óráig figyelte őket, majd arra a következtetésre jutott, hogy egyszerűen gyengeelméjűek. Örömmel töltötte el a gondolat, hogy csupán másod-unokatestvérek, és ő nem örökölhette semmit a butaságukból. Susan kényeskedve úgy hívta magát, hogy Su-zan. Meglehetősen vézna volt, a pofija viszont helyes, törékeny, a haja vörös. Joanne kese, természetes göndör hajú volt, orrhangon beszélt, s amikor nevetett, lila foltok ütöttek ki az arcán. Képtelenségnek látszott, hogy bármi értelmes is elhagyja az ajkukat, minden mondatuk úgy kezdődött, hogy „Egyszer az a fiú, t'od akit jól ismerem...”

Teljes hétvégére érkeztek. A gyermek mamája azt mondta, sejtelve sincs, mivel fogja szórakoztatni őket, hiszen nem ismer korukbeli fiúkat. Ekkor a gyermekben isteni szikra pattant s így kiáltott:

— Ott van Cheat! Szólj neki, hogy jöjjön el! Kérd meg Miss Kirbyt, szóljon Cheatnek, hogy jöjjön el és kísérgesse őket!

Hajszál híján a torkán akadott a falat. Kétrét görnyedt a nevetéstől, öklével az asztalt csapkodta, és csak nézte a két zavarodott lányt, miközben szemébe könnyek gyűltek, aztán legördültek kövér orcáján. Fogszabályozója ezüstösen csillogott. Soha ilyen vicces dolog nem jutott még eszébe.

A mamája visszafogottan nevetett, Miss Kirby pedig elpirult, és a villáját egy szem borsóval kecsesen a szájához emelte. Hosszú-kás arcú, szőke tanárnő volt, náluk lakott, és Mr. Cheatam, a gazdag öreg farmer volt a hódolója, aki szombat délutánonként rendszeresen megjelent vörös agyagporral behintett, tizenöt éves, babakék Pontiacján. Az autó utastere négerektől feketéllett, akiket Mr. Cheatam fejenként tíz centért fuvarozott be szombat délutánonként a városba. Előbb kitette őket, majd Miss Kirbyhez indult látogatóba. Minden alkalommal hozott valami kis csekélységet: egy zacskó pörkölt földimogyorót, görögdinnyét, egy szál cukornádat, nemrégiben pedig Baby Ruth cukorkát, méghozzá egy családi dobozzal. Kopasz fejét keskeny sávban rozsdavörös haj kasztorúztta. Az arca színe akár a kövezetlen úté, s hasonlóképp barázdált és göröngyös is. Kék sárcipőt hordott és fekete csikos faközöld inget. Nadrágkorca kiálló pocakot szelt keresztbe, amelyet időnként lágyan be-benyomott nagy, lapos hüvelyujjával. Nevetés közben ki-villantak arany fogai. Szemét huncutul meresztgette Miss Kirbyre, s ilyenkor azt mondta:

— Hohó! — és szétterpesztett lábbal üldögélt a verandán a hintaágyban, míg magasszárú cipői egymással farkasszemet nézve heverték a földön.

— Nem hiszem, hogy ezen a hétvégén Cheat bejön a városba — szólott Miss Kirby, a legkevésbé sem gyanítva, hogy csupán viccről van szó. A gyermek újabb görcsös nevetéssel válaszolt. Hátravetette magát a székében, aztán leesett róla, lehempередett a padlóra, majd zihálva elterült. A mamája megfenyegette, hogy ha nem fejezi be a butáskodást, távoznia kell az asztaltól.

Tegnap a mamája elintézte Alonzo Myerszel, hogy vigye el őket a negyvenöt mérföldnyire eső Mayvillebe, ahol a zárda van, hozza ki a lányokat a hétvégére, aztán vasárnap délután szállítsa is vissza őket. A száztíz kilós, tizennyolc éves Alonzo a taxitársaságnál dolgozott, s egyedül őt lehetett ilyesmire megkérni. Rövid fekete szivart szívott, azaz inkább rágsált, s párnás, izzadt mellkasa átütött sárga nyloningén. Menet közben az autó valamennyi ablakát le kellett húzni.

— Hát akkor ott van Alonzo! — bömbölte ekkor a gyermek a földről. — Szólj Alonzónak, hogy kísérgesse őket! Szólj Alonzónak!

Ennek hallatán a két lány, miután már találkozott Alonzóval, fölháborodottan sipítozni kezdett.

A gyermek mamája ezt is humorosnak tartotta, mégis így szólott: — Befejeznéd végre?

Azzal témát váltott. Megkérdezte a lányokat, miért hívják egymást Első- és Második-templomnak, mire azok kacagórohamot kaptak. Miután magukhoz tértek, magyarázatba fogtak. Perpétua nővér, a legidősebb apáca a mayville-i irgalmasoknál előadást tartott nekik arról, mit kell tenni abban az esetben, ha netán egy fia-

talemler — s itt olyan viharos nevetésben törtek ki, hogy kénytelenek voltak újra előlről kezdeni a mondatot —, hogy mit kell tenni abban az esetben, ha netán egy fiatalember — fejüket az ölükbe tették —, hogy mit kell tenni abban az esetben, ha — végül mégiscsak sikerült elharsogniuk —, ha netán „úriemberhez nem méltó módon kezdene viselkedni velük egy gépkocsi hátsó ülésén”. Perpétua nővér úgy tanította, hogy ilyenkor mondják azt:

— Álljon meg, uram! A Szentlélek temploma vagyok! — ez majd mindent megold.

A gyermek merev arccal fölült. Semmi vicceset nem talált ebben. Inkább azt gondolta mulatságosnak, hogy Mr. Cheatam vagy Alonzo Myers körülpipiskedi a lányokat! Ettől teljesen odavolt.

A mamája sem mulatott velük.

— Milyen csacsik vagytok, lányok — mondta. — Mi egyebek is lehetnétek, mint a Szentlélek templomai!

Erre mindketten fölpillantottak rá, és bár kuncogásukat udvariasan visszafojtották, elképedt ábrázatukról úgy látszott, mintha lassan kezdenének rájönni, hogy ezt az asszonyt is csak ugyanaból az anyagból gyúrták, mint Perpétua nővért.

Miss Kirby megőrizte rezzenéstelen arckifejezését. A gyermek arra gondolt, hogy a kisasszony úgysem fogja föl az egészet. A Szentlélek temploma vagyok, ismételte magában, s tetszett neki a kifejezés. Olyan érzést keltett benne, mintha ajándékot kapott volna valakitől.

Vacsora után a mamája lerogyott az ágyra, és kifakadt:

— Ha nem talállok valamilyen szórakozást ezeknek a lányoknak, meg fogok tőlük bolondulni! Rémesek!

— Fogadjunk, hogy tudom, kít kéne elhívnod — kezdte a gyermek.

— Ide figyelj! Többet nem akarok Mr. Cheatamról hallani — szögezte le a mamája. — Zavarba hozod Miss Kirbyt. Mr. Cheatam az egyetlen barátja. Jaj, Istenem! — Azzal fölült és bánatosan kinézett az ablakon. — Ez a szegény pára olyan magányos, hogy még abba a pokoli bűdös autóba is hajlandó beülni.

Pedig ő is a Szentlélek temploma, gondolta magában a gyermek. — Nem róla beszélek — szólalt meg. — A két Wilkins-fiú jutott eszembe, Wendell és Cory, akik az üreg Buchell nénihez szoktak kijárni a farmra. Az unokái. Nála dolgoznak.

— Nem is rossz ötlet — dűnnyögte a mamája, és elismerő pillantást vetett a gyermekre. Azután visszaroskadt az ágyra.

— Egyszerű parasztyerek! Ezek a lányok lenéznék őket.

— Dehogy! — szólt a gyermek. — Nadrágot hordanak, tizenhat évesek és autójuk is van. Valaki azt mesélte, hogy mindketten az Isten Egyházának papjai lesznek, mer'azoknak semmit se kell tudni.

— Akkor arra a két fiúra valóban nyugodtan rábízhatjuk őket — látta be a mamája. Tüstént fölkel, telefonált a fiúk nagymamájának, és félórányi beszélgetés eredményeképpen megállapodtak,

hogy Wendell és Cory először náluk vacsoráznak, utána elviszik a lányokat a vásárba.

Susan és Joanne nagy boldogan megmosták és becsavarták a hajukat. Hihi, gondolta a gyermek, miközben törökülésben üldögélt az ágyon és figyelte őket, mint szedegetik ki alumínium hajcsavarjaikat, megálljatok csak, majd kaptok ti Wendellt és Coryt!

— Tetszeni fognak nektek a fiúk — mondta hangosan. — Wendell száznyolcvan centi magas és vörös hajú. Cory kétméteres, fekete hajú, sportzakóban jár, és mókusfarok lóg elől az autójukon.

— Hogy tudhat egy magadfajta gyerek ennyi mindent ezekről a férfiakról? — kérdezte Susan, miközben arcát közel tolta a tükrőhöz, hogy megnézzze, miként tágnak a pupillái.

A gyermek végigfeküdt az ágyon, és számolni kezdte a mennyezet keskeny deszkáit, amíg bele nem zavarodott. Jól ismerem őket, mondta valakinek. Együtt harcoltunk a világháborúban. A felettesük voltam és ötször megmentettem az életüket a japán kamikazéktól. Wendell azt mondta, feleségül fogom venni ezt a kölyköt, erre a másik kijelentette, hogy nem, nem, én fogom, mire én azt mondtam, egyikőtök se, merthogy hadbíróság elé állítalak benneteket, mielőtt észbe kapnátok.

— Láttam őket errefelé, ennyi az egész — felelte a gyermek.

Amikor megérkeztek a fiúk, a lányok egy pillanatig némán rájuk meredtek, majd elkezdtek nevetgélni, és a zárdáról beszélgettek egymás közt. A hintaágyban ültek, Wendell és Cory pedig a korláton. Úgy gubbasztottak, akár a majmok, térdük egy vonalban a vállukkal, karjuk középpüzt lógott. Alacsony, vékonydongájú, pirospozsgás, lóarcú fiúk voltak, apró, halvány szemmel. Szájharmonikát és gitárt is hoztak magukkal. Egyikük lágyan fújni kezdte a harmonikát, s a hangszere fölött a lányokat figyelte. A másik először csak a gitárt pengette, majd énekelni kezdett, de nem nézett rájuk, hanem fölfelé fordította a fejét, mintha kizárólag a saját hangja érdekelné. Valamilyen olcsó kis nótát énekelt, amely félig szerelmes dalnak, félig templomi éneknek hangzott.

A gyermek a ház melletti bokrok közé begurított hordón álldogált, arca a veranda magasságában virított. A nap lenyugvóban volt. Az ég sebzett ibolyaszínűvé vált, amely mintha valamilyen titokzatos kapcsolatban lett volna a zene édes-bús hangjával. Wendell éneklés közben elmosolyodott, s ránézett a lányokra. Hűséges, odaadó kutya módjára Susanra tekintett, és azt énekelte:

„Barátra leltem Jézusban,

Ő az én mindenem,

Ő a völgynek lilioma,

Szabaddá tett engem.”

Azután ugyanazzal a tekintettel Joanne-hoz fordult, és így folytatta:

„Köröttem ha tüzek lángja,

Nincs már mitől félnem,

*Ő a völgynek lilioma,
Mindig közelemben."*

A lányok egymásra pillantottak. Összeszorították ajkukat, nehogy kipukkadjanak a nevetéstől. Aztán Susan mégis elkuncogta magát, úgyhogy gyorsan a szája elé kellett kapnia a kezét. Az énekes összevonta a szemöldökét, s néhány másodpercen keresztül csak a gitárt pöcögtette. Kisvártatva elkezdte a *Vén, göcsörtös keresztfa*-t, amelyet a lányok udvariasan végighallgattak, majd azt kérték, hadd énekeljenek most ők. Még mielőtt Wendell belefoghatott volna a következő dalba, a zárdában képzett hangjukon rázendítettek:

„Tantum ergo Sacramentum

Veneremur cernui:

Et antiquum documentum

Novo cedat ritui:"

A gyermek figyelte, ahogyan a fiúk előbb ünnepélyes arccal, majd zavarodott és rosszálló pillantással egymás felé fordulnak, mint akik attól tartanak, hogy talán gúnyolódnak velük.

„Praestet fides supplementum

Sensuum defectui.

Genitori, Genitoque

Laus et jubilatio

Salus, honor, virtus quoque..."

A szürkéslila fényben sötéten vöröslött a fiúk arca. Egyszerre haragosnak és riadtak tűntek.

„Sit et benedictio;

Procedenti ab utroque

Compar sit laudatio.

Amen."

A lányok elnyújtott ámenje után csönd támadt.

— Biztos valami zsidó ének — szólalt meg Wendell, aztán hangolni kezdte a gitárt.

A lányok idétlenül vihorásztak, a gyermek viszont nagyot dobantott lábával a hordón.

— Te ostoba hatökör! — ordította. — Te Isten Egyházának hatökre! — üvöltötte, s leesett a hordóról. Nyomban föltápászkodott, és elnyargalt a ház sarka irányában, miközben a fiúk leugrottak a korlátról, hogy megnézzék, ki ordítózik.

A mamája úgy intézkedett, hogy a vacsora a hátsó udvarban legyen. A kerti összejöveletek alkalmával felaggatott japán lampionok alatt terítették meg.

— Nem eszem velük — közölte a gyermek, azzal a tányérját lekapta az asztalról, fölvitte a konyhába, leült a vékony, kék ínycsakácsnő mellé és megvacsorázott.

— Há'hogy lehecc néha ijjen csunya? — kérdezte a szakácsnő.

— Azok az idióta barmok — mondta a gyermek.

A falevelek narancssárgán ragyogtak a lampionok fényudvarában, míg fölöttük fekete és zöld, alattuk pedig halovány, tompa színárnyalatokban pompáztak. Ebben a megvilágításban az asztalnál ülő lányok helyesebbnek tűntek, mint a valóságban. A gyermek újra meg újra félrefordította a fejét, és a konyhaablakon át betekintett a kerti látványra.

— Megverhetett vóna az Uristen süketséggel, némasággal meg vaksággal — mondta a szakácsnő —, oszt' akkó' nem vónál ojjan okos, amijjen vagyol.

— Akkor is okosabb lennék, mint egyesek — jelentette ki a gyermek.

Vacsora után elindultak a vásárba. Ő is szeretett volna menni, csak hogy nem ezekkel. Még akkor sem tartott volna velük, ha véletlenül megkérték volna. Fölszaladt az emeletre, és hátrakulcsolt kézzel, előreszegett fejjel, arcán egyszerre vad és álmodozó tekintettel föl s alá róni kezdte a hosszúkás hálószobát. Nem gyújtott villanyt, hanem hagyta, hogy sűrűsödjön a sötétség és kisebbé, meghittebbé tegye a helyiséget. Rendszeres időközönként fénycsóva pásztázott végig a nyitott ablakon, és árnyakat vetett a falra. A gyermek megállt, elbámult a sötétlő lankák fölött, túl az ezüstösen csillogó tapon, túl az erdő tömör falán, föl a csillagpettyes égre, amelyre hosszú fényujj irkált kesze-kusza köröket és vonalakat, és kutatta a levegőt, mintha az eltűnt napot keresgelné. A vásári reflektor fénye volt.

A gyermek hallotta a verkli távoli hangját, és gondolatban látta, ahogyan a sátrak felemelkednek az arany fűrészporszerű fényben. Látta, amint az óriáskerék gyémántgyűrűje újra meg újra föllendül a magasba és alászáll a földre, amint a nyikorgó körhinta forog körbe-körbe. A vásár öt-hat napig tartott. Külön délutánt jelöltek ki az iskolásoknak, külön estét a négereknek. Tavaly a gyermek elment az iskolások délutánjára. Megnézte a majmokat, a kövér embert, és fölült az óriáskerékre is. Bizonyos sátrakat akkor zárva tartottak, mondván, csak felnőtteknek valók, ő azonban kíváncsian nézegette a leeresztett ponyvára kitűzött feliratokat, a harisnyanadrágos embereket ábrázoló fakó képeket. Ezeknek az embereknek olyan merev, nyúlt és higgadt volt az arcuk, mint a mártíroknak, akik arra várnak, hogy a római katona kitépje a nyelvüket. Úgy képzelte, hogy a sátrak tartalmának köze van az orvostudományhoz, s elhatározta, hogy nagykorában orvos lesz.

Azóta meggondolta magát, és úgy döntött, inkább mérnök lesz. Most azonban, ahogy kifelé nézett az ablakon és követte a szakadatlanul szélesedő-zsugorodó, önnön tengelye körül forgó és köríveket rajzoló fénycsóva pásztázását, azt érezte, hogy sokkal többnek kell lennie, mint egyszerű orvosnak vagy mérnöknek. Szentnek kell lennie, mivel ez az egyetlen foglalkozás, amely mindent magában foglal. Mégis tudta, hogy sohasem válik szentté. Nem

lopott vagy gyilkolt, ám született hazudozó volt, meg lusta. Visszabeszélt az anyjának, és szinte mindenki vel szándékosan csúnyán viselkedett. Továbbá majd felvetette a gőg, a bűnök legrosszabbika. Kigúnyolta a baptista lelkészt is, aki tanévzárókor jött az iskolába áhítatot tartani. Ajkát lebiggyesztette, kezével a homlokát fogta, mintha fájdalom gyötörné, s közben azt nyögte, „Otyaam, köszönjük Nééked”, pontosan úgy, mint a lelkész. Holott számtalanszor rászóltak már, hogy ne tegye. Semmiképp sem lehet szent, gondolta, bár vértanú még igen, feltéve, ha elég gyorsan végeznek vele.

Azt elviseli, ha lelövik, de hogy olajban megfőzzék, azt azért nem. Afelől nem volt egészen bizonyos, mi lenne, ha oroszlánok tépnék szét. Elkezdte tervezgetni vértanúhalálát. Látta magát harisnyanadrágban egy hatalmas aréna közepén, amelyet a lángoló ketrecekben függő őskeresztények világítottak meg. Ő ott állt az oroszlánokkal a poros, aranyszínű fényben. Előrontott az első állat, majd megtérten a lábai elé hullott. Egész sor oroszlán tett ugyanígy. Annyira szerették őt, hogy velük is aludt. Végezetül aztán a rómaiak parancsot kaptak, hogy égessék meg. Döbbenetükre azonban nem égett el. Látva, hogy milyen nehéz elbánni vele, villámgyorsan fejét vették, ő pedig egyenesen a mennybe szállt. Többször végigjátszotta magában a jelenetet, s a Paradicsom kapujából minden alkalommal visszatért az oroszlánokhoz.

Végül ellépett az ablaktól, és imádkozás nélkül bebújt az ágyába. A szobában állt még egy súlyos franciaágy. Ezt a lányok foglalták el, ő pedig azon töprengett, milyen hűvös, nyirkos dolgot rejthetne bele. Nem jutott dűlőre, mert semmi sem volt kéznél. Se egy döglött csirke, se egy darab marhamáj. Az ablakon beszűrődő vásári verkli hangjától nem jött álom a szemére. Eszébe jutott, hogy nem imádkozott, így hát felkelt, és letérdelt. Lendületesen indított, sebtében a *Hiskekegy* második felénél kötött ki, majd állával az ágy oldalához akadva csüngött semmire sem gondolva. Felületesen imádkozott, ha egyáltalán el nem feledkezett róla. Néha azonban — miután valami rosszat tett, vagy muzsikát hallott, elveszített valamit, vagy néha minden ok nélkül — egyszerre tűzbe jött, és eszébe jutott Krisztus, amint hosszasan menetel a Kálvária-dombra, és háromszor földrezuhan a súlyos, durva kereszt alatt. Elidőzött ezen a jeleneten, amíg figyelme teljesen szét nem szóródott. Amikor valami felriasztotta, azon kapta magát, hogy egészen elkalandozott — a fejében már hol egy kutya, egy lány, vagy éppen az járt, hogy mihez is kezd majd egyszer egy szép napon. Ma este hálával telt el Wendellre és Coryra gondolva. Kis híján könnyezett a boldogságtól, miközben így imádkozott:

— Uram, Uram, köszönöm, hogy nem az Isten Egyházának vagyok tagja, köszönöm uram, köszönöm! — azzal visszabújt ágyába, s mindaddig ismételte imáját, amíg el nem aludt.

A lányok háromnegyed tizenkettőkor értek haza, s kuncogásukkal felébresztették. Fölkapcsolták a kis kékernyős lámpát, hogy lássanak, amíg levetkőznek. Sovány árnyékuk felkúszott a falra, megtört, majd puhán tovább mozgott a mennyezeten. A gyermek fölült, hogy meghallgassa, mi mindent láttak a vásárban. Susanál egy olcsó cukrokkal megtöltött műanyagpisztoly volt, Joanne-nál pedig egy piros pöttyös papundekli macska.

— Láttátok a táncoló majmokat? — kérdezte a gyermek. — És azt a kövér embert meg a törpéket?

— Mindenféle fura szerzetet — felelte Joanne, aztán odafordult Susanhoz. — Tetszett az egész, kivéve a tudod mit... — Arca különös kifejezést öltött. Mint aki olyasmibe harapott, amiről képtelen eldönteni, ízlik-e neki vagy sem.

A másik némán állt, megrázta egyszer a fejét, majd alig észrevehetően a gyermek felé biccentett:

— Zsindely van a háztetőn — mondta halkán, ám a gyermek meghallotta, s szíve igen gyorsan kezdett kalapálni.

Fölkelt és átmászott a lányok ágyának végébe. Ők eloltották a lámpát, és bebújtak a paplan alá. A gyermek azonban nem mozgott. Addig ült ott a szemét meresztve, amíg a lányok arca ki nem rajzolódott a sötétben.

— Nem vagyok annyi éves, mint ti — szólalt meg végül —, de sokkal okosabb vagyok nálatok.

— Vannak dolgok — mondta Susan —, amiket a te korodbeli gyerekek nem tudnak —, s mindketten kuncogni kezdtek.

— Menj vissza a saját ágyadba — szólalt Joanne.

A gyermek nem mozdult.

— Egyszer — kezdte síri hangon a sötétben — láttam egy nyulat szülni.

Csönd lett. Kisvártatva Susan közömbös hangon megkérdezte:

— És hogy?

A gyermek ekkor már tudta, hogy megfogta őket. Kijelentette, hogy nem árulja el, amíg ők el nem mondják a „tudod mit”. Valójában sohasem látott nyulat szülni, de erről megfeledkezett, amint a lányok elkezdték mesélni, hogy mit láttak a sátorban.

Egy torzszülött volt, csak nem emlékeztek a nevére. A sátor nézőterét fekete függöny választotta ketté, külön a férfiaknak, külön a nőknek. A torzszülött a színpad teljes széltében járkált, s amikor a másik oldalon állt és nem látszott, akkor is jól lehetett hallani. Először a férfiakhoz beszélt, azután a nőkhez. A lányok hallották, amint így szól a férfiakhoz:

— Mutatok valamit, oszt'ha nevetnek rajt', Isten ugyanígy megverheti magukat es. — Vidékiesen, vontatottan beszélt. Hangja nazális volt, se nem magas, se nem mély, egyszerűen semleges. — Isten teremtett ilyennek, oszt' ha nevetnek, ugyanígy megverheti magukat es. Ilyennek akart engemet, én pedig nem ellenkezek Véle. Azér' mutatom meg maguknak, mer' ki kell használjam. El-

várom, hogy illendően viselkedjenek. Nem tehetek róla, nem én szereztem eztet, csak kihasználom. Nem ellenkezek én. — A sátor túlsó oldalán ekkor hosszú csönd következett, végül a torzszülött otthagya a férfiakat, átvált a nők oldalára, s elmondta ugyanezt.

A gyermek minden izma megfeszült. Mintha olyan találós kérdés megfejtését hallagatná, amely titokzatosabb, mint maga a rejtély.

— Úgy értitek két feje volt? — kérdezte.

— Nem — felelte Susan —, hanem egyszerre volt férfi és nő. Fölhúzta a ruháját, és megmutatta nekünk. Kék ruha volt rajta.

A gyermek meg akarta kérdezni, hogy miképp lehetett egyszerre férfi és nő, ha nem volt két feje, de aztán mégsem tette. Vissza szeretett volna kerülni saját fekhelyére és kigondolni. Lemászott a lányok ágyáról.

— És mi van nyúllal? — kérdezte Joanne.

A gyermek megállt, s már csak szórakozott, üres tekintete látszott az ágy támlája mögött.

— Kiköpte őket a száján — mondta —, mind a hatot.

Feküdt a helyén, s megpróbálta elképzelni a sátrat a torzszülöttel, amint a színpad egyik oldaláról átsétál a másikra, ám túlságosan álmos volt hozzá. Könnyebben boldogult a vidéki közönséggel: a férfiak ünnepélyesebbek voltak, akár a templomban, a nők komolyak és udvariasak, szemük kifestve. Úgy álltak mindnyájan, mint akik a zongora első hangjára várnak, hogy elkezdhessék a szent himnuszot. A gyermek hallotta, amint a torzszülött azt mondja:

— Isten teremtett ilyennek, én pedig nem ellenkezek Véle —, mire az emberek így válaszoltak:

— Ámen. Ámen.

— Isten művelte eztet velem s én magasztalom Őtet.

— Ámen. Ámen.

— Magukat es ugyanígy megverhette vóna.

— Ámen. Ámen.

— De nem tette.

— Ámen.

— Emelkedjen föl! Maga ott! A Szentlélek temploma! Nem tudja, hogy maga is az Isten temploma? Hát nem tudja? Isten lelke lakozik magába', nem tudja?

— Ámen. Ámen.

— Ha bárki megszentsegteleníti Isten templomát, Isten romlásba dönti. Ha nevetnek, magukat es ugyanígy megverheti. Az Isten temploma szent.

— Ámen. Ámen.

— A Szentlélek temploma vagyok.

— Ámen.

Az emberek az „ámen”-ek között ritmikusan tapsolni kezdtek anélkül, hogy nagy zajt csaptak volna. Egyre hangtalanabban tap-

soltak, mintha csak tudnák, hogy gyermek van a közelben, aki félig már alszik.

Másnap délután a lányok ismét fölvettek barna zárdaoöltözetűket, s a gyermek és mamája visszakísérték őket a Szent Skolasztikába.

— Ó, Szent Kleofás! — sóhajtották. — Vissza a taposómalomba!

Alonzo Myers fuvarozta őket. A gyermek vele ült elől. A mamája hátul a két lány között utazott, s közben olyasmiket mondogatott nekik, hogy mennyire örül, hogy itt voltak, máskor is el kell jönniük, és annak idején a mamájuk és ő milyen jól érezték magukat a zárdában. A gyermek nem figyelt erre a locsogásra, hanem olyan közel ült az ajtóhoz, amennyire csak lehetett, és a fejét mindvégig kidugta az ablakon. Úgy képzeltek, vasárnap jobb szaga lesz Alonzónak, de nem volt. Amikor a szél a gyermek arcába fújta a haját, közvetlenül bele tudott nézni a délutáni kékséggel keretezett elefántcsontszínű napba, amikor azonban nem, hunyorítania kellett.

A Szent Skolasztika vöröstéglás épület volt egy kert mélyén, a város központjában. Egyik oldalán benzinkút állt, a másikon a tűzoltóság. Magas, fekete, rácsos kerítés vette körül. A vén fák és a virágjaiktól roskadozó kaméliabokrok között keskeny, köves sétányok kanyarogtak. Termetes, holdarcú apáca sietett ajtót nyitni nekik. Átölelte a gyermek mamáját, s vele is hasonlóképp tett volna, ha ő nem nyújtja előre a kezét és húzza össze zordan a szemöldökét. Tekintetét a nővér cipőjén túlra, a burkolatra szegezte. A nővérek hajlandóak még a csúnyácska gyerekeket is megcsókolni, ám az apáca most erőlesen kezét rázott vele, úgy, hogy kissé meg is ropogtatta az ujjait. Hívta őket, hogy feltétlenül térjenek be a kápolnába, mert éppen szentségimádás van. Alig teszi be az ember a lábát az ajtajukon, máris imádkoztatni kezdik, gondolta a gyermek, miközben végighaladtak a fényesre sikált folyosón.

Mintha vonathoz sietne, folytatta hasonló hangulatban a gyermek, miközben beléptek a kápolnába. A nővérek az egyik oldalon térdeltek, a barna egyenruhás lányok a másikon. Tömjénillat terjengett. Világoszöld és arany volt a kápolna. Az egész egy sor magasba szökő csúcsív, amelyek az oltár fölött futottak össze. A pap mélyen leborulva térdelt a szentségtartó előtt. Mögötte kisfiú állt ministránsruhában, és lóbálta a füstölőt. A gyermek letérdelt a mamája és az apáca között, és már javában a „Trantum ergo”-nál tartottak, amikor csúnya gondolatai megszűntek, s kezdett ráeszmélni, hogy Isten jelenlétében van. Segíts’ogy ne legyek gonosz, kezdte gépiesen. Segíts’ogy ne feleseljek neki. Segíts’ogy ne beszéljek úgy, ahogy szoktam. Elméje lassan elcsendesedett, ám mielőtt teljesen kiüresedett volna, a pap fölemelte a szentségtartót, közepén a fénylő elefántcsontszínű ostyával. Ekkor neki eszébe jutott a vásári sátor a torzszülöttel, aki azt mondta:

— Nem ellenkezek. Ilyennek akart engemet.

Ahogy kiléptek a zárda kapuján, a természetes apáca huncutul lecsapott a gyermekre. Kis hűján fekete ruhájába fojtotta, miközben az övére erősített feszület belevájt a gyermek arcába. Azután eltartotta magától, és nézte apró csigaszemével.

A gyermek hazafelé a mamájával együtt hátul ült az autóban. Három kövér hurkát figyelt meg Alonzo nyakán. Azután azt is észrevette, hogy a fiú füle majdnem olyan hegyes, mint a malacé. A mamája beszélgetést kezdeményezve megkérdezte Alonzótól, volt-e a vásárban.

— Vótam — felelte —, és mindent végigjártam. Jó, hogy akkó' mentem amikó', mer' jövő héten nem lesz mán.

— Hogyhogy? — kérdezte a mamája.

— Lezárták — mondta. — Néhány pap kigyütt a városbul, megnézte, oszt' lezáratta a rendőrséggel.

A mamája ejtette a társalgást, a gyermek pedig gondolataiba révedt. Kerek arcát az ablak felé fordította. Nézte a dimbes-dombos legelőt, amely a zöld szín egyre mélyebb árnyalataival itatódott át, míg hullámozva el nem érte a sötétlő erdőséget. Hatalmas, vörös labda volt a nap, akár egy felmutatott, vértől ázott szentostya. Amikor a horizont alá merült, csíkot hagyott az égbolton, mintha vörös agyagút vezetne a fák felett.

Varga Nóra fordítása

Elbeszélések után vagy Elbeszélések előtt

POSZLER GYÖRGY

(az esztétikai nevelés lehetőségéről vagy lehetetlenségéről — három tételben)

Született 1931-ben Kolozsvárott. Irodalomtörténész, esztéta, akadémikus.

Ez az írása a Pécsett 1997. november 21-én megrendezett *Tanuló társadalom* című konferencián elhangzott előadás szövege. A szerző egyes elméleti kérdések tárgyalását a konferencia pedagógiai-közművelődési jellegéhez igazította, ezért — az egyértelműség kedvéért — vállalt bizonyos leegyszerűsítéseket és kiélezetten sarkított megfogalmazásokat is.

„S minél nagyobb lesz a munka produktivitása, annál inkább növekedhetik az értelmes, szabad és életvidám embereknek művészetszomjas köztársasága. Mindaz, ami emeli a produktivitást, mindaz, ami növeli a politikai szabadságot, mindaz, ami serkenti a nagy gondolatokat és az egész összességet felölelő érzelmeket: a művészet virágát is szebbé és dúsabbá teszi. Márpedig a modern kapitalizmus, minden rettenetes kísérő jelensége ellenére, a produktív és demokrácia eddig elért legmagasabb fokának lehetőségeit nyújtja. Csak értsük meg erőit, s tudjuk azok fejlődését okosan irányítani. És ezek az egyre duzzadóbb erők lehetővé fogják tenni, hogy a népies művészet utáni törekvéseink ne legyenek pusztá utópiák” (Jászi Oszkár).

Jászi Oszkár szavai Pécsett. 1907. október 3-án, délután háromkor. Figyeljük csak jobban meg. A munka növekvő produktivitása; a politikai szabadság ereje; gondolatok és érzelmek serkentése; a modern kapitalizmus hatalma; mindezek fejlődésének okos irányítása; életvidám emberek művészetszomjas köztársasága. Utópia vagy ellenutópia, lehetőség vagy lehetetlenség '907-ben, a század hajnalán? Utópia vagy ellenutópia, lehetőség vagy lehetetlenség '997-ben, a század alkonyán? Erről a következő három tétel.

Első tétel — nosztalgikus felhanggal: az elbeszélések ígézetében

Jászi gondolatai — Jean-François Lyotard fogalmával — a narratívák, elbeszélések jegyében fogalmazódnak. Miről is van szó? Először a tudást, tudományt és művészetet igazoló két „kis” elbeszélésről. Arról, hogy az emberiség a szabadság, ezen belül a gondolatszabadság hőse. A tudáshoz, tudományhoz, művészethez minden népnek joga van. És arról, hogy a tudás csak önnön szabályainak engedelmeskedik, aszerint halad. De összhangban lehet a közösségi élet nagy céljaival. Másodszer a történelmet, a történelmi folyamatot igazoló két „nagy” elbeszélésről. Arról, hogy a történe-

lem az ész, a szabadság, a munka fokozatos emancipációja. Az emberiség folyamatos gazdagodása. A tudomány és művészet révén is. Vagy arról, hogy a történelem a teremtmények üdvözülésének erkölcsi és gyakorlati iskolája. Az emberiség fokozatos megtisztulása. A hit és művészet révén is. Ezeket fogja össze egységes, óriási, természetet-társadalmat magyarázó elbeszéléssé Hegel bölcsellete. A modernitás átfogó igazolása — különböző történelmi lépcsőkben és változatokban. A célok — szóljanak a felvilágosodásról vagy szabadságról, a demokráciáról vagy szocializmusról — a jövőbe utaltnak. Ettől lesz a modernitás elbeszéléssora projektum, azaz terv. A modern teoretikusai, például Habermas szerint befejezetlen, tehát folytatandó terv. A posztmodern teoretikusai, például Lyotard szerint lefutott, tehát felváltandó terv. Ez alternatívában, a befejezett vagy lefutott jelleg, a folytatandó vagy felváltandó terv alternatívájában helyezendő el az esztétikai nevelés dilemmája, lehetősége vagy lehetetlensége is.

A modernitás elbeszéléssorához tartozik egy jól körülírható esztétika. Csak vázlatosan.

A legtisztább megalapozás Kanttól származik. Az esztétikum elméleti autonómiájáról van szó. Hogy önmagában, etikumtól és logikumtól függetlenül is meghatározható és meghatározandó. De éppen autonóm voltában szolgálja a humánus képességek nevelését. A legtisztább folytatás Schillertől származik. Az esztétikum történelmi hivatásáról van szó. Hogy a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába, a kényszer birodalmából az erkölcs birodalmába a szépség köztársaságán keresztül vezet az út. A legtisztább összegzés Hegeltől származik. Az esztétikum bölcséleti helyéről van szó. Hogy az esztétikum, a művészet az abszolút szellem része. Benne vagy benne is a világ öntudatra jut, megismeri önmagát. A legmagasabb szinten megvalósítja szubjektum és objektum, én és külvilág végső egységét.

Az elméletileg autonómmá tett, történelmi hivatással felruházott, bölcséleti helyében meghatározott esztétikum, azaz művészet ott helyezkedik el az anyagi-érzéki és fogalmi-szellemi szféra között. Jelenségében-formájában még anyagi. Lényegében-tartalmában már szellemi. Kivált a korábbi kultikus-vallásos, a későbbi praktikus-mindennapi összefüggésből. E külvilágtól elkülönülő, de a külvilágra vonatkozó esztétikai-művészi szféra jól körülhatárolható. „Alatta” van a tisztán anyagi-érzéki, „még” nem esztétikai-művészi. „Fölötte” van a tisztán fogalmi-szellemi, „már” nem esztétikai-művészi. Középpontjában pedig a csak esztétikai célzattal létrehozott autonóm műalkotás. Ami saját, öntörvényű szerkezetében a nem esztétikai külvilág elemeit az esztétikai belvilág elemeivé alakítja. Ez autonóm műalkotásban rejlik a világ érzéki-szellemi megragadásának, értelmezésének, megítélésének — végső soron megváltoztatásának lehetősége. Az autonóm műalkotás öntörvényű szerkezet, de nem befejezett. E befejezetlenség jelent-

het kitöltetlen helyet, meghatározatlan tárgyiasságot, nyitott jelleget. Ezzel pedig kínálja a befogadónak a lehetőséget: a kitöltetlen kitöltésére, a meghatározatlan meghatározására, a nyitott zárására. A valóságos esztétikai-művészi szféra így alkotók, művek és befogadók egymást meghatározó viszonylatrendszerében jön létre és őrződik meg. Ez esztétikai-művészi szférát veszi körül a mindennapok nem-esztétikai vagy ál- és előesztétikai jelenségekkel telített világa. De e modell azt a lehetőséget is tartalmazza, hogy az esztétikai-művészi szféra kisurgárzása a mindennapok világát is áthatja, esztétikai-művészivé vagy majdnem-esztétikai-művészivé alakítja. Az autonóm műalkotás hordozza a befogadás optimumának, a katartikus hatásnak az ígérését is. Legyen ez Arisztotelész értelmében a félelem és szánalom felkeltése és a tőlük való megszabadulás. Legyen ez Lessing értelmében szenvedélyeink és indulataink érényes készségekké való alakítása. Vagy legyen ez Lukács értelmében a partikularitásból a nembelibe való felemelkedés.

Ez esztétikai koncepció meghatároz — természetesen leegyszerűsítettebb szinten — egy művelődéspolitikai és nevelési elképzelést.

A művelődéspolitikai elképzelés — emlékezzünk vissza, és ne féljünk kimondani! — igencsak körülírt volt. Mert az elmúlt kor ilyen vagy olyan diktatúrája a kultúrát és a művészetet fontosnak tekintette. Azzal vagy azzal is igazolni akarta önmagát. Ezért a művészetet, a világ érzéki-szellemi megragadásának, értelmezésének, megítélésének — végső soron megváltoztatásának lehetőségét támogatta, és minél szélesebb réteghez eljuttatta. Ebből fakadtak a nagy, jelszóvá degradálódott illúziók. Arról, hogy legyen a zene mindenkié; legyen a nép olvasó néppé — és még hosszasan tovább. Ezért lett széles könyvtár-, színház- és mozihálózat. Olcsó könyv, hangverseny és kiállítás. És a közművelődés — itt, most Pécsen legyen „szabad tanítás”! — sok egyéb formája is. És mindaz a jelentős mennyiségi növekedés, ami az állami fenntartásban és támogatásban — egészen a periódus utolsó szakaszáig — viszonylag biztos alapra talált. Elvileg pedig a permanens nevelés elmélete az iskolát és a közművelődést egy nagyobb művelődéspolitikai egységben összefogta.

Csakhoggy e nagy felvilágosító pátoszhoz és a belőle fakadó művelődéspolitikához hozzákötődött néhány feloldhatatlan dilemma.

Először: a művelődés sok lehetséges csatornája helyett létrejött a művelődés egyetlen lehetséges csatornája. Az állami művelődés. Mellette legfeljebb az államosított szakszervezeti mozgalom és államosított ifjúsági mozgalom művelődéséről lehetett szó. Másodszor: az egyetlen csatorna és központosított irányítás kioltotta a spontán aktivitást, a civiltársadalom önmozgását. Harmadszor: a hipertrófiás központosított irányításban bőségesen megteremtek a

művelődéspolitikai téveszméi. Például a három „T” teóriája vagy inkább teorámája. A támogatás és tiltás, ölelgetés és fojtogatás egyszeri és megismételhetetlen egységével. Negyedszer: a mennyiségileg erősen felnövesztett, minőségileg hiányosan megalapozott intézményhálózat aritmiás vérkeringésében egy az esztétikai koncepció szigorúbb változatához igazodó, annak legjobban megfelelő, konzervatív művészeti anyag cirkulált. Gazdagon válogatva a 19. század realista művészetéből, erősen megszűrve a 20. század modern törekvéseit, majdnem kizárva az avatgarde tegnapi-mai változatait. Ez pedig — bizonyos társadalmi rétegeknél — anakronisztikus ízlésszintet teremtett és rögzített.

A nevelési elképzelés — erre is emlékezzünk vissza és ezt se féljünk kimondani! — ugyancsak körülírt volt. Mert az elmúlt kor ilyen vagy olyan diktatúrája a kultúrát és a művészetet fontosnak tekintette. Azzal vagy azzal is igazolni akarta önmagát. A nevelési és művelődéspolitikai elképzelés egyazon esztétikára épült. Központjában a nevelési tevékenység teljes vérkeringésének a kiépítésével. A permanens nevelés ígézetében. Az óvodától az iskolán át a közművelődésig — itt, most Pécsen legyen „szabad tanításig”. E teljes vérkeringés készítsen fel: az önálló esztétikai-művészi szférában való tájékozódásra: az öntörvényű autonóm műalkotás magas szintű befogadására; a műalkotás adta katartikus élmény átélésének képességére; a vizuális és auditív művészetek iránti érzékenységre; a magatartás és a környezet esztétikai alakítására. Mindezt az aktív-alkotói és passzív-befogadói magatartás egységében. Vagyis nemcsak egyszerűen befogadóként, hanem bonyolultan alkotó befogadóként. Amennyiben a befogadás is tartalmaz a mű újratерemtésében alkotói, az alkotás is tartalmaz az élmény megformálásában befogadói mozzanatot. Ez alkotó befogadói magatartásban pedig növekedjék a személyiség önállósága, rugalmassága, sokoldalúsága, emberi-történelmi öntudata. Egy ponton művelődéspolitikai és nevelési elképzelés szorosan összekapcsolódott. A művelődéspolitikai szélesítse, gazdagítsa az elérhető műalkotások kínálatát. A nevelés készítsen fel a jó egyéni választásra.

Csakhogy e nagy felvilágosító pátoszhoz és a belőle fakadó neveléshez is hozzákötődött néhány feloldhatatlan dilemma.

Először: a teljes vérkeringést nem sikerült kialakítani. A legösszetettebb az óvodai nevelés maradt. Utána ez összetettség fokozatosan felbomlott. A vizuális nevelés az egész rendszerben csak csökevényesen jelent meg. A zenei nevelés az általános iskola után elszegényedett. Másodszor: az iskola és a közművelődés között is megtört a kör. A közművelődés korántsem fogott át széles rétegeket. A benne való részvétel a legtöbb esetben esetleges és ideiglenes lehetett. Harmadszor: mindvégig megmaradt az egész esztétikai nevelés irodalomcentrizmusa. Ez a jelenségek-folyamatok nagy részét fogalmi-verbális síkra csúsztatta át. Megfo-

galmazható eszmét-jelentést keresett ott is, ahol a műalkotás illet nem hordozott vagy másként hordozott. A többi művészet természetrajzát is az irodalom természetrajzából levezetve, pontatlan vagy torz következtetésekre jutott. Negyedszer: az egész iskolai nevelésben túlsúlyos volt — az aktív-alkotói magatartással szemben — a passzív-befogadói magatartás. Az aktív-alkotói magatartás csupán a szakköri formákhoz, művészeti körökhöz, amatőr csoportokhoz kapcsolódott.

Vagyis: az elképzelések teljességet sugalltak, a megvalósulások féloldalasak maradtak.

Második tétel — eksztatikus felhanggal: a felszabadulás mámorában

Ám mindez a modernitás nagy elbeszéléseinek ígézetében. És a nagy elbeszélések — úgymond — lefutottak. Modernitás után posztmodernitás. Az elbeszélések világa után az elbeszéléstelenség világa. Heroikus-poétikus kor után profán-próza kor? Nem egészen. Mert a profán helyett meglehet benne a heroizmus felszámolásának, a deheroizálásnak a másfajta heroizmusa. Mert a próza helyett meglehet benne a poétikum átalakításának, a transzpoétizálásnak a másfajta poétikuma. Mindenesetre Lyotard és a posztmodern teoretikusai a modern lecserélését, legalábbis másként folytatását remélik. Mindenesetre Habermas és a modern teoretikusai a modern továbbélését, legalábbis valamelyes befejezést várják. De lecserélésen és másként folytatáson, továbbélésen és valamelyes befejezésen egyaránt rajta a profánná-prózaivá válás árnyéka. Talán megvan e kettősség párhuzama a bölcsleletben is. A modernitás összefoglalásaként Hegel illúziótól is ihletett egészen valódi filozófiája. A posztmodernitás megelőlegezéseként Fukuyama székszisztól is ihletett félig ál-filozófiája. A történelem beteljesedés utáni kihunyásáról az igénytelen utolsó emberben. Vagy a történelem robbanás utáni újrakezdéséről a kezdetleges első emberben. Mindezt összegezve Baudrillard nem indokolatlanul teszi fel a kérdést. Mi lesz az orgia után? A minden irányú felszabadultság eksztatikus mámorá után? Amiben nem alkotunk újat, csak felgyorsítva-megsokszorozva szimuláljuk a régít. És közben összecseréljük a jót és rosszat, szépet és rútat, értékeset és értéktelent, erkölcsöset és erkölctelent. Mert egyik sem jeleníti meg egyértelműen önmagát. Ugyanis éppen a viszonyítási alap hiányzik. Talán az elbeszélés mint viszonyítási alap. Amelynek mentén — bizony, ígézetében is — a jelenségek önmagukban értelmezhetők, ellentétüktől elkülöníthetők, minőségükben értékelhetők voltak vagy legalábbis lehettek.

E folyamatban itt, Kelet-Közép-Európában létrejött egy sajátos helyzet. Hogy az elbeszélések összeomlását vagy legalábbis megkérdőjelezését egyértelműen egyetemes felszabadulásként értelmeztük. Ez szülte a felszabadultság mámorát vagy eksztázisát.

Mert évtizedeken át egy nagy, egyetlen, kötelező elbeszélés nyomásában élünk. Az ember felvilágosodásáról, emancipálódásáról szóló nagy, egyetlen és kötelezővé tett elbeszélés önmaga alapelvei ellen forduló, ad absurdum vitt extremitásában. Ami — éppen mert önmaga alapelvei ellen fordult — kultúrából politikává, filozófiából ideológiává, demokráciából diktatúrává lett. Így váltunk egy hibás logika követésére hajlamosak. Amelyben a torz és rossz konklúziót az ép és jó premisszával azonosítottuk. A lehetlenné vált végpontból elvetvén a lehetségesnek maradt kiindulópontot is. Valóban furcsa helyzet alakult. Az elbeszélések összeomlását vagy legalábbis megkérdőjelezését az egykori demokráciák ugyan felszabadulásként, de kiüresedésként is élték meg — jó adag józan kétellyel. Az elbeszélések összeomlását vagy legalábbis megkérdőjelezését az egykori diktatúrák csak felszabadulásként és feltöltődésként élték meg — jó adag mámoros hittel.

Az elbeszélések összeomlásából vagy legalábbis megkérdőjelezéséből születő posztmodern esztétikája az elbeszélések felépüléséből és főként megszilárdulásából születő modern esztétikájának szöges ellentéte. Ott Kant, Schiller és legátfogóbban Hegel alapoz. Itt Sontag, Lyotard és visszajáról Hamermas körvonala. Az ellentétet — bevallom — sarkítottan fogalmazom. Ott a művészet szélesebb, transzcendens, történelmi távlatba állított, valószínűleg utópikus felvilágosító szerepe. Itt a művészet szűkebb, immanens, történelmi távlatról leválasztott, nyilvánvalóan antiutópikus kijózanító szerepe. Ott a művészet a közélet világára nyit. Itt a művészet a közélet világa felé zár. Ott zárt, világszerű, világot megítélő autonóm műalkotás. Itt nyitott, idézetszerű, ellenvilágot játszó, nem autonóm műalkotás. A modernben norma vagy normabontás jegyében komponáltatik az eszerint értelmezhető műalkotás. A posztmodernben spontán-játékos komponálásban teremtetik a norma szerint értelmezhetetlen műalkotás. Vagyis ott a műalkotás előtt létező, itt a műalkotásban teremtett norma. Ebből következik egy végső alkotásbeli sajátosság: a modern műalkotás ábrázolás, a posztmodern műalkotás esemény. Az ábrázolás a múltra és jelenre vonatkozik, az esemény a jelenre és jövőre. A modern, autonóm műalkotás körül önálló esztétikai szféra. Ami elkülöníti a művészi-érzéket és tudományos-fogalmat, a művészt és nem-művészt, a tartalmat és formát, a magasat és alacsonyt. A posztmodern, nem-autonóm műalkotás körül nincs önálló esztétikai szféra. Mindezek egybemosódnak. A művészi-érzéki a tudományos-fogalmival, a művészi a nem-művészi, a tartalom a formával, a magas az alacsonnyal. A létező esztétikai szféra sugallja a reményt, hogy az esztétikai szféra áthatja, esztétikaivá teszi a mindennapokat. A megszűnt esztétikai szféra érezteti a tényt, hogy a mindennapok áthatják, mindennapivá teszik az esztétikai szférát. Ott, a modernben, a művészetben egy meghatározó tendenciára épülő viszonylagos egység. Itt, a posztmodernben,

a művészetben egy meghatározó tendencia hiányára épülő teljes sokféleség. Igaz: a viszonylagos egység sokszor türelmetlen a másfélével szemben; a teljes sokféleség mindig türelmes a másfélével szemben.

Harmadik tétel — szkeptikus felhanggal: a kiábrándulás józanságában

Mindezek után felmerül egy alapvető kérdés: lehet-e művelődéspolitikai és nevelési elképzelést építeni eme esztétikára. Ami lemond a művészet felvilágosító szerepéről, közéleti ihletéről, az autonóm műalkotásról, az önálló esztétikai szféráról, a mindennapok esztétizálásának reményéről? Vagyis az esztétikai-nem-mindennapi szférát feloldja a nem-esztétikai mindennapi szférában. A művészet körülhatárolható, viszonylagos egységét pedig a művészet körülhatárolhatatlan, teljes sokféleségével helyettesíti.

Ha lehet művelődéspolitikai és nevelési elképzelést építeni eme esztétikára, a további kérdés így fogalmazható: mire összpontosító művelődéspolitikai, és mire nevelő nevelés lenne?

Van egy lehetséges fogódzó. Ezt is szembeállítás útján közelítem. Ott a katarzistról mint a befogadás optimumáról esett szó. És ennek megfelelően a katarzisképességre való nevelésről. Itt a szenzibilitásról mint az érzékelés optimumáról eshet szó? És ennek megfelelően a szenzibilitás képességére való nevelésről?

Főként Sontag az új szenzibilitásról írott esszéjét követem. A művészet egy új tudat, főképpen azonban egy új érzékenység alakításának eszköze. Nemcsak szándékát és módszerét, de anyagát is szüntelen cseréli. Veheti ezt — mármint anyagát — a személyes képzeletből, ám az ipari technológiából vagy a kereskedelmi produkcióból is. Így kerül közelebb — materiáját tekintve — a technológia, a tudomány és a hétköznapi praxis lehetőségeihez. Szellemiségével ezért a fogalmitól az érzéki, ha úgy tetszik, a tartalmától a formai felé közeledik. Ezért nem is a verbális vagy verbalizálható morális tartalmat hordozó irodalom, hanem az ilyen tartalmakat kevésbé hordozó zene, film, tánc, építészet kerül a középpontba. Benne nem a gondolat, hanem az érzékelés lényeges. Nem a világnézeti vagy morális tartalom kifejezése, inkább az élet és vitalitás kiterjesztése. Ezáltal oldhatja a modern ember érzéki anesztéziáját. Körvonalaazhatja a szépség, a stílus, az ízlés új törvényeit.

Nos, a katarzisa és katarzisképességre biztos lehetett építeni egy — lehet — megvalósíthatatlan nevelési egész elképzelést. A szenzibilitásra és a szenzibilitás képességére talán lehet építeni egy — esetleg — megvalósítható nevelési fél-elképzelést. De — úgy tudom — ez még nem adott. Tehát ki kell találni. Persze a szenzibilitás elképzelésének valamelyes oldásával, avantgarde vagy neoavantgarde doktrinériájának lazításával. Talán a kettő, a

modernitás és posztmodernitás valamely ötvözetével. Hiszen az is meggondolandó: lehetséges-e posztmodern vagy tisztán posztmodern kultúra e premodern vagy majdnem premodern társadalomban.

Ki kell találni? De hogyan? Nem tagadom, arra gondolok, hogy nagy, tisztázó eszmecserék szükségeltetnek. Olyanok — persze a megváltozott világ megváltozott módján —, amilyenek az egykori népművelési konferenciák, nevelésügyi kongresszusok voltak. Vagy amilyeneket az Akadémia szervezett a közoktatási reform ügyében. Hogy mi a megvitatandó? Csak néhány szempontot ehhez. És ha megengedhető, pontokba foglalva.

Először: igenis szükség van átgondolt művelődéspolitikára. A felszabadulás mámorában, Baudrillard szavával az „orgiában” vagy „orgia után” megfogalmazódtak vélekedések. Hogy a művelődéspolitikai fölösleges vagy káros is. Ha szabadság van, a gátak leomlanak, a folyamatok spontán módon lefutnak és rendeződnek. Nos, nem hiszem. Szabadság van, a gátak leomlottak, a folyamatok spontán módon lefutnak és rosszul rendeződnek. Éppen azért szükségeltetik az átgondolt művelődéspolitikai, hogy a folyamatok ne egészen spontán módon fussanak le, és ne rosszul rendeződjének.

Másodszor: A régi diktatúra helyett új demokrácia lett. Hogy is volt? Az elmúlt kor ilyen vagy olyan diktatúrája a kultúrát és művészetet fontosnak tekintette. Azzal vagy azzal is igazolni akarta önmagát. Hogy is van? A jelen kor ilyen vagy olyan demokráciája a kultúrát és művészetet nem tekinti fontosnak. Nem azzal vagy azzal is akarja igazolni önmagát. Azaz a művészet társadalmi rangja alaposan megváltozott. Diktatúrabeli elnyomott lényegességét demokráciabeli szabad lényegtelenségre cserélte. A diktatúrában működött a régi, egycsatornás, állami művelődésre épülő régi, egycsatornás állami mecénatúra. Ám ez a diktatúrával együtt összeomlott. A demokráciában szükségeltetik egy új, többcsatornás, nemcsak állami művelődésre épülő, többcsatornás, nemcsak állami mecénatúra. A diktatúra a művészetet fojtogatta és ölelte. A demokrácia felszabadítja és magára hagyja? Nem egészen. A többcsatornás nem csak állami mecénatúra körvonalai kialakulóban vannak, és működni is kezdenek.

Harmadszor: tisztázandó lenne néhány szempont. Hogyan áll az esztétikai kultúra és az esztétikai nevelés a szétzilálódó és újrászerveződő iskolarendszerben és szétzilálódó és újrászerveződő(?) közművelődésben? Lehet-e egyáltalán valamiféle, ha nem is teljes, ha meg is törő vérkeringésről beszélni, vagy sem? Érdemes-e a permanens nevelést egyáltalán emlegetni, vagy a fogalom már a neveléstörténetek kompetenciájába tartozik? Tisztázandó: lemondunk-e végérvényesen a művészet emberi-erkölcsi-világnézeti súlyáról és az ebben rejlő nevelési-nevelődési lehetőségekről? Úgy vélem, ne tegyük. Legszívesebben azt mondanám: pereljük

vissza a művészeti tartalom jogát. Természetesen — kizárólag a jólneveltség okán — mondhatunk jelentést vagy üzenetet is. Sőt, nagyon félve még hozzászerek valamit. A művészet politikamentessége sem lehet mindenkor és mindenhol érvényes, megdönthetetlen alapelv. Egyenesen úgy vélem: a művészet feltétlen politikamentességéről beszélni egy olyan művészeti és irodalmi tradícióban, mint a mienk, történelmileg érthető, de végérvényesnek nem tekinthető doktrinér félreértés.

Negyedszer: Elbeszélések után, de elbeszélésektől függetlenül is mindenképpen sokféleség. A művészetben, esztétikában és esztétikai nevelésben is. De valószínűsíthető, hogy az emberiség előbb-utóbb teremti magának új elbeszélést vagy elbeszéléseket. Mert elbeszélés vagy elbeszélések, jövőkép vagy jövőképek nélkül nem élhet. Ezek lehetnek utópiák is. De azt hiszem, az emberiség utópiák nélkül sem élhet. Elbeszélések, jövőképek és utópiák mentén pedig másként alakulhat a művészet, az esztétika, a művelődéspolitikai és esztétikai nevelés. Lehet, nemcsak régi elbeszélések után vagyunk, de új elbeszélések előtt is. Továbbá érdemes meggondolni: mi érvényes a modernitás nagy elbeszéléseiből, mi őrizhető tovább. Jürgen Habermast idézem:

„...a modern kornak a 18. századi felvilágosodás filozófusai által megfogalmazott projektuma abban rejlik, hogy mindenkori önértelmezésükben semmitől sem zavartatva fejleszti az objektív tudományokat, az erkölcs és jog univerzalisztikus alapjait és az autonóm művészetet... A Condorcet-hez hasonló felvilágosítók-nak még megvolt az a szertelen elvárásuk is, hogy a művészetek és a tudományok nemcsak a természeti erők ellenőrzését segítenék elő, hanem az emberek világ- és önértelmezését, az erkölcsi haladást, a társadalmi intézmények igazságosságát, sőt egyenesen az emberek boldogságát is előmozdítanák. Ebből az optimizmusból a 20. század nem sokat hagyott meg. De a probléma megmaradt, s az eszes emberek most is azon különböznek össze egymással, hogy kitartsanak-e a — bármily megtört — felvilágosodás intenciói mellett, avagy adják fel a modern kor projektumát.”

BALÁZS SÁNDOR

Jelenits Istvánnal

Mi ez, ami itt elődeinkkel, velünk és utódainkkal történik, aminek részesei vagyunk Alfa és Omega között?

A régiek úgy gondolták, hogy az idő ciklikusan ismétlődik, visszatér. A Bibliából tudjuk, hogy valamikor elkezdődött és egykor véget ér, és hogy tulajdonképpen nem evilági beteljesülés felé tart, hanem az örökkévalóságra készít elő bennünket. Vannak benne dolgok, amelyek itt a világban túlélnek minket (alkotások, emlékek, intézmények), az embernél öregebbnek látszanak, mint a fák is, amelyek körülvesznek bennünket. De valójában mégis ezek fognak elmúlni, és mi maradunk meg, illetőleg támadunk fel az örökkévalóságban hitünk szerint. Erre érlel bennünket időbe ágyazott életünk. Érdekes helyzet ez: az evilági időben túlél bennünket a világ, igazából meg mi éljük túl a világot. Úgy dolgozunk érte, hogy közben a saját örökkévalóságunk felé tartunk. Ezen sokat gondolkodom: itt a földön célképzeteink szerint valamit elhagyunk azért, hogy valamihez közelebb kerüljünk; az örökkévalóságban pedig valószínűleg visszkapjuk azt, ami itt elveszni látszik, vagy látszólag elvész. Amit a földön elveszítünk, az valahol megmarad, és ha érdemes arra, hogy az örökkévalóságba belépjen, akkor újra a miénk lesz. Mi pedig Istené, mert végül is ő az idő gazdája, ő fészítette ki pályáját, amit mi ámulva nézegetünk, illetve járunk be.

Napjaink teleologikus, cél-rationális embere a végtelen időből csak szegmenseket sejt meg. Kapcsolatot létesíteni az örökkévalósággal — még a hívő ember számára is csaknem reménytelenül nagy feladatnak tűnik. Miképpen illeszthető be e szegmens-idő a nagy egészbe?

Azért mi nem vagyunk teljesen belevetve ebbe az időbe, hiszen a cél-rationális ember is emlékezik és tervez: nem rabja a pillanatnak, nincs kiszolgáltatva teljesen a pillanatban ható erőnek, hanem bizonyos értelemben védekezni tud ellenük. Járnunk próbáljuk az életünket. De többnyire valóban az a helyzet, hogy ebből az egész összefüggérendszerből egy-egy részt látunk át. A mai ember éppen az idősíkok mentén lép előre vagy pillant hátra, lát fejlődést vagy fogalmaz meg és követ valamiféle tervet. Hitünk arra tanít, hogy az örökkévalóság égboltját is próbáljuk e fölött megkeresni, rá föltekinteni. Ez közelebb van hozzánk, mint gondolnánk, de csakugyan: ez a mostani, programokban ránkforgácsolódo tevékenység elszoktatott minket attól, hogy az örökkévalóság égboltja alá álljunk. Ez egy kicsit tényleg olyan, mint a csillagos ég: ritkán adatik megállni és elgondolkodni alatta, de magunkban hordozott emlékeink révén felidézhetjük. Ha nem is rationális értelmünkkel, vagy evilági emlékekre épülő képzeletünkkel, de valahogy az örökkévalóságot is fel tudjuk idézni magunkban, annak rendszerét, éppen az időtől elszakadó dimenzióit. Érzékelhetjük valamiképpen. A vallás ehhez sok segítséget ad például az ünnepeivel. Sokan úgy

vélik, hogy az ünnepek még a ciklikus időkép emlékeit őrzik — bizonyos mértékig ez így is van, hiszen az esztendő forgásához kapcsolódnak —, de ugyanakkor az örökkévalóságnak a képét is felidézik. Jelenvalóvá tesznek számunkra olyan dolgokat, amelyek az időben eltávolodtak tőlünk, és mégis itt vannak. Nemcsak úgy, mint egy valaha megtörtént eseménynek a fakuló, távolodó emléke, hanem mint közeledő dolog, amiben részünk lehet. Ez valóságos lehetősége és tapasztalata az emberi életnek. Ahogy tanítom annak a gyermekét, akit valaha tanítottam, s a gyerekben megint csak jelenvalóvá válik egy mozdulat vagy egy gesztus, ami egy harminc évvel korábbi helyzetet idéz — ezek valóságos dolgok és fogékonyságunk észrevételükre, vagy arra, hogy ezek mentén induljunk el és nézzünk szét. Mindez arra vall, hogy az örökkévalósággal szemben nem állunk idegenül: ha harangozni hallunk róla, akkor a harangszó megérint bennünket. Ebben keresünk támaszt, kinyújtózkodási lehetőséget, megnyugvást is azokkal a kihívásokkal szemben, amelyeket az idő elénk helyez.

Az idősíkok közül melyik lehet a legfontosabb? Szent Ágostonnál például azt látjuk, hogy a múlt lesz az a termékeny talaj, amelyből kihajt a keresztény ember.

Múlt, jelen, jövő — egyformán fontos síkjai életünknek. A múlt sem egyszerűen csak adat, hanem értelmezésre szoruló tartomány. Amit a múlt jelent, azt folyamatosan újra tudjuk értelmezni, és ezt meg is kell tenni. Ebből kap értelmet a jövőnk, ami nem a múltnak a megtagadása, de nem is egyszerűen úgy sarjad a múltból, hogy nekünk már nincs mit hozzátennünk, mert az determinálja a jövőt. A múltat igyekszünk vállalni, értelmezni, meghaladni a jövőben, valami módon beteljesíteni annak jobb lehetőségeit.

Isten ujjá mindenkit megérint?

Én hiszek abban, hogy igen, vagy legalábbis hiszem azt, hogy felszólításait, esélyeit megkapja mindenki. Hogy él-e vele — ez már a személyiségnek a titka.

Alfa és Ómega között miként látja önmagát, tevékenységét, hivatását?

Érdekes dolog ez, mert amikor az ember a döntések előtt áll, akkor elemi erővel érzi át, hogy sokféle nyílnak előtte utak, és nagy felelősség ezek közül egyet kiválasztani, a többiről lemondani. Van bennünk — azt hiszem, mindnyájunkban — igény az egészre, voltaképpen mégis a rész jut nekünk, természetesen mindenkinek. Elindulunk egy úton és az összes többiről le kell mondanunk. Többé-kevésbé érezzük is, hogy amit elhagytunk, azt egyszer s mindenkorra hagytuk el. De nyilván azt is érezzük, hogy az választ a legrosszabbul, aki nem tud választani, mert ő mindenről lemond. Az egészhez is akkor kerülünk mégis közelebb, ha beletörődünk, hogy a rész lesz a mienk — majdnem azt mondhatnám, hogy az Egésznek a pátozával, azzal a tudattal, hogy a többihez is közünk van. Voltaképpen akkor lesz igazán közünk hozzá, ha azt a részt, ami nekünk jutott, nyugtalanság nélkül fogadjuk el: nem savanyú a szőlő alapon, hanem mély érdeklődéssel és alázattal ugyanakkor. Az érdekes az, hogy amikor visszafelé néz az ember, akkor — lehet,

hogy csalódással, de — mindenképpen a valóságnak megfelelőben tekint a dolgokra, s már nemigen érzi át a választás egykori izgalmát vagy felelősségét, inkább úgy érzi, hogy a dolgok választották őt, és nem ő a dolgokat. Felismeri: tulajdonképpen nem is nagyon lehetett volna másfelé menni, és amit akkor olyan nagy pátozzsal élt át, hogy lemond erről meg arról, az kicsit mosolyt keltő visszafelé nézve. Lehet, hogy csalódás, de mindenesetre úgy érezzük, hogy a dolgok adtak kézről-kézre, nem pedig az utak voltak egyértelműek. Persze ez abból is adódik, hogy a többi lehetőség nem vált valóra, ez pedig igen. Legfőlebb azt láthatjuk, hogy mondjuk egykori barátunk más lehetőséget választott, amit magunk is választhattunk volna akkor, de már nem érezzük át, hogy csakugyan választhattuk volna, mert kérdés, hogy szubjektíve igazán megvolt-e a lehetőség. Nem tudjuk összevetni, hogy mi lett volna, ha... mert az nem lett. És egyre inkább kételkedni kezdünk abban is, hogy mint lehetőség tényleges volt-e a többi. Azt hiszem, hogy ennek felismerése megváltoztatja a személyiségünket is. Egy fiatalember roppant gazdagnak érzi magát: lemondásait valóságosnak, nagy gesztusoknak tekinti. Az idősebb ember pedig bizonyos mértékig szegénynek, de ez nem sanyarú szegénység, hanem egyszerű szegénység, hogy ez lett, ennek kellett lennie.

Önben mi volt a döntés forrása, hogy ezt az utat kell járnia? Mi volt a belső indíték? Előbb magyar szakos hallgató volt, majd később került a Hittudományi Akadémiára.

Utólag visszagondolva biztos sok minden közrejátszott ebben. Már elég korán úgy képzeltem el az életemet, hogy piarista leszek. Részben a körülményekből adódott, hogy mégsem léptem be az érettségi után: éppen akkor a rend létszámát radikálisan csökkentették. Ekkor azt ajánlották, hogy mint Budapesten lakó előbb végezzem el civilként az egyetemet, mert a létszámkeretben így nem foglalkok helyet. Tehát ez praktikus megfontolás volt, de már civilként is azzal a szándékkal mentem az egyetemre, hogy utána belépek a rendbe. A Hittudományi Akadémiát rendkívüli hallgatóként már ekkor látogattam. Tizenkét éves gyerek lehettem, amikor a háború végigsöpört az országon, s megrendítő tapasztalatokat hozott számomra: a polgári biztonságából való kisodortatás, otthonok összeomlása, mindez nagy belső függetlenséget alakított ki bennem. Furcsa ezt így fogalmazni: a gyerekkori otthonomat, ami eltűnt, véglegesnek éreztem. Azóta sohasem, a jelenben sem tartok rá igényt, hogy végleges otthonom legyen. Az ideiglenességet nem találtam riasztónak, hanem valahogy természetesnek, megszoktam.

A másik fontos dolog az lehetett, hogy fiatal fejjel éltem át az iskolák körül folyó eszmei harcokat. Piarista gimnáziumba jártam magam is Pestre, államosítottak minket is, így két évig állami vezetés alatt tanultunk. Mivel tanáraink eltűntek, egymásra szorultunk. Jobb tanuló lévén aktív cserkészként átéltem, hogy segíteni tudok a többieknek. Ez szintén sokat jelentett. Olyanfajta igényesebb olvasmányokat kezdtem el forgatni, amelyek abban a megkérdőjelezett környezetben eligazodáshoz segítettek. Elsősorban

Szent Ágoston volt, akit nagyon fiatalon a kezembe vettem, és akiben nagy örömet találtam. Sok olyan kérdés merült fel prédikációiban, amelyeket én direkt módon a saját tapasztalataimmal rokonnak érezhettem: a biztonság megrendülését, a keresztyén ember magatartását egy ilyen helyzetben. Tulajdonképpen akkor gondoltam azt, hogy alighanem itt a helyem a rendben. Szellemi vagy spirituális lehetőségnek tűnt az iskola, így kézenfekvő volt, hogy nekem is egy tanító rendnek az iskolájába kell visszatérnem. Az egyetem elvégzése után még kérdéses volt, hogy ha tényleg belépek a rendbe, akkor vajon nem éppen ellenkező pályára fogok-e jutni, hiszen nem lehetett tudni, a meglévő szerzetesiskolák egyáltalán fennmaradhatnak-e. De akkor már úgy éreztem, hogy maga az, hogy ennek a rendnek a sorsát vállalom, akármi legyen is az, az már ternivaló. S ha úgy látszik, hogy a konkrét oktatói-nevelői feladatoktól inkább eltávolít majd, akkor az már nem az én dolgom. Ajándék volt, hogy mégsem így történt.

Mit gondol a véletlenről?

Én hiszek abban, hogy van Gondviselés. Személyes gesztusnak foghatjuk fel azt, amit az emberi beszédmódban véletlenszerűnek tapasztalunk. Az Úristennek ezen személyes gesztusait talán nem is akkor ismerjük fel, amikor ténylegesen részünk van benne, hanem később válik világossá, hogy egyiknek-másiknak mi lehetett az értelme. Ezek valamiképpen egymással megfelelésbe hozhatók. Persze ez nagyon nehezen megközelíthető, és még nehezebben elmondható összefüggésrendszer. Hiszen azt is lehet mondani, hogy ezek a valóban véletlenből fakadó mozzanatok egymást választják ki, és így tűnnek olyannak, mintha valaki elrendezte volna őket. De azt hiszem, hogy egy hívő ember nem ok nélkül fedezi fel ezekben az isteni jelenléteket. Közelebb is áll ahhoz, hogy ezek igazi értelmét fölfogja, ha meri azt kimondani, hogy igenis, ebben Isten gesztusait köszöni.

Az Istenben való hit ebben az értelemben belátáson alapuló értelmi szabad döntés, vagy intuíción alapul?

Úgy gondolom, hogy az intuíción is értelem dolgozik, csak legfőképpen nem a lépésről lépésre haladó racionalitásé. Nem tartozom azok közé, akik az intuíción elsősorban érzelmi állásfoglalásnak gondolják. A skolasztikának igaza volt abban, hogy az intuíción is értelmi tevékenység, mint ahogyan a belátás is az. Atlátni egy helyzetet — ez egyértelmű élmény még akkor is, ha nem analitikus, hanem valamiféle szintetikus dologról van szó. Az Istennel való kapcsolat olyan hit, amibe belejátszik az értelem is, mert a hit nem értelmetlen, nem csupán ragaszkodás, hanem egy értelmet is átfogó emberi magatartás. Hívő családban születtem, sok egyéb mellett a hitet is látóterembe állították, így természetesen nőttem bele, de az lassanként személyessé válik. De nem hiszem, hogy feltétlenül nagy fordulat árán válik az ilyen örökölt hit személyessé, hogy föltétlenül kellene egy fordulatszerű megtérésnek lennie, hanem végbemehet egy érlelődés folyamán. Ennek az eseményei éppen olyanok, mint

amiről korábban beszéltem: ezeknek a súlya később, a visszapillantásban tisztázódik, nem akkor, amikor átéljük őket. Saját életem is tanulságokat kínál ebből a szempontból számomra: az én Istennel való kapcsolatom is ilyesféleképpen alakult, mélyült, vált személyessé, járt be egy utat.

A hit és az értelem szétválasztását indokolatlannak látja?

A hitben az értelemmel felruházott ember fordul Isten felé, az értelmet is felhasználja ebben a hitben. Ugyanakkor a hit valamilyen módon a pusztán racionális megfontolásokat meg is haladja. Hasonló lehet ez emberi beszédünkhöz: az is elsőrendűen földi vagy evilági tapasztalataink szóvátételére született, de a szavak meg tudják haladni önmagukat, olyasmiről is szólhatnak, ami már meghaladja földi tapasztalatainkat. Értelmünk is képes önmagát meghaladni, csak tudja, hogy nem azon a terepen jár, ahol teljes illetékességgel mozoghat. Mégsem kell szégyenkeznie, nem kell azon a terepen maradnia, ahová bemerészkedhet, mert határait átlépve pontosan a hitnek ha tetszik a félhomályában, ha tetszik ebben a sajátos fényében keres eligazodást. Hiszek abban, hogy az értelem pallérozása nem feltétlenül fordít el a hittől, hanem éppen ellenkezőleg: híd szerepét töltheti be, megkönnyíti és szolgálja azt, hogy a hitig eljussunk. Ezt úgy szoktam mondani, hogy mi a kisbetűs ígéről beszélünk, és kicsit a nagybetűs Igét is szolgáljuk közben.

Ma, amikor az egyház egyre nyitottabbá válik a tudományos felismerések elismerése terén, a skolasztikus tétel fenntartható-e még: a filozófia a teológia szolgátlánya?

Én hiszek abban, hogy ezt lehet jól érteni. Magát a szolgálóleányt, helyzetét az újkorban másképpen értjük, mint akkoriban, amikor ez a tétel megszületett. Amit ma okkal hangsúlyozunk, azt lehet ennek a kifejezésnek az értelmezéseként is felfogni. Nem azt jelenti, hogy a szolgálóleánynak ne volna saját emberi méltósága, hogy ő csak technikai segédszemélyzet, akinek mást ki kell szolgálnia. „Rosszul szolgál, aki kiszolgál” — mondja Graham Green. Szolgálni kell, kiszolgálni nem. A filozófiának sem kell kiszolgálnia a teológiát, de valamilyen módon szolgálja, mert egy magánál nagyobb megértést készít elő, egy titokra nyíló figyelmet, amit még a nem hívó filozófus is komolyan vesz. Legföljebb azt mondja, hogy a csend következik utána, de azt ő is tudja, hogy a filozófiával nem mondunk ki maradéktalanul mindent.

Az egyház, a vallási élet diszperziójában — új szekták, gyülekezetek szaporodását értem ezen — hasonló folyamatot kell látnunk, mint a reformáció idején, vagy valami merőben más dolog történik?

Véleményem szerint nem hasonló a helyzet. A reformáció nagy törés volt, ezek pedig periférikus jelenségek. Egy épületet, például egy templomot se csak a Szentlélek tart egybe — a statika törvényeinek is érvényesülniük kell építésében. Ha nem így van, akkor a boltozata vagy a teteje beroskad. A kereszténység épülete is nagyobbra nőtt, mint amit a kor statikai szerkezete szerint egységben lehetett tartani. Már a keresztény szakadás, később a reformáció is ilyen okokra vezethető vissza. Annak a kornak az információs szerkezete, egymás megértésének emberi esélyei nem működtek úgy, hogy össze lehetett volna tartani. Ma már úgy látjuk, hogy egymás

kölcsönös félreértése is szerepet játszott mindkét esetben. Ezek bizonyos gócok lassú elmozdulásából adódtak, és szinte kivédhetetlenül törtek el egy struktúrát. A szekták megjelenésével nem ilyen strukturális törésről van szó, hanem arról, hogy a történelmi egyházak a maguk nagyságával egy csomó terhet is hordoznak, magának a történelemnek a teherterét, a tömegeknek a kiszolgáltatására való elkötelezettséget. Vannak emberek, akik helyzetüknél, pszichikai alkatuknál fogva türelmetlenebbek, több személyes figyelmet igényelnek, mint amire egy ilyen nagy egyház képes. Türelmetlenségükben és riadalmukban alakítanak egy olyanfajta közösséget, amelyik forróbb, amelyiknek nincs múltja, amelyiknek nincs ekkora strukturális nehézkedése, tehetetlensége. De véleményem szerint nem arról van szó, hogy a történelmi egyházakhoz hasonló sorsnak elébe néző új kezdeményezések születtek volna, hanem inkább ideiglenes közösségek.

A kereszténység épületén melyik időszak okozott a legjelentősebb repedéseket: az 1054-es egyházszakadás, a reformáció avagy az újkeletlenül alakuló szektáns mozgalmak, egyházak?

Paradigmateremtő jelenségnek melyikük tekinthető?

Úgy látom, hogy ezek a szekták most látványosan vesznek körül minket, de azt gondolom, hogy nem jelentenek olyan mérvű strukturális gondot, mint a korábbi törések, és nem is oly mély válságból születnek. A két korábbi repedés mögött évszázados előzmények álltak, azok vezettek végül egy végighúzóódó, földmélyi repedésvonalhoz.

A keleti szakadás mögött ténylegesen a nyelvi, életformabeli elkülönülés állt a kereszténység két góca, Bizánc és Róma között. A diákjaimnak kicsit tréfásan azt szoktam mondani: két dudás egy csárdában nem fér el. Amíg a mohamedán hódítás a kereszténységnek a Földközi-tenger körüli ősi gócait le nem választotta az egyháztól, addig nem két, hanem nyolc-tíz dudás is elfért egy csárdában, mert mindenki tudta, hogy rajta kívül még van hét. Amikor csak kettő maradt, akkor vált az egyik a másik vetélytársává. Annak tudata, hogy a kereszténység sokszínű, korábban átítatta a keresztény emberek életét és gondolkodását. A mohamedán hódítás következtében azonban egymástól elszigetelődött a Balkánon otthonos görög, és az Itáliában és Galliában honos latin gondolkodás. Mindkettő a maga módján missziót indított meg, magához kapcsolt területeket, amelyek már nem is ismerték a másikat. A szónak az etimológiai értelmében önteltté vált ez a két fajta kereszténység: csak magát látta, és úgy gondolta, nem is lehet másként kereszténynek lenni, csak ahogyan ő teszi. Amikor mégis beleütközött a másikba, megriadt. Elveszítette azt a mindennapos gyakorlatát, hogy tudta volna, mellette másféle megjelenési formája is van ugyanannak a hitnek, és az nem más, és nem kell tőle félnie, hanem természetesnek kell vennie. Ez a fajta természetesség tűnt el, s ezért szakadtak el egymástól. Utólag tudjuk, hogy nem is vol-

tak érvényesek azok a kiközösítő nyilatkozatok, amelyeket egymással közöltek. De aztán mégis elszakadt ez a két világ egymástól.

A reformáció esetében hivatkozhatnánk a latin és a germán világ szembenállására, de ez nem egészen igaz, hiszen a germánság egy része katolikus maradt, és a latin világban is megjelent a protestantizmus. Tehát nem teljesen területi megoszlást mutatott, és nem is volt annyira magától értetődő. Magyarországon például sokáig családokért küzdöttek ezek az egyházak, utána pedig együtt éltek egymással. Tehát más jellegű volt ez a szakadás, mint a korábbi. Bizonyos mértékig talán több sebet is szaggatott fel, mint az előző, hiszen itt a felületek nem olyan önként váltak el egymástól, s nem kevés haraggal. Ugyanakkor viszont az a megrendítő, hogy ezeknek a sorsa közelebb maradt egymáshoz. Most látjuk, hogy nem lehet külön megírni a protestantizmus és a katolicizmus történetét, hanem csak az egyház történetét együtt. A teológia vonatkozásában a protestáns teológia a katolikus teológiát is megújította, állásfoglalásra készítette és viszont. Folytonos áthallások között él ez a két keresztény közösség. Ez egyszerre gyönyörű és ugyanakkor fájdalmas összetartozás is.

Lát-e Ön valamilyen erényt, valamiféle pozitívumot az egyre inkább elvilágiasodó középkori katolikus egyházzal szemben fellépő reformációban?

Természetesen, hiszen mélyen hívő emberek voltak, akik törekvéseit megfogalmazták. Más kérdés, vagy megrendítő, hogy rögtön olyanok álltak melléjük, akiket már nagyon is evilági érdekek fűztek az elszakadáshoz. Meggyőződésem, hogy akiket tényleg a hit vezetett, azok nem szakadást akartak, hanem reformot, mint például Luther. Remélte is, hogy az egész egyházat sikerül megújítania, ami tulajdonképpen és bizonyos értelemben sikerült is, mert a katolikus egyházat is arra készítette, hogy újuljon meg, csak ennek az lett az ára, hogy ismét kettészakadt a kereszténység. Akiket a hit motivált, ha magukra maradtak volna, akkor hamarabb észrevették volna, hogy a másik felet is komolyan vehetik. Ám a drukkerak, akik ebből valami evilági hasznot reméltek, nem engedték ezt. Ez a megrendítő, hogy nemcsak a tiszták vagy a tisztábbak tartoznak az egyházba, hanem a bűnösök is. Így közös történet ez, a kereszténységé, amit mindenestül kell elfogadnunk ugyanúgy, mint saját életünk történetét.

A reformáció újra komolyan vette az Írást, amiről a katolikus egyház megfélemlkezni látszott. Lehet, hogy ez a legnagyobb érdeme?

Én ezt nem hiszem, nem így látom. Ez beállítás kérdése. Biztos, hogy a reformátorok így érezhették, s nem ok nélkül teheték. De nekik nem voltak — nem is lehettek — pontos információik arról, hogy az egész egyházban mi történik. Bizonyos dolgokat láttak, azon megriadtak, s azokat általánosították visszamenőleg és szinkronban is. Ugyanannak a kornak a hitvilágát ma jobban ismerjük, mint aki a korban benne élt. Ha Luther azt tudta volna a saját koráról, amit mi tudunk róla, akkor nem azt csinálta volna, amit csinált. De hát nem tudta, és erről nem tehet. Ez az ember: saját korában nem tud úgy tájékozódni, mint ahogy egy későbbi korban

élő ember. A könyvnyomtatás feltalálása az írás óriási korfordulóját, a reformáció esetében nyelvi elszakadást jelentett, kultúrák eltávolodása következett be. Először történt az emberiség történetében — amihez azóta már jobban hozzászoktunk —, hogy hirtelen kulturális változások jelentkeztek; nem lassú, alig észlelhető átalakulások, hanem nagyon gyorsan végbemenő változások. Az írott beszéd, az írásnak a szerepe változott meg. A középkori világban természetes volt, hogy sokan nem tudtak írni, de ők sem voltak feltétlenül kulturálatlanok, mert az előszóbeli kultúra mélyen áthatotta életüket. Első nyelvemlékünk, a *Halotti beszéd és könyörgés* jó példa erre: akiknek a *Halotti beszédet* elmondták, azok nem tudtak írni-olvasni, de a *Bibliában* nem lehettek járatlanok, mert olyan dolgokat említ a *Halotti beszéd* célzásként, amiket ők nyilván pontosan ismertek. Ez is azt jelzi, hogy a *Biblia* az egyház figyelmének a középpontjában állt, a *Szentírásból* élt. Az előszónak, ahol abból éltek, sokkal nagyobb volt a jelentősége, mint ahogyan azt ma gondolnánk. Mert pontosan ez az a kulturális transzformáció, hogy egyszer csak az írás közkinccsé válik, és akkor az előszóhoz kapcsolódó emlékezet egyszerűen eltűnik vagy feleslegessé válik.

Eltűnik az orális kultúra?

Igen. A reformáció ezt látta meg: orális kultúra nincs, viszont az írás nem mindenkié, pedig fontos. A maga korában — a katolikus egyház keretében — a *Biblia* áthatotta az egyház életét az ünnepekkel, a prédikációval. Erre példa a *Halotti beszéd*: akik ezt hallgatták, azoknak a bűnbeesés történetéről, életről és halálról nagyon mély és nagyon biblikus gondolataik kellett, hogy legyenek. A szöveg mutatja, hogy egy mondattal el lehet trafálni egy olyan gondolat-tartalmat, ami a hallgatóságban jelen van, éppen csak utalni kell rá, hogy előjöjjön.

Akár azt mondhatnánk, hogy az orális kultúra helyébe lépő íráskultúra a vallási élet egyfajta felhígulását hozta?

Nem, csak átrendeződését, amitől a reformátorok megriadtak azt hívnék, hogy itt valami hiányzik. Az egyház, az egész kereszténység, éppen a nehézsége miatt ahhoz szokott hozzá, hogy csakugyan nem kell a parasztok kezébe adni a *Bibliát*, mert azok butaságokat olvasnak ki belőle. A reformátorok pedig azt akarták, hogy mindenki olvassa a *Bibliát*. Hirtelen egy dolognak a jelentése változott meg, a betűé. Egy példával élve: a só mindenkinek kell, de aki meg akarja sózni a levesét, az nem maga megy le a bányába, hanem ráhagyja a bányászokra, a kereskedőkre, és megveszi a párolt sót a boltban. Senki sem igényli, hogy maga menjen le a bányába. Ehhez egy jól működő társadalmi összefogás szükséges: rábizzuk a bányászra, s nem aggódunk, hogy patkánymérget tesz a zacskóba, amiből a levesemet megsózom. Valami ilyesmi működött a középkorban. Az Írásnak a vizsgálata olyan feladat volt, ami a hozzáértőkre maradt. A jogi könyveket sem forgatták az egyszerű emberek, nem azért, mert kitűrták őket a jogismeretből, hanem azért, mert a hozzá szükséges ismeretek megszerzésére technikailag sem volt lehetőségük.

A mindennapi munkájuk igényelte, hogy arra figyeljenek. Orális kultúrában éltek, ám azt a jogrendet is magukénak ismerték, amelynek a dokumentumait nem személyesen vették kezükbe, mert ahhoz nem értettek, de voltak, akik igen, s bennük megbíztak. Benne éltek egy ilyenfajta kölcsönös rendszerben.

Ami orálishan megjelent, azt azonosították a valósággal, míg mihelyt írásba került — ha tállákoztak vele írásban — mindjárt valamiféle hagyományként, valami külsődleges dologként kezdték el kezelni. Ott volt egy másik gát: értelmezni a leírt szöveget. Úgy gondolom, hogy az oralitás időszakában sokkal egyértelműbb, evidensebb dolog volt a vallásosság.

A bibliai hermeneutika napjainkban ismét reneszánszát éli. Hogyan látja: az értelmezések sokasodásával valóban egyre kifinomultabb képet nyerünk a Biblia értelmezése terén?

Ez így van. Az írásnak megvan a maga kockázata. Már Jézus is beszélt arról, hogy az írástudók alkalmadtán a saját emberi hagyományait elébe helyezik Isten akaratának. Szent Pál azt írja, hogy a betű öl és a lélek éltet. Ez nem azt jelenti, hogy a lélek nem sugalmazhatja a betűt, de lélek nélkül értelmezni a betűt, az kockázatos. Persze ezek a kockázatok már a zsidóság környezetében megjelentek. Jézus tiltakozott ellenük, s ő maga nem írt semmit. Ezért van az, hogy a katolikus egyház — de ezt most már a protestánsok is elfogadják egyébként — a sola scripturának egy olyanfajta értelmezését, amely minden hagyományt eleve fölöslegesnek vagy a gonosztól valónak tart, képtelenségnek tekint. Tehát pusztán az írás nem ment meg bennünket, Istent sem teszi jelenvalóvá. Maga az, hogy milyen írások tartoznak a *Bibliába*, egy hagyománynak az eleme. Az egyház kezéből kapom a *Bibliát*. Egy saját hagyományt ők is felépítettek, s észrevették, hogy nem a hagyomány a későbbi, hanem az írás. Az írás a hagyománynak a sűrűsödési pontja voltaképpen, s akkor értelmezzük helyesen, ha ebben a hagyományban hordozzuk és értelmezzük.

Föltétlenül. Sokat nyertünk a *Biblia* megközelítésének sokféle szempontjából. De ennek is megvannak a veszélyei. Sokszor nem látjuk a fától az erdőt. A tudós igyekezet gyakran hivalkodni akar, s nem szolgálni. A hermeneutikának az a dolga, hogy szolgáljon, és nem az, hogy önmagát reklámozza, igazolja, vagy saját szükségességét bizonyítsa folyton. El kell tűnnie azért, hogy a szöveg megszólaljon. Néha azt láthatjuk, hogy egy gondosan összeállított értelmezés már annyira tolakodó, hogy inkább önmagáért van, mint a szövegért. Itt megint arányokról van szó, nem is mennyiségekről, inkább lelki egyensúlyról, amelyet el lehet veszíteni, de nem azért, mert a vállalkozás maga rossz, hanem mert ezeket a kockázatokat a jó vállalkozás is magában hordozza. Tanulni kell belőlük, hogy jól csinálhassuk. Tehát nem az a tanulság, hogy hagyjuk abba, mert enélkül többre megyünk, hanem hogy ezt jól kell csinálnunk.

A KARÁCSONY A NAGYVILÁGBAN

A karácsony európai díszletei egyre jobban terjednek más kontinenseken is. Az utcákat Kínában és Mongóliában is európai módon karácsonyi díszbe öltöztetik lámpafüzérekkel, fenyőágakkal és karácsonyfákkal. Mindkét országban azonban munkanap a karácsony. Kínában csak a kínai kormányhoz hű, Rómától elszakadt patrióta egyházban mehettek misére a katolikusok. A Szentszékhez hű katolikusoknak mindenfajta vallási tevékenység tilos, sok pap, szerzetes és katolikus hívó van börtönben, köztük öt püspök is. — Mongóliában a karácsonyi dekoráció a holdnaptárhoz igazodó helyi időszámítás szerinti újévnek szól. Az ország egyébként 1992-ben kötött megállapodást a Vatikánnal, azóta már 17 külföldi misszionárius tevékenykedik az országban. A megkeresztelték száma egyelőre csupán 40, de sokan katekumenként készülnek a keresztségi fölvételére. A misszionáriusok főleg az utcagyerekeket gondozzák, börtönökben és kórházakban folytatnak lelkipásztori tevékenységet.

Izraelben Silvestrini bíboros járt a karácsonyi ünnepek alatt a pápa képviselőjeként. Útjáról meglehetősen borús képet rajzolt. Aggasztónak nevezte a békefolyamat megakadást Netanjahu politikája következtében, kivétele egyéniségnek nevezte viszont a mérenyilet áldozatául esett Rabint. „Csak kölcsönös kompromisszumokkal lehet elérni a három világvallás együttélését Jeruzsálemben”, mondotta. — Silvestrini nyilatkozata azért is keltett feltűnést, hiszen éppen az év végén írták alá a megállapodást a Vatikán és Izrael állam között. Az egyezmény természetesen kiváltotta a palesztinok ellenkezését, s törékenynek látszik a Jeruzsálemben élő keresztények szemében is. Az egyezményben Izrael garantálja a lelkiismereti és vallásszabadságot az országban, jogi személynek ismeri el a katolikus egyházat. A két fél nunciusi, illetve nagyköveti rangú képviselőt létesít a diplomáciai kapcsolatok teljessé tétele érdekében. A Szentszék továbbra is sürgeti az izraeli-palesztin békétárgyalásokat, s azt,

hogy a szent helyeknek nemzetközileg garantált sajátos státuszt biztosítsanak.

Ritka csoda számba ment a karácsony Kubában. Fidel Castro 1969-ben gazdasági okokra hivatkozva betiltotta a karácsony ünneplését. Most viszont, a pápa közelgő látogatására tekintettel, ismét ünneppé nyilvánította a karácsonyt. A pápa külön üzenetben köszöntö meg a gesztust, s reményét fejezte ki, hogy ez nem csupán a látogatásnak szóló egyszeri alkalom, hanem a jövőben is ünnep marad a karácsony. A karácsonyi díszletek egyébként azóta már fel-felbukkantak Havanna utcáin, hogy 1993-ban lehetővé tették az amerikai turisták belépését az országba, s velük megjelent az amerikai dollár is vásárlóeszközként. Ortega kubai bíboros ezért is intette most az országot attól, hogy az esztelen vásárlás és dözsölés konzum-ünnepévé tegyék az újra engedélyezett karácsonyt.

VÉRTANÚK 1997-BEN

A latin-amerikai Zenit hírügynökség Rómában közzétette azoknak a névsorát, akik a missziókban vértanúságot szenvedtek világszerte az elmúlt évben. A legveszélyesebb ország továbbra is Ruanda és Burundi. Ruandában a kegyetlenkedések áldozatai elsősorban a védtelenek: az asszonyok és gyermekek mellett a papok és a szerzetesek. Nyolc ruandai papot és három apácát egyszerre mészároltak le. Egy kanadai származású szerzetespapot miséje alatt, áldoztatás közben gyilkoltak meg. Burundiban folytatódnak a tömeggyilkosságok, főleg az egymással még mindig harcban álló két törzs között. Az egyik szemináriumban tömegmészárlást rendeztek a hutu gerillák: 40 kispapot megöltek, 33-at megsebesítettek, a lelkipásztori központot lerombolták. Ugyanezen a napon egy apácát öltek meg Ruandában 17 tanítványával együtt. A hutu gerillák csak a tutsi tanulókat akarták megölni, a hutu gyerekek azonban nem adták ki társaikat, ezért mindnyájukat meggyilkolták. Ruandában ugyan csak a hutuk két papot öltek meg utazás közben egy kísérőtársukkal együtt. Egy svájci

származású misszionáriust pedig az autójában robbantottak fel.

Sok papnak és szerzetesnek azért kellett meghalnia, mert kiállt a szegények, az elnyomottak mellett, vagy csupán mert az ő szolgálatuknak szentelte életét. Csádban egy francia apácát gyilkoltak meg, aki az AIDS gyógyításával és megelőzésével foglalkozott. Kenyában egy ír pap életével fizetett azért, hogy a hatóságokat korrupcióval vádolta. A Fülöp-szigetek egyikén, Mindanaón az a püspök lett fegyveres támadás áldozata, aki Mindanao békéjéért és fejlődéséért küzdött. Peruban egy olasz misszionárius brutálisan megcsonkított holttestét azok a szegény campesinók találták meg, akikért évek óta küzdött. Paraguay fővárosában a katolikus egyetem egyik teológiai tanárát gyilkolták meg, mert kiállt az elnyomottak jogaiért; Indiában azt a jezsuitát, aki az „érinthesetlenség” kasztjának jogos földtulajdonát védelmezte a földet elfoglalók ellen. Megöltek Indiában egy szalézi szerzetest is. Nigériában egy papot a plébániáján gyilkoltak meg. Kolumbiában brutális gyilkosság áldozata lett egy pap, aki évek óta a nincstelenségért dolgozott, Nepál fővárosában pedig az a jezsuita, aki harminc éve gondozta a szenvedélybetegeket.

AMERIKAI SZINÓDUS

A püspöki szinódusok intézményét a II. Vatikáni zsinat után vezették be. Az általában három évenként megrendezett szinódusokon az egyház életének egy-egy fontos témájáról tanácskoznak a világ püspöki karainak delegációi s más meghívott szakértők (például a papságról, a bűnbánat szentségéről, a laikusok szerepéről, a családról, a szerzetességről). Ebben az évtizedben azonban új színfoltként jelentek meg azok a rendkívüli szinódusok, amelyek egy-egy földrész vagy térség problémáit tekintették át. Így került sor elsőként 1991-ben az európai rendkívüli szinódusra, avval a céllal, hogy áttekinthessék az egyház helyzetét és feladatait az 1989-90-es politikai változások után újjáalakuló kontinensen. Ezt követte az Afrikával, majd a Libanonnal foglalkozó szinódus, most pedig Amerika 400 éve folyó evangelizációjának emlékére megrendezték e kontinens püspökeinek találkozóját. A szinódust az tette sajátossá, hogy

együtt tanácskoztak Észak- és Dél-Amerika egyházainak küldöttei, pedig köztudottan mind társadalmi és gazdasági, mind vallási szempontból óriási különbségek, sőt ellentétek találhatók a kontinens két fele között.

Az egy hónapig tartó szinódus plenáris ülésein minden püspök nyolc percet kapott arra, hogy az általa legfontosabbnak tartott kérdéseket fölvesse. Hatalmas tanulási folyamat volt ez, hiszen a kulturális, gazdasági és társadalmi különbségek főleg az USA és több dél-amerikai ország között az egyház életében is megnyilvánulnak (a közvetítő szerepet a kanadai püspökök játszották). A szinódus zárónyilatkozatában a legnagyobb problémák közt említi a gazdagok és a szegények közt növekvő ellentétet Észak-Amerikában, s a továbbra is ijesztően növekvő szegénységet Dél-Amerikában. Állást foglalnak a külföldi adósságok részben vagy egészben történő elengedése mellett, mert különben egyes népek végképp az éhhalál szélére kerülnek. A püspökök, „minden jószándékú emberrel” együtt akarnak fellépni az abortusz és az eutanázia s más súlyos társadalmi kérdések megoldásában. Töreksenek a jobb ökumenikus együttműködésre a többi keresztény egyházzal. Az egyház életén belül főleg a papi és a szerzetesi hivatások erősítését, az Észak és a Dél egyházai közti együttműködés erősítését s az egyház hatékonyabb jelenlétét a médiában tartják fontosnak. A résztvevők síkra szálltak az igazságosságra épülő globális gazdaságért és kultúráért. Rembert Weakland érsek így foglalta össze ennek legfőbb értékeit: — Az emberi személy méltósága és az élet szentsége annak minden szakaszában. — Erősíteni és védelmezni kell a család központi szerepét a társadalomban. — A nők számára biztosítani kell a jogos helyüket a társadalomban és az egyházban: — Az egyháznak ki kell állnia a szegények mellett, mind egy-egy országon belül, mind nemzetközi szinten. — Biztosítani kell mindenkinek az igazságos s a család megélhetéséhez elegendő bérrel járó munkát, a munkások szabad társulásait nemzetközi szinten is. — Mindenkinek lehetővé kell tenni a nevelés-oktatást és az emberi kibontakozást. — Óvni kell bolygónk természeti egyensúlyát és egészséges környezetét. — Korrupciómentes kormányokra van szükség, amelyek tisztelik az egyének jogait, s a közjó szolgálatán fáradoznak.

GÉCZI JÁNOS: PRÓZÁK

A Géczi-próza darabjait tartalmazó könyv — mint minden gyűjteményes kötet — valamilyen reprezentatív vállalkozás, az egyes darabok egymásra vetülése egy többé-kevésbé egységes alkotói arculatot mutat. E „prózák” kétféle történetet — és kétféle szöveget — szembesítenek egymással: az emberét és a természetét. S bár mondhatnánk, hogy egy biológus, természettudományos képzettségű írónál nem is lehet másként, ez itt mégsem a „prózák” ornamentális rendszerének, hanem talán sokkal inkább világszemléletének a kérdése.

Beállítódásaink azt sugallják, hogy voltaképp csak az előbbi, az emberi történet a „természetes”, hiszen ez tartalmazza a választás, a megvalósulás, az alkotás lehetőségeit. A természet történései viszont előre meghatározottak, akarunktól függetlenül is végbemennek — a hierarchiában tehát csak az ember állhat felül, csak az ő sorsa jelenthet valamit. Pedig Géczi János mégis megfordítja a perspektívát. A kötet *Fegyverengedély* című darabjának egyik rövid fejezete (*Akár a regénytémák*) magát e látásmódot teszi témájává. Figyelmeztet, hogy a természet világa is szöveg: jelrendszer. Nemcsak életünk tere, hanem figyelmünk tárgya is (lehet) — nem pusztán léteznünk adatott benne, hanem „el is kell olvasnunk”, mert éppen olyan bonyolult jelentéseket közvetít, mint az írás. Lényegében: maga is írás, az írás metaforája: „Miért festik be a sziklákat? Hatalmas betűket meszelnek rájuk egy-másra, különböző színekkel, s a hogy telik az idő, betűre betű kerül. Így minden olvashatatlan”. A sziklára írt mondatok tehát lassan elfedik egymást, összekuszálódnak, értelmezhetetlenné válnak. Ez azonban csak az emberi írás, a valóság reprezentációja, másodlagos valóság — melyből hol halványabban, hogy erősebben látszanak az egymásra rakódott rétegek —, s melyből hol ezt, hol am azt érthetjük... A metafora kifejlése szerint azonban van egy erősebb írás is: maga a hegy, mely mindig ott fog maradni a lemosódó betűk után: „Nem kétséges, nem erre szánták a szöveget — ha szöveg az —, és nem hiányolják a megértést sem. A hegy türelmes. Elvesztette a fáit, bokrait, az

erózió lemosta a talajt, ezért nincs rajta fű, virág, rovar, kecske. Majd lekopnak róla az értelmezhetetlen mondatok; egyébként is, azok olyan emberhez kötődőek, akár a regénytémák.”

A természet élete tehát az az írás, amelyre mindegyik más „ráíródik”, amely mindegyik másnak — így az emberének is — alapjául szolgál. Egy kozmikus értelem valósul meg benne, általa, mindegyik részlete *jel*, melynek értelme van, s nemcsak *jelenség*, melynek pusztán léte van. A *park* című darab kertje nem egyéb, mint formához, megjelenéshez jutott értelem: „A park nem pusztulhat el. (...) Évről évre új, értelmes formában jelenik meg. Figyelje meg, nem ostobaság az, hogy értelmes.” S létünk értelmessége vagy értelmességként való látása sem kevésbé függ attól, mennyit és miképp vagyunk képesek ebből felfogni. „Természetes, hogy a sétálók töredéke lesz ott, amikor egy-egy mondat éppen megjelenik, s valószínű, hogy a többségük nem fogja elolvasni.” „Engem a történet mögötti történet érdekel” — mondja a *Patkányok* című darab (*Csóka* című fejezetének) narrátora, ami nem is meglepő, mivel Géczit pedig a szöveg mögötti szöveg érdekli, az élő és működő, de elrejtett és felfedezésre váró értelem. Melyet nem (mindig) látunk, létünk mégis egészében függ tőle.

S ahogyan a természet — a kozmikus értelem szimbolikus nyelve, úgy az ember is énének kivetítésében, a tárggyá formált gondolatban, azaz: az alkotásban teremtheti meg önmagát. E próza szembenéz létmegértésünk kikerülhetetlen csökevényességével, óvakodik azonban attól, hogy ezzel együtt a személyiségről és az alkotásról is lemondjon. S teheti is ezt, éppen annak jegyében, hogy nemcsak az emberi beszéd hiteltelenségére vagy viszonylagos és mindig visszavonható, illetve átírható igazságaira, hanem a kozmikus egész nem változó „szavára” is figyel. A *Fegyverengedély* *Romanosz* című fejezete az emberi alkotóképeség legmagasabb rendű formájának, a művészi tevékenységnek a mibenlétére kérdez. A kérdés úgy vetődik fel: hogyan tehető egy — művészi — nyelv a lét részévé, önelvűen érvényes valósággá —, hogyan teremthető tehát közvetlen közösség az *anyag-*

gal. Különbség van az „írások” között: van, amelyik pusztán reprodukálja a létet, s van, amelyik maga is lét. Romanosz, a főhős gondolkodásában ez életproblémaként fogalmazódik meg: célja a ravennai San Vitale katedrális mozaikjai művészi titkának megfejtése: „Mindaz, amit ő csinál a pergameneken vagy a nílusi finom papiruszon, botor semmiség — hiszen ha nem is választható le kézírása az anyagról, attól mégiscsak függetleníthető. Romanosz nem tudta elfogadni, hogy mindaz, amit a létezésében, az Isten dicséretén kívül művel, csupán a felszíni és felszínes anyagtalan és anyagtól független, tehát nem is lehet örökérvényű, nemhogy önazonosan hagyományozható lenne a történelemnek.” A katedrális mozaikjai — természetesen — egy anyagszerű, saját valósággal bíró, értelmes létet képviselnek, a kő, az üveg, a márvány, a fa megmunkálása univerzális tevékenység — megértés az alkotásban: „osztatlan filozófiai-vallási-művészi gondolkodás”.

A természet is, a művészet is gondolkodó anyag, s a következtetést meg is fordíthatjuk: gondolkodás csak a létrehozásban van. S a formával — akár a nyelv jelentésformáival, akár a grafikai képpel — való manipuláció, az írás mint *kép* és mint formálható *anyag* látása és láttatása, vagyis az anyagszerű tevékenységként értett alkotás nem idegen maga Géczi látásmódjával sem, tanúság volt erre akár a *Magánkönyv*, akár a *Fonalvers, figurával*. De példa a *Prózák fotóregénye* is, ahol a képből és a feliratból áll össze egy kettős nyelv, mondhatjuk így is: egy belső dialógus — az anyagszerűség felmutatása kétféle anyag megkülönböztetett egységében.

A természet és a kertészkedő ember — az irodalom nagyon régi metaforái. Ennek ellenére ritkán figyelünk rá, hogy bármennyire széthullónak is látjuk az életet, személyiséget, s bármennyire megbízhatatlan a beszéd — létünk mégis egy egész, értelmes keretbe van „beírva”. (*Orpheusz könyvek*, 1997)

SZITÁR KATALIN

GÉCZI JÁNOS: A KANCSÓLAKÓ KÍGYÓ

Válogatott műveinek kiadásán túl Géczi János évente meglepi olvasóit egy-egy új köny-

vével, legyen az prózai, lírai vagy éppen képe-
verskötet. A rajzokkal illusztrált kis füzet alcíme, *Versek gyerekeknek és felnőtteknek*, rögtön azzal kelti fel az érdeklődést, hogy a korábban életkor szerint elválasztott olvasóközön-
séget egy közös versgyűjteményben szólítja meg. Az (el)beszélői és megszólított énszere-
peknek olyan gazdag tárat kínálnak fel a ver-
sek, amelyekbe mind a felnőtt, mind a gyer-
mek olvasó — igényének megfelelően — be-
lelújhathat.

A látvány és képiség élménye köré szerve-
zett versek működni engednek egy olyan
versképző centrumot, amely az alkotó (a
szerzői és az olvasói) befogadás szempontjá-
ból a reprezentációban megnyilvánuló lát-
vány létrehozására irányul. Igen széles játék-
teret nyújtanak így a versek a lírai imagináci-
ónak, egyszer például szinesztézián alapuló
befogadásra apellálva: „a fagyaltba bele-
nyomtak / egy pisztáciafát / egy kopár he-
gyet / és a citrom szagát”, máskor egy vers-
ben tematizált rajzot láttatva: „ülök a nádszé-
ken / modellülök a gyorsrajzolónak / s de
tudom / nem fog tetszeni a képe / mert le-
fejtí mögülem / a szomorú eperfát / s azt a
nénét, / aki kuporog a nyikorgó szekéren /
és engem bámul”. A képiség élménye ily mó-
don a vers befogadásának előfeltételévé vá-
lik, mint ahogy egy festmény esetében a lát-
vány előzetes észlelése megnyitni engedi a
különböző értelmezéseket.

Magának a (vers)írásnak a folyamatára
reflektáló vagy egyenesen az alkotás imagi-
natív élményét felkínáló versek azok, ame-
lyek a kötetben a gyermekolvasói képzeletet
inkább megragadhatják; mindemellett a fel-
nőtt olvasót azzal a tapasztalattal is szembe-
sítik, hogy ez az imaginatív világ mennyire a
nyelv uralmi helyzetének kitett, hiszen a vers
nyelvi-retorikai kategóriáit is képes beszélői
pozícióként felmutatni: „ma a versfán csap-
kodok / holnap leszek az eposz gombja / ...
/ de kettőspont semmiképp / gyűlölök sza-
vak között állni / mert az igék / csontos kö-
nyökkel tolakodnak / a főnevek meg rendre
szalutálnak / a kifestett jelzők háta mögött”.
(*Lilium Aurum*, 1997)

SZ. MOLNÁR SZILVIA

URS ALTERMATT: A KATOLICIZMUS ÉS A MODERN KOR

Urs Altermattnak, a freiburgi egyetem történész professzorának könyve páratlanul gazdag és mélyreható elemzését adja a svájci társadalom modernizációs törekvéseinek és azok makro- és mikrotársadalmi szinten egyaránt jelentkező, mindmáig ható következményeinek.

A könyv szerzője arra keresi a választ, hogy van-e kapcsolat a katolicizmus és a modern társadalom között, s ha igen, akkor milyen természetű a kapcsolatuk.

A szerző tanulmányát hat fejezetre tagolja. Az első fejezetben elméleti és módszertani elgondolásait fejtegeti, s az ott megfogalmazott hipotézisek alátámasztására a második fejezetben a svájci történelemből merített empirikus adatokra vonatkoztat. Itt a szerző érdeklődésének középpontjába a 19-20. századi elvilágiasodásra adott katolikus választ — a katolikus külön társadalmat — helyezi. A harmadik fejezetben e külön társadalom születésének körülményeiről, ok-okozati összefüggéseiről kapunk képet. A negyedik fejezetben Svájc három, történelmileg nagyon különböző régiójának képét rajzolja meg. Az ötödik fejezetben arra keres választ a szerző, hogy a 20. században, amikor már lényegében eltűntek a liberális állam és a katolikus egyház közötti ellentétek, konfliktusok, miért maradt fenn a katolikus mikrovilág. Ugyanabban a fejezetben elemzi a mikrovilág lassú felbomlásának a hatvanas évektől egyre nyilvánvalóbbá váló jeleit és lehetséges kimeneteleit. Az utolsó fejezetben a katolicizmus pluralizálódásának várható következményeit próbálja feltérképezni.

Noha a svájci társadalom elmúlt másfél évszázadának társadalmi változásai mögött rejlő politikai, gazdasági, kulturális, vallási tényezők közötti összefüggéseket boncolgatja, mégis Altermatt professzor számos megállapítása Svájc határain kívülre, különösen Európa nyugati felére is kiterjeszthető. Közép-Kelet-Európa polgárai számára kétszeresen is fontos és érdekes olvasmány lehet ez a tanulmánykötet. Egyrészt azért, mert az egyház és

társadalom kapcsolatának egy lehetséges és Európa nyugati felén ismertebb módjáról rendszerezett, világos logikai szála felfűzött tényeket, összefüggéseket közöl. Másrészt a könyv továbbgondolása során felvetődhet annak kérdése, hogy a rendszerváltás után Közép-Kelet-Európában mekkora esélye van annak, hogy — mégha nemzeti sajátosságokat mutató, de — a svájci társadalom oszloposodásához nagyon hasonló társadalmi elrendeződés alakuljon ki.

Urs Altermatt gazdag empirikus anyaggal alátámasztott, rendkívül izgalmas tanulmányt írt a katolicizmus és a modern társadalom viszonyáról. Több szálon vezetett gondolatait jól követhető logikai rendszerbe rendezte. Alapkérdését, hogy „Igaz-e, hogy a katolicizmus alapjában véve a modern korrall szembeni ellenállás és antitézis (volt)?” a protestáns meggyőződéssel szemben kétkedő oldalról teszi fel. Altermatt professzor ilyen alapállásból történő közeledését lehetne a vallási oldalról, nevezetesen a kisebbségi katolikus oldalról való megközelítésnek tekinteni, azonban a szerző az egész tanulmányban következetesen tárgyilagos. A kisebbségi helyzetben lévőknek elemi érdeke, hogy az átlagosnál tárgyilagosabban tudja saját helyzetét, a többséggel való viszonyát megítélni. A tudomány ugyancsak tárgyilagosságot követel művelőjétől. Altermatt professzor — mint kisebbséget képviselő tudós — érvelési rendszerében pedig fokozottan érezhető a tudomány és a kisebbségi lét megkívánta tárgyilagosság. Nagy pozitívuma a tanulmánynak, hogy ok-okozati kapcsolatok elemzésével az olvasót a társadalomban zajló politikai-társadalmi törekvések természetéről is elgondolkztatja s bizonyos összefüggések felismerésére készíti. Csak egyetlen fontos megállapítást hoznék példaként: „A katolikus különtársadalom létrejötte javarészt a katolikus kisebbségnek az uralkodó szabadelvű politikai rendszer által történt hátrányos megkülönböztetésére vezethető vissza” (79. oldal).

Semmit nem von le a tanulmány értékéből, hogy a szerző nem vállalkozik az egyház, a

katolicizmus és kettejük feszültségekkel terhes viszonyának elemzésére. Egyetlen kritikai megjegyzésem sem a szerzőt, hanem a fordítást illeti. Sajnos a lektorálás után is germanizmus, bonyolult mondatszerkesztés, idegen szavak indokolatlan használata, bizonyos szakszavak helyett sajátos kifejezések szerepeltetése jellemző a fordításra. Azonban e hiányosságot feledtetni az olvasóval a könyv mondanivalójának logikai felépítése, újszerűsége és továbbgondolásra késztetése. (*Aula Kiadó*, 1996)

RÉVAY EDIT

EISEMANN GYÖRGY: ÖSFORMÁK JELENIDŐBEN

Távol az irodalomtudomány és a kritika között zajló hangos csatározásoktól Eisemann György higgadtan és elmélyülten építi föl életművét, a nagy hagyományú magyar esszé egyik megnyugtató bizonyítékát. Írásain rajta van a lelkiismeretes tanár és a naprakész tájékozottságú szaktudós kezenyoma, de — ezúttal hiteles a kiadói bemutatás ígérete — a szépirói erényeket megcsillantó szenzibilis elemző is. Már korábbi munkái a múlt és a jövő keresztútján előre-hátrapillantó ember szellemi önmagakeresését állították a közép-pontba; kötet- és tanulmánytémái az ismétlődőnek és az időtlennek a távlatait villantották föl; a mítosz és az eszkatológia horizontja érdekl.

Ösformák jelenidőben: e kötet cím tartalmasan és frappánsan jelöli meg a szerző problematikáját, amelyet „múlandóságnak (az idő immanenciájának és az örök transzcendenciájának)” szembeállításában vagy inkább korrelációjában fedezhetünk föl. E szembeállításnak Eisemann a „metafizikus” változatát bírálja következetesen, és a „bírálat” szó jelentését itt nagyon magas, vallás- és egzisztenciál-filozófiai értelemben kell vennünk. Hüperión és Szisziphosz, Midász és Szophia mítoszának korjellemző fölidézéseinek kívül megvizsgálja például a *Tantalosz a századfordulón* kérdéskörét.

Tantalosz „a hiánylét megtestesítője”, de a hiány tudatára ráébredve „az emberi nyitottságot” kell keresnie. „Nyitottság és hiány

ilyen értelmű együttgondolása teszi lehetővé, hogy az ember korlátaival szemben nem deszcendens, hanem transzcendens lénynek is elképzelhető lehessen.” A romantika hőrsza, majd a századvég „önelvű rendíthetlenséget” igénylő hőse azonban áldozati bűne miatt képtelen „kivívni a végső harmóniát.” Madách Ádámjának történelmi sorsa és az isteni sugallat (az *Angyali intés* című Tragédia-értelmezésben) épp úgy a küzdés és a bízalom fogalmára utal, a „két világhoz tartozás” ellentételezésére és összefoglalására, mint ahogy Szerb Antal *Utas és holdvilág*ának szintűgy bravúros elemzése „az örvény elől, a mélységből felfelé való menekülés szándékával” magyarázza a modern polgár lázadásának kudarcát.

Ezek az esszék, vagy a nem említettek közül a Komjáthy-, az Ady-, a Móricz-elemzések a fölkészült filológusnak, a poétikai és az intertextuális összehasonlító elemzés avatott tudósának méltatására is jó alkalmat kínálnak. Szakmai kritikában rögzítendő eredményeinek taglalása helyett azonban álljon itt két olyan mondat, amelyben Eisemann mintegy beavat személyes ars poeticájába, az újraolvasás és szövegértelmezés műhelytitkáról mondja el mostanában időszerű figyelmeztetésnek is fölfogható vallomását: „A századforduló irodalmának legnagyobb értékei újra tanúságot tesznek arról, hogy a végleges áldozat a létigazság inkarnációja. Általa nyílik fel számunkra a lét, hogy megadja önnön képét és magyarázatát; mint ahogy a számunkra felnyíló lét maga is képe és magyarázata az emberre sugárzó végleges áldozatnak.”

CSÚRÖS MIKLÓS

BODOR BÉLA: A NEVEK SZÜLETÉSE

Bodor Béla huszonnégy évig dolgozott ezen a kötetén, amely a könyvtermés egyik különlegességének mondható.

A könyv hét ciklusból — jelen esetben mondhatnánk úgy is — hét fejezetből áll. Formailag tekintve ugyanis öt a versszerűséghez, kettő a prózához — közelít. A szövegek műnemekhez való hovatartozása is bizonytalan. A tulajdonképpeni szövegszerűséget fokozza az is, hogy a kötetben szereplő számos

alkotás esetében a cím nem más, mint a mű első tagmondata. Ily módon a címnek mint műképző fogalomnak, illetve funkciónak az átértékelése is megtörténik. Közvetett módon mindez összefügg a könyvben megszólaló filozófiai ihletésű problematikával.

Ugyanis az a kérdés, amelyre esztétikai válaszként értelmezhető az egész kötet — ismeretelméleti jellegű. A Titok, a Név — megnevezése. Illetve e megnevezés nehézségei. S ezzel kapcsolatban a fogalmiság ellenében a képiség felértékelése. Ahogy mi innen, tehát a magyar, tágabban értve, az európai költészeti tradíciótörténet értelmezési horizontjából olvassuk Bodor Béla műveit, azok szemléleti problematikája emlékeztethetne minket az Újhold költészetére. Bodor Béla könyve mégis teljesen más jellegű.

A szerzőt izgató kérdés, probléma — amely a műnemkategóriákat is mintegy szétfeszíti — különleges (legalábbis a mi kultúrkörünkben különleges) szemléleti beállítottságot eredményez. Akár a városi bérházak, akár a vidéki tájak mikrotávlatú képei, akár a groteszken szürreális vagy gyermekkori történetek a perspektivikus és statikus jellegű képeinek leírása — valaminő távol-keleties világ — és szubjektumértelmezést idéznek fel. Persze innen, Európából... A közép-európai jellegű képek olyasfajta megjelenítése, mely megjelenítésekből hiányoznak a megszokott, a klasszikus európai kultúra fundamentális kódjai. No és mindezt a magyar nyelvvel, illetőleg a magyar nyelvben. Valahol ezekben a szellemi hatásokban keresendő Bodor Béla hangsúlyos esztétikai teljesítményének kvintesszenciája.

A 20. századi európai irodalomtörténet felől nézve Bodor Béla kötet a neoavantgárdhoz áll legközelebb. Nem a Név eredetének viszonylagosításában, dekonstrukciójában érdekelt, ami posztmodern eljárás lenne. Nála a Név: Név. Egyértelműen. Csakhogy ez az egyértelmű nem fogalmi, hanem képies. Az európai és a keleti szemléletmód találkozása itt nem a viszonylagosítás jegyében történik. Sőt, némiképp ezen kultúrák felett egyfajta bizzar szakralitásszerű is értelmezhető a szövegek által. Bodor némely verse olyan, akár egy szürreális szatori (a szatori egy pillanatig tartó megvilágosodást jelent a (Zen)buddhiz-

musban) részletező leírása. Bodor némelyik verse így olyan, akár egy meghosszabbított haiku.

A Név nála tehát egyértelmű bár, de fogalmilag nem megközelíthető. Nem ideális, az eredeti platóni értelemben. nem fogalmi, nem karteziánus. hanem képekben feltáruló. Vagy inkább — felcsillanó. Létmódjában maga is kép. A vizualitás eme felértékelésével, a nyelv mint médium határát is kiterjeszti az alkotó (ezzel persze redukálja a nyelv egyéb, nem vizualitásra utaló vonatkozásait), de nem az úgynevezett konkrét költészet irányába, hanem jelentéstani szinten. Ily módon Bodor Béla a montázst előnyben részesítő, a medialitásra összpontosító költészetét a (neo)avantgárd felé közelítő rendkívül érdekes és egyéni, tehát modern — kísérletnek tartom.

Könyve határozottan és végig gondoltan programatikus. Új filozófiai és művészetfelfogást hirdet. Mindebből következően modern (és nem posztmodern) vállalkozás. Az intellektuális erő és a vizualitás felértékelésével kapcsolatban érdemes megemlíteni azokat az életrajzi faktumokat, hogy a szerző kritikusként és festőként is jelen van a kulturális életben. Invenciózusságáért és következetességéért mostani, *A nevek születése* című kötete tiszteletet érdemel. (Seneca Könyvkiadó, 1997)

PAYER IMRE

A TERMÉSZETTUDÓSOK ÉS A HIT

Általános vélemény, hogy a természettudományos gondolkodás és a keresztény hit nehezen egyeztethető össze, tehát kicsi a valószínűsége annak, hogy a természettudósok hívő, sőt gyakorló keresztények legyenek. Ez év áprilisában egy tanulmány jelent meg a kérdéssel a *Nature* című nagytekintélyű angol természettudományos folyóiratban. (Larson, E.J.—Witham, L.: *Scientists are still keeping the faith* Nature, 386. 435, 1997). A cikk azt állítja, hogy az elmúlt 80 év alatt a természettudósok (professzorok és kutatók) hite nem változott. 1916-ban éppúgy megközelítőleg 40%-uk vallotta magát istenhívőnek, mint 1996-ban.

Az 1916-os felmérést a neves amerikai pszichológus és antropológus, Leuba végezte.

(Leuba, J. H.: *The belief in God and Immortality: A Psychological anthropological and statistical study* Sherman, French and Co. Boston 1916.) Az amerikai tudósok 1910-es névjegyzékéből (Ki kicsoda?) véletlen módszerrel kiválasztott 500 biológust, 250 matematikust és 250 fizikust, illetőleg csillagászt, akiknek kérdőívet küldött a következő három kérdéssel:

1.) Hiszek egy Istenben, aki intellektuális és szerető módon érintkezik az emberiséggel, vagyis akihez lehet imádkozni abban a reményben, hogy válaszolni fog. A válasz alatt többet értek, mint az imádság szubjektív, pszichológiai hatását.

2.) Hiszek a személyes halhatatlanságban, vagyis abban, hogy a halál után egy másik világban folytatódik a személyes élet.

Az első két kérdésre igennel, nemmel vagy agnosztikusan kellett válaszolni. Végül a harmadik kérdés:

3.) Annak ellenére, hogy a személyes halhatatlanságban nem hiszek, vágyódom a halhatatlanság után. Megengedett válaszok: erősen, mértékletesen vagy egyáltalán nem.

A megválaszolt kérdőívekből (70%) kiderült, hogy a természettudósok közül 42% hívő, 41% hitetlen és 17% agnosztikus. Illogikusnak tűnik, hogy 51% hitt az emberi halhatatlanságban, tehát számos olyan természettudós is, aki az istenhitet elutasította.

Az eredmény váratlanul érte a kortársakat. Sokkal több hívő tudósra számítottak, és vádolták a természettudósokat, hogy a hitetlenség irányába befolyásolják az egyetemi ifjúságot. Leuba feltételezte, hogy a hitetlenség nőni fog a természettudományos oktatás terjedésének arányában. Ennek a feltételezésnek a helyességét vizsgálta meg 1996-ban Larson és Witham. Ugyanúgy mint Leuba, az amerikai tudósok 1995-ös névjegyzékéből véletlenszerűen kiválasztottak 500 biológust, 250 matematikust és 250 fizikust illetőleg csillagászt, azután pontosan ugyanazt a kérdőívet küldték szét nekik, mint Leuba. A beérkezett válaszok szerint a természettudósok 40%-a hisz Istenben, 45% hitetlen, 15% agnosztikus, 38% hisz a személyes halhatatlanságban, és azok közül, akik nem hisznek, 36% vágyódik az

örök életre. Világos, hogy a halhatatlanságban való hit csökkent nyolcvan év alatt, viszont azonos lett az Istenben és a túlvilágban hívők száma. Ami a természettudósok istenhitét illeti, az 1916-os és az 1996-os felmérés a hibahatárokon belül azonos eredményre vezetett, írják a szerzők, majd hozzátesszik: „Leuba adatai botrányt keltettek a hívők körében, az új adatok viszont igazságot szolgáltatnak nekik. A vallásos amerikaiak kétségtelenül boldogan veszik tudomásul, hogy a természettudósok 40%-a egyetért velük az istenhit és a túlvilági élet kérdésében.”

Ellenvethetné valaki, hogy viszonylag kevés volt a megkérdezettek száma. Ez azért nem látszik valószínűnek, mert az adatok jó egyezést mutatnak a Carnegie Bizottság 1996-os felmérésével, (Stark, R.—Iaconne, L.: *American Economic Review: Papers and Proceedings* 433,1996), amely 60.000 biológus és fizikus egyetemi oktatónak és kutatónak tette fel a kérdést: „Mennyire tartod vallásosnak magad?” A válaszok szerint az amerikai természettudósok 43%-a kétszer vagy háromszor egy hónapban részt vesz templomi istentiszteleten, ugyanúgy, mint az átlag amerikai népesség. Larson és Witham, éppen úgy mint Leuba, nem kértek megjegyzéseket a kérdőíven. Ennek ellenére néhány kézzel írt megjegyzés mutatja, hogy a természettudósok foglalkoznak és küzdenek vallásos problémákkal. A világhírű Harvard Egyetem egyik professzora például ezt írja: „A kérdések sarkba szorítottak úgy, hogy kénytelen voltam a hitetlenek oldalára állni. Ez az eredmény azonban számomra túl szigorú. Gyakran megkísérlem, hogy nyílt aggyal fogadjam mindannak hatását, ami jó. A szubjektív és pszichológiai hatások tehát nagyon mélyek bennem, ezért boldogan teremtek kapcsolatot a vallásos hagyománnyal, és azt mondom: imádkozom Istenhez.”

Hasonlóképpen egy másik megkérdezett kijelentette: „Nem vágyom halhatatlanságra, de azért persze szép lenne.”

GARAY ANDRÁS

SOMMAIRE

De la famille

- JÁNOS SOLTÉSZ: Amour et grâce
 TAMÁS LÁSZLÓ: L'église catholique pour la famille
 TAMÁS LÁBADY: Une législation en faveur de la famille
 ÁGNES HAJNAL: Familles en crise et procès de placement des enfants
 J. HAALAND MATLARY: Les conditions de la maternité dans l'Europe moderne
 ■ Entretien avec István Jelenits
 ■ Essai de György Poszler
 ■ Prose de Livia Mohás

INHALT

Über die Familie

- JÁNOS SOLTÉSZ: Liebe und Gnade
 TAMÁS LÁSZLÓ: Die katholische Kirche im Dienste der Familien
 TAMÁS LÁBADY: Eine familienfreundliche Gesetzgebung
 ÁGNES HAJNAL: Familienkrisen und Prozesse über die Unterbringung der Kinder
 J. HAALAND MATLARY: Mutterschaftsverhältnisse im Europa
 ■ Gespräch mit István Jelenits
 ■ Beitrag von György Poszler
 ■ Prosa von Livia Mohás

CONTENTS

About the family

- JÁNOS SOLTÉSZ: Love and grace
 TAMÁS LÁSZLÓ: The catholic church for the families
 TAMÁS LÁBADY: Legislation in favour of families
 ÁGNES HAJNAL: Family crises and legal proceedings about placing the children
 J. HAALAND MATLARY: The Conditions for Motherhood in Europe
 ■ Interview with István Jelenits
 ■ Essay by György Poszler
 ■ Prose by Livia Mohás

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT
 Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
 POMOGÁTS BELA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
 Lapunk megjelenését a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja
 Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 117-7246; telefax: 117-7682. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HIRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1200, — Ft, fél évre 600, — Ft, negyed évre 300, — Ft egy szám ára 115, — Ft. — Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.) vezetett 11100104—1971941402 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 115 Ft

VIGILIA

SZEMLE

URS ALTERMATT	A katolicizmus és a modern kor
EISEMANN GYÖRGY	Ősformák jelenidőben
BODOR BÉLA	A nevek születése
■	Természettudósok és a hit

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Csűrös Miklós, Garay András, Payer Imre
és Révay Edit

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Szociális körkép határainkon túl
- Az ezredvég reménye
- A szenvedés átka és áldása
- Az 1848-as szabadságharc jubileuma
- Keresztény-magyar századokból
- A szolidaritás mai társadalmunkban